A Szent László Társulat Története

1861—1941

Írta

Szemes József

Veszprém, 1942

Egyházmegyei Könyvnyomda

A Szent László Társulat célja,

hogy a Magyarország területén kívül élő bármely szertartású római katolikus magyaroknak lelki gondozását biztosítsa, őket vallásos életükben, anyanyelvük megtartásában istápolja, katolikus magyar papok kiküldésével, könyvekkel, folyóiratokkal, vallásos és szociális intézmények megszerzésével őket a katolicizmusnak és a magyarságnak megtartsa.

Vallási és nemzeti kötelességeket teljesít, aki a Társulat apostolává szegődik. Alapító tagság 200 P, rendes tagság 10 P, pártoló tagság évi 2 P. — Felvilágosítással szívesen szolgál a Társulat titkársága: Budapest, IV., Prohászka Ottokár u. 7. sz.

Csekkszámla: Szent László Társulat Budapest 16.478.

A Szent László Társulat tisztikara.

Fővédnök: *dr. Serédi Jusztinián,* Magyarország bíboros hercegprímása.

Védnökök: a magyarországi érsekek, megyéspüspökök, a pannonhalmi főapát.

Tiszteletbeli elnök: *dr. Glattfelder Gyula* csanádi püspök, Szeged.

Egyházi elnök: *Shvoy Lajos* püspök, Székesfehérvár.

Világi elnök: *Verseghi Nagy Elek* I., Úri-u. 6.

Egyházi alelnökök: *Krywald Ottó* VII., Damjanich-u. 50.
dr. Szántay-Szémán István, Miskolc.

Világi alelnökök: *dr. Nagy Károly* XI., Szabolcska Mihály-u. 9.
dr. Papp Antal XI., Orlay-u. 4.

Titkár: *dr. Zsigovits Béla* IX., Ráday-u. 45.

Pénztáros: *dr. Nyéki Kálmán* IV., Prohászka Ottokár-u. 7.

Ellenőrök: *P. Gyenis András S. J.* VIII., Mária-u. 25.
dr. Szerdahelyi László I., Dániel-u. 52.

Ügyész: *dr. Faluhelyi Ottó* VII., Damjanich-u. 36.

A Szent László Társulat Története

1861—1941

Írta

Szemes József

Veszprém, 1942

Egyházmegyei Könyvnyomda

Nihil obstat. *Dr. Elias Antÿ* m. p., censor deputatus. — Nr. 2345/1942.
Imprimatur. Wesprimii, die 19. Maii a. 1942. † *Julius* m. p., episcopus.

A kiadásért felel: Szemes József.

Tájékoztató.

A Szent László Társulat történetéről eddig még nem jelent meg összefoglaló munka. Időközben adott ki ugyan a Társulat rövidebb-hosszabb ismertetéseket, jelentéseket, de ezek főképen a népszerű propaganda céljait szolgálták és mélyebb bepillantást nem nyujtottak a Társulat történetébe. Amikor a Szent László Társulat módszeres feldolgozását elhatároztam, az a meggondolás is vezetett, hogy szerény munkámmal talán szolgálatába állhatok az egykor országos jelentőségű és néhány esztendő óta ismét sikerrel működő Társulatnak, melynek a magyarság érdekében kifejtett áldásos tevékenysége teljesen ismeretlen.

Dolgozatom megírásánál különös figyelemmel voltam arra, hogy a Társulat életének minden fontosabb mozzanatát, az elért sikereket, de az eredmény nélküli nemes kezdeményezéseket is feltárjam az olvasó előtt. Kutatásaim folyamán több ismeretlen, s nemcsak a Szent László Társulat szűkebb szempontjából, hanem magyar nemzeti szempontból is értékes adat került napvilágra. Azon voltam tehát, hogy ezeket közkinccsé tegyem, illetve beállítsam a Társulat munkásságának keretébe. Mivel minden intézménynek, eszmének gyökérszálai mélyen leereszkednek koruk talajába, abból táplálkoznak, attól kapják értéküket, időszerűségüket, nem mulaszthattam el, hogy a Társulat működését, emelkedését és pangását szerves összefüggésbe ne hozzam elsősorban a mult század második felének sajátos magyar világával. Ezzel értekezésem távlatai kiszélesedtek és mélyebb bepillantást engednek a magyar életbe. E törekvésem megvalósítása követelte azután azt a módszertani eljárást, melyet dolgozatom folyamán követtem, hogy t. i. a tárgyi összetartozás helyett inkább a Társulat működésének időrendi folyását vettem előadásom alapjául. Igy az egyes püspökök elnökségének tükrében igyekeztem bemutatni a Szent László Társulat történetét.

Célkitűzésemnél fogva kevésbbé foglalkozhattam azzal a kérdéssel, hogyan széledt el a magyarság jelentékeny része előbb a közeli Keleten (Bukovina, Moldva), majd a szélrózsa minden

irányában, sőt a tengerentúlon is. Inkább *arra igyekeztem rámutatni, mit tett a Szent László Társulat előbb a keleti, később pedig az amerikai, sőt Trianon után a világon szétszórtan élő valamennyi honfitársaink érdekében.*

Forrásul jobbára a Szent László Társulat levéltárának anyagát, időközben tartott közgyűléseinek, választmányi és igazgatói üléseinek jegyzőkönyveit használtam fel. Amennyiben a levéltár hiányosnak mutatkozott, napilapok, folyóiratok közleményeiből iparkodtam pótolni az értekezésem összeállításához szükséges anyagot. Felhasználtam a kor egyházi életéről szóló irodalmat is. A világháborút követő zavaros időkre vonatkozóan értékes felvilágosításokat nyujtott dr. Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök Úr, a Szent László Társulat volt elnöke. Ezért e helyen külön hálával gondolok Ő Nagyméltóságára. Továbbá köszönöm Krywald Ottó pápai prelátus, ügyvezető alelnök úrnak, hogy a Társulat levéltárát rendelkezésemre bocsátani és jelen munkám kiadásában a Társulat Elnökségének pártfogását kieszközölni szíves volt. Végül hálás köszönetet mondok dr. Galla Ferenc pápai prelátus, egyetemi ny. r. tanár úrnak, a Szent László Társulat választmányi tagjának, aki tanácsaival és irányításával segített.

Veszprém, 1942. Szent László király ünnepén.

Szemes József.

Tartalom:

Tájékoztató . . 3
Tartalom 5
Kútfők és irodalom 9

ELSŐ FEJEZET.

Katolikus társulati mozgalmak a XIX. század liberalizmusában.

1. A liberális korszellem hatása Magyarországon. Az elnyomásra ítélt magyar katolicizmus 13
2. Liberális szellemi ellenhatások. Montalembert, Chateaubriand, Lacordaire, Ozanam restaurációs törekvései és a társulati élet megindulása *Franciaországban*. — A *német* katolicizmus megerősödése. A Szent Bonifác Egyesület célkitűzései és munkája. A német társulati mozgalmak nevesebb képviselői. — A *magyarországi* liberális ellenhatás néhány eszköze. A katolikus sajtó szerepe a liberalizmus elleni küzdelemben. A Szent István Társulat életrehívása. A Szent László Társulat megalakulásának szükségessége 14

MÁSODIK FEJEZET.

A Szent László Társulat megalakulása és első évei.

(1861—1866.)

1. A Szent István Társulat működése Fogarassy Mihály és Danielik János elnökök vezetése alatt. A Társulat célkitűzéseinek kiszélesítése. — A bukovinai és romániai magyar telepek érdekében tett intézkedések. — Paschalich Fülöp levele a Szent István Társulathoz az általa vezetett konstantinápolyi Szent György zárda és kórház érdekében 18
2. A Szent István Társulat 1861. évi március 7-i választmányi ülése. A segélyezésekkel foglalkozó új Társulat megalakításának kérdése. — Danielik János érvei az új Társulat megalakítása mellett. — Scitovszky hercegprímás engedélyezi a Szent Lászlóról nevezett Társulat megalakítását. — Az új Társulat elnökei: Lonovics József egyházi és gróf Károlyi István világi elnök 20
3. Az 1861. évi május 5-i alakuló közgyűlés. Lonovics József és Danielik János ismertetik a Szent László Társulat célkitűzéseit. — Az új Társulat hármas célja. — Az első alapszabályok . 22

4. A Szent László Társulat elterjedése. Egyházmegyék és szerzetesrendek csatlakozása. Egyházközségi bizottságok szervezése. Szemináriumok, gimnáziumok és középiskolák növendékei a Társulat szolgálatában. — A Társulat segélyezései a megindulás első éveiben 24
5. Miért tanusítottak sokan ellenséges magatartást a Társulat törekvéseivel szemben? A Presse és Donauzeitung rosszindulatú, rágalmazó cikkei. A Társulat cáfolata a ferde beállítású közleményekre 27
6. Az első három év elért eredményei. Az 1864. július 14-iki III. közgyűlés beszámolója. — IX. Pius pápa a Társulat tagjainak búcsút engedélyez. — Szent László imakönyv, szentkép és érem a szent király tiszteletének terjesztésére. — Az agg Lonovics a Társulat élén 29

HARMADIK FEJEZET.

Eredmények és akadályok Peitler Antal József váci püspök elnöksége alatt.

(1866—1877.)

1. Lonovics József lemondása és Peitler Antal megválasztása. Az új püspökelnök egyénisége. — Peitler törekvései a Szent László Társulat színvonalának emelése érdekében: az ú. n. «vándorgyűlések» gondolata. Kubinszky Mihály kalocsai kanonok előterjesztése és a IV. közgyűlés határozata a vándorgyűlések bevezetéséről 32
2. Az esztergomi első vándorgyűlés. — Simor János, az új hercegprímás, messzemenő támogatásáról biztosítja a Társulat elnökségét. — Az első vándorgyűlés határozata a Társulat elterjedésének eszközeiről, valamint a moldvai csángók vallási és nemzetiségi felkarolásáról. — A hercegprímás javaslatára szűkebb bizottság tanulmányozza a csángó ügyet 34
3. A győri második vándorgyűlés. A társulati kiküldöttek beszámolója a moldvai csángók helyzetéről. Az Állandó Csángó Bizottság felállítása. — Az új bizottság munkájának eredménye. — Magyar lelkészek kiküldése a moldvai csángók közé 36
4. Az olasz politikai események és a magyar autonomiai kongresszus sikertelenségének hatása a Társulat életére. — A pécsi harmadik vándorgyűlés szomorú tapasztalatai. A hetvenes évek részvétlensége a Társulat törekvéseivel szemben. A jelentkező pénzügyi nehézségek. — Trefort miniszter adománya. — Az elnökségben beállott ismételt változás . . 38

NEGYEDIK FEJEZET.

Dr. Schlauch Lőrinc a Szent László Társulat élén.

(1877—1893.)

1. Dr. Schlauch Lőrinc szatmári püspök a Szent László Társulat új elnöke. Schlauch egyénisége. — A Társulat pénzügyi helyzetének javulására irányuló törekvések: a tagok számának emelése és a székhelyi igazgatók intézményének bevezetése 41
2. A moldvai csángó-magyarok ügyének felkarolása. Kubinszky Mihály utazása a moldvai csángók érdekében. Deym püspöki vikáriussal folytatott tárgyalások: a jasi-i szeminárium és bákói tanítóképezde felállításának ügye. Deym lemondásával a Társulat

terve meghiusul. — Trefort Ágoston tájékoztatja a Társulat elnökségét a bukaresti ordináriátus beszámolójáról. Schlauch válasza a kultuszminiszternek és a bukaresti osztrák-magyar követnek a ferde beállítású bukaresti beszámoló ügyében. — A Társulat a jasi-i püspöktől és a bukaresti érsektől évi pontos kimutatásokat kér a Szent László Társulattól kapott segélyekről . . . 45
3. A bukovinai székelyek visszatelepítésének kísérletei és eredményei. — Göndöcs Alajos négy bukovinai ifjú neveltetését és taníttatását biztosítja. — A Csángó Magyar Egyesület felajánlja támogatását a Szent László Társulatnak. A Társulat feltételei az együttműködésben. A közös programm megvalósítása 48
4. Az 1892. évi nagyváradi vándorgyűlés. — Schlauch Lőrinc XIII. Leo pápától megkapja a bíbort. — A püspökelnök megválik a Társulat elnökségétől . . . 53

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Társulat munkája a századfordulón. Dr. Steiner Fülöp és Szmrecsányi Pál püspökök elnöksége.

(1893—1906.)

1. Dr. Steiner Fülöp és gróf Zichy Nándor a Szent László Társulat élén. — Steiner Fülöp újításai. — A keleti segélyezések megszüntetésének kérdése és a választmány döntése. Az elnökség csakis az ordinariusok útján érkezett kérvényeket veszi figyelembe. 55
2. Néhány szó az ó-romániai, moldvai és bukovinai magyarok segélyezésének eredményéről a század végén. — Dr. Robitsek Ferenc bukovinai útja. Robitsek beszámolója és javaslatai az 1895. évi közgyűlésen 58
3. Elnökváltozás a századfordulón. — Kuczka Ágoston és Várady L. Árpád, Szmrecsányi Pál szolgálatában. — Várady bukovinai útja és tapasztalatai. Az öt bukovinai csángófalu helyzete Várady 1904. évi látogatásakor. — A bukovinai magyarok számára nevelt papok és tanítók . 60

HATODIK FEJEZET.

A Társulat működése a világháború előtt és a háborús években.

Dr. Radnai Farkas és dr. Várady L. Árpád elnökök munkája

(1907—1923.)

1. Az amerikai kivándorlás hullámai és ennek okai a XIX. században. — A magyar kivándorlók feltűnő nagy száma. Magyar lelkészek a kivándorló magyarok nyomában 64
2. A Szent Ráfael Egylet és a kikötői pasztoráció. A Szent László Társulat bekapcsolódik a kivándorlók lelki gondozásába. — Az 1908. évi alapszabálymódosítás. — Magyar kikötői lelkészség megszervezése Fiumében, Hamburgban, Brémában és New-Yorkban 66
3. A Társulat korszerű törekvései az anyaország határain belül: Budapest templomhiányának orvoslására irányuló kezdeményezések. — 1911-ben, a Társulat fennállásának 50 éves évfordulója alkalmával felépül az angyalföldi Szent László Ház és a vele kapcsolatos szükségtemplom. — 1915-ben a városligeti «Jáki kápolnát» szükségtemplomnak rendezik be 71

4. A világháború megbénítja a Társulat működését. — Várady L. Árpád a nehézségek ellenére is fenntartja a segélyezéseket. — Az amerikai, bukovinai és óromániai magyarok segélyezése és helyzete a zavaros időkben. — Az összeomlás után a Társulat nem tudja hivatását teljesíteni. — Várady végrendeletében 100.000 K-t hagy a Szent László Társulatra . . . 73

HETEDIK FEJEZET.

A Szent László Társulat törekvései Trianon óta.

1. Kényszerű pihenés a Trianon utáni években. Várady halála után dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök veszi át a Társulat vezetését. A püspökelnök személyével kapcsolatos politikai nehézségek. — A Társulat próbálkozásai az amerikai magyarok nemzetiségi érzésének felfokozására. — Váratlan fordulat a romániai magyarok segélyezése ügyében. — Glattfelder püspök lemondásával a püspöki kar megbízásából Shvoy Lajos székesfehérvári püspök vállalja az elnökséget 77
2. Shvoy Lajos püspökelnök a Társulat élén. Négyévi előkészület után megindul a világháború miatt félbeszakadt munka. — Javaslatok a Társulat fellendítése érdekében. — Shvoy püspök római útja. — Dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás a külföldön élő magyar katolikusok ügyeinek egységes vezetését a Szent László Társulatra bízza. — A Társulat anyagi helyzetének erősödése 80
3. A püspökelnök az amerikai magyaroknál. — Dr. Breyer István győri püspök tervezett látogatása Romániában. — A székesfehérvári vándorgyűlés. — A Társulat meghívása a Magyarok Világszövetsége egyesületébe. — A Szent László Társulat munkája a jelenben. — Néhány szó a bukovinai csángók visszatelepítéséről 85

Inhaltsübersicht . . 89

Hely-, név- és tárgymutató 92

Az értekezésben felhasznált kútfők és irodalom.

A Szent László Társulat jelentései és közgyűléseinek jegyzőkönyvei.

A Szent László Társulat választmányi üléseinek jegyzőkönyvei.

A Szent László Társulat levéltárának anyaga: kéziratok, jelentések, folyamodványok stb.

Katholikus Néplap	1861—1872. évf.
Katholikus Hetilap	1873—1886. »
Idők Tanuja	1861—1868. »
Magyar Állam	1868—1878. »
Pesti Hirnök	1861—1868. »
Társulati Értesítő	1867—1880. »
Katholikus Egyházi Közlöny	1891—1900. »
Egyházi Közlöny	1900—1919. »
Egyházi Értesítő	1908—1929. »
Püspökkari jegyzőkönyvek	1890—1941. »

Bangha Béla: Budapest templomhiánya. Egyházi Közlöny. 1915.

Bita Dezső: Egyházi beszéd, melyet a Szent László Társulat védőszentjének névünnepén tartott. Pest, 1870. «Hunyadi Mátyás» nyomda.

Cselka Nándor: Egyházi beszéde, melyet a Szent László Társulat védőszentjének névünnepén tartott. Pest, 1869. «Atheneum» nyomda.

Erdélyi László: A csángók eredete nyelvük nyomán. Magyar Nyelvőr. 1908.

György Endre: A moldvai csángókról. Budapesti Szemle. 1917. évf.

Dr. Hauser Ignác: A budapesti rk. egyházközségek első tíz éve. Budapest, 1930.

Jelentés a kikötői pastoratioról, különösen pedig a magyarországi kivándorlók lelki gondozásáról a fiumei, a hamburgi és brémai kikötőkben. Budapest, 1910. A Szent László Társulat külön kiadása.

Karácsonyi János: A moldvai csángók eredete. Századok. 1914. évf.

Kis-Várday Gyula: A bukovinai csángók. Magyar Kultúra. 1941. aug. 15—16. sz.

Dr. Klemm Kálmán: A Központi Papnövelde könyvtára. Centralista. Budapest, 1938/1939. évf. I—II. sz.

Laky Dezső: A Magyar Szent Korona Országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899—1913. Budapest, 1918. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal.

Meszlényi Zoltán: A chicágói Eucharisztikus Kongresszusoń. Magyar Katolikus Almanach. 1927. évf. 532. skk. l.

vitéz Nagy Iván: A magyarság világstatisztikája. Budapest, 1931. Jancsó Benedek Társaság.

vitéz Nagy Iván: Öt világrész magyarsága. 1935. Budapest. Magyar Szemle Társaság.

Prohászka Ottokár: Képek az Új-világból. Gyüjteményes díszkiadás. XVI. kötet. Budapest.

Rubinyi Mózes: A moldvai csángók múltja és jelene. Különlenyomat az «Etnographia» 1901. kötetből.

Dr. Scheffler János: A katolikus egyház jogi helyzete Romániában. Notter Antal emlékkönyv. 965—984. l. Budapest, 1941.

Schematismus Archidioecesis Catholicae Bucarestiensis. Anno MCMXIV.

Szabó Imre: Egyházi beszéd, melyet a Szent László Társulat megalakulásakor tartott ünnepélyes Veni Sancte alkalmával mondott. Pest, 1861. Emich Gusztáv nyomdája.

Dr. Szabados Mihály: A bukovinai székelyek hazatelepítése. (Tanulmány.) Budapest, 1941.

Dr. Szabados Mihály: A külföldi magyarok visszatelepítési kísérleteiről, Katholikus Szemle. 1940. évf. 12. sz. 430—436. l.

Szilágyi Virgil: A katolikus autonómia kérdéséhez. Pest, 1869.

Török Jenő: A vatikáni zsinat és a magyar közvélemény. Theologia. 1941. évf. 3. sz.

Török Kálmán: A kath. autonomiai mozgalmak története 1848-tól napjainkig. Kath. Szemle. 1893.

Unio Cleri IV—X. évf.

A Váradi Káptalan körlevele a nagyváradi országos ünnepségek tárgyában 84/1892. sz. a.

Várady L. Árpád: A kivándorlásról. Különlenyomat a «Katholikus Szemle» 1910. évfolyamából.

Zoványi Mihály: Kísérlet a katholikus egyházi autonom szervezet megoldása iránt. Pest, 1870.

Zsihovics Ferenc: Az irgalmasság hármas iránybani gyakorlásának áldásai, a Szent László Társulat alapításának ötödik évünnepén. Pest, 1865. Emich Gusztáv nyomdája.

*

Auner Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár. 1908.

Balanyi György: A római kérdés. Budapest, 1929.

Bangha Béla: Amerikai missiós körutam. Budapest, 1923.

Bangha—Ijjas: A keresztény egyház története. VII—VIII. kötet. Budapest.

Bonitz Ferenc: Gróf Zichy Nándor. Budapest, 1912.

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Csiksomlyó, 1931.

Eötvös József báró: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. Budapest, 1885.

Erdősi Károly: A 75 éves Szent István Társulat. Budapest, 1923.

Füssy Tamás: IX. Pius pápasága. I—III. kötet. Budapest. 1878—79.

Dr. Galla Ferenc: A Clunyi Reform hatása Magyarországon. Pécs, 1931. 80—82. l.

Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története. 1867—1918. I—II. kötet. Budapest, 1934.

Hóman—Szekfű: Magyar Történet. VII. kötet. Budapest.

Krisztics Sándor: Külföldi magyarság. Közgazdasági Encyklopédia III. kötet. Budapest, 1930. Atheneum.

Lévay Mihály: A katolikus hittérítés története. II. kötet. Budapest, 1937.

Miklósi László: Magyar hősök öt világrészben. Budapest, 1936.

Dr. Notter Antal: A Szent István Társulat története. Budapest, 1904.

Petri Pál: A Julián Egyesület története. Budapest, 1937.

Radovics László: A katholikus autonomia szervezése. Budapest, 1917.

Salacz Gábor: A magyar kultúrharc története. 1890—1895. Bécs, 1938.

Schlauch Lőrinc: Egyházpolitikai beszédek. Budapest, 1890.

Schmidlin József: Papstgesichte der neuesten Zeit. München, 1933.

Shvoy Lajos: Amerikai levelek. Székesfehérvár, 1938.

Szegh Dezső: Magyarország a Balkánon. Budapest, 1908.

Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1938. V. kiadás.

Thirring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Budapest, 1904.

Dr. Thury Károly: A fóti templom. Budapest, 1931.

Török Jenő: A magyar katolikus autonómia-mozgalom. 1848—1871. Adalékok a magyar liberális-katolicizmus történetéhez. Budapest, 1941.

Tower Vilmos: A pápák szerepe Hazánk megmentésében és fennmaradásában. Budapest, 1935.

Dr. Waigand József: Pápák a hithirdetés szolgálatában XVI. Gergelytől XI. Piusig. Budapest, 1938.

Wolkenberg Alajos: A Katolikus Világmisszió Könyve. Budapest, 1929.

Zeller Árpád: A magyar egyházpolitika. 1847—1894. I—II. kötet. Budapest, 1894.

ELSŐ FEJEZET.

Katolikus társulati mozgalmak a XIX. század liberalizmusában.

1.

A liberális korszellem hatása Magyarországon. Az elnyomatásra ítélt magyar katolicizmus.

A liberális korszellem, mely európaszerte megmételyezte az országok közvéleményét, hazánkban is éreztette hatását. A XIX. század első felében fokozatosan fellángolt nálunk is a szabadság és egyenlőség iránt való lelkesedés, mely külföldi példák nyomán mindenben az új eszmék meghonosítására törekedett. A megnyilatkozó új szellem hazafiatlannak ítélt mindent, ami réginek és konzervatívnak mutatkozott. Igy érthető, hogy szembe találta magát az Egyházzal, mely mulandó eszmeáramlatok érdekében nem volt hajlandó évszázados elveit feláldozni. Gróf Széchenyi István katolikus lelkülete mutatta meg a helyes utat, amelyen nemzetünk a «nagy Parlagon»[1] előbbre haladhatott volna. Azonban az új eszmékért lelkesedők később elfordultak tőle, a Nyugatról hullámzó áramlatok pedig félretolták konzervatív reformtörekvéseivel együtt.

A magyar katolicizmus ebben a korban egyelőre még élvezte ugyan az államvallás évszázados díszét, a valóságban azonban erősen alá volt rendelve az államnak. A vezető rétegek nagyrésze 1848 előtt jozefinistákból, később liberális katolikusokból, protestánsokból és szabadkőművesekből tevődött össze. Deák Ferenc és br. Eötvös József felfogása, ha nem is felelt meg mindig az Egyház követelményeinek, mégis eléggé barátságos volt, és kerülte az Egyházzal való nyilt összeütközést. De a kiegyezést követő évtizedekben az idealizmust nélkülöző második, sőt materializmust valló liberális nemzedék, a szabadkőműves eszmékkel hazajött emigránsok már türelmetlenül

[1] Szekfű: Három nemzedék. V. kiadás. Budapest, 1938. 18—25. l.

várták és minden erejükkel elő is készítették az «ultramontanizmus» vereségét.[1]

Az egymást követő, liberális, sőt szabadkőművesekkel megrakott kormányok tudatában voltak az Egyház külföldi megalázott helyzetének. Ezt kihasználva, minden igyekezettel arra törekedtek, hogy az Egyház befolyását a közéletre gyengítsék, évszázados tekintélyét itthon is megcsorbítsák. Még 1848-ban kimondották a vallásegyenlőség elvét, mely az ősi katolicizmust megfosztotta az államvallás jogától. Míg azonban a protestánsok nagykiterjedésű önrendelkezést élveztek, a katolikus Egyház lényeges dolgokban továbbra is függő viszonyban maradt az állammal szemben. A katolikus alapok kezelése, javadalmak adományozása, a püspökök kinevezésének ügye, az egyházellenes kormányoktól függött. A katolikus autonómia ügye részben a kormányok liberális valláspolitikája miatt akadt meg. A liberális politikai pártok, a sajtó egyre hangosabb támogatása mellett fokozatosan háttérbe szorították a törvényhozásban az Egyházat. Amidőn a törvényhozás elrendelte a kötelező népoktatást, egyúttal kimondotta a nagyjelentőségű elvet, hogy az iskolafenntartó a politikai község. Ezzel a magyar tanügy államosításának elvét tette meg a fejlődés alapjává. Az Egyház és a liberális állam egyre fokozódó küzdelme a század végén az úgynevezett egyházpolitikai törvényekben érte el csúcspontját, a kötelező polgári házasság törvénybeiktatásával.

2.

A liberális szellemi ellenhatások. Montalembert, Chateaubriand, Lacordaire, Ozanam restaurációs törekvései és a társulati élet megindulása *Franciaországban*. — A *német* katolicizmus megerősödése. A Szent Bonifác Egyesület célkitűzése és munkája. A német társulati mozgalmak nevesebb képviselői. — A *magyarországi* liberális ellenhatás néhány eszköze. A katolikus sajtó szerepe a liberalizmus elleni küzdelemben. A Szent István Társulat életrehívása. A Szent László Társulat megalakulásának szükségessége.

A liberális állampolitika a legtöbb országban szembekerült az Egyházzal, vagy ha a helyzet szerint nem is volt nyiltan ellene, mégis túlságos bizalmatlanságot mutatott vele szemben. Az állandó háttérbeszorítás láttára támadtak mély meggyőződéses és hazafias érzelmű katolikusok, akik arra törekedtek, hogy megtalálják a helyes utat, mely a társadalom szellemi válságából és a vallástalan államhatalom egyházpolitikájának hínárjából kivezeti az elnyomásra ítélt Egyházat.

*

Ugyanaz a *Franciaország*, amelyből a forradalom pusztító áradata végighömpölygött Európán, Napoleon bukása után meg-

[1] Hóman—Szekfű: Magyar történet. VII. k. 326. l.

kezdte a restaurációs munkát. A Dantonok és Robespierrek véres napjai után a nép széles rétegei, a vallási szabadosság és hitközönyösség ellenére is, vágyakoztak az Egyház szeretetére. Montalembert közéleti szervező munkája, Chateaubriand új szellemisége, Lacordaire apologetikus és Ozanam karitatív tevékenysége a belső megújhodás élénk jele volt. Munkájuk nyomán fellendült a hitbuzgalom, a karitatív apostolkodás, a hitvédelem, a bölcselet, az egyháztörténelem és művészet.[1]

A sikert nagyrészt az egyesületi élet mozdította elő. Alig volt a társadalmi rétegeződésnek olyan ága, amelyet megfelelő egyesület ne karolt volna fel. Munkások és munkásnők részére védőegyletek (Patronage), az iskolát végzett leányok számára leányegyletek (Ouvroirs), az ifjúság számára legényegyletek (Cercle des ouvroirs) és körök (Cercle de la jeunesse) alakultak, míg a csecsemőket a bölcsődék (Crêches) vették gondozásba. Külön egyletek foglalkoztak a nyomorgó családok ellátásával (Ouvre des Faubourgs), szegény anyák felkarolásával (Societé Maternelle), a szegény betegek gondozásával (Ouvre des pauvres malades), az elhagyatott gyermekek nevelésével (Frères de St. Joseph), katonák oktatásával (Oeuvre des militaires), a siketnémák segélyezésével (Frères de St. Gabriel), az oltárok gondozásával (L'ouvre des tabernacles), nincstelenek ruházásával (Vestiaire de le providence), stb.[2] Ez a keresztény szeretet jegyében álló szociális, karitatív megújhodás oly erőt képviselt, hogy a katolicizmus, hatásával ellensúlyozni tudta a liberális törekvéseket.

A katolicizmus megújhodása nemcsak Franciaországban érezttette hatását. Az egyesületek munkája nem volt mindenütt olyan sokrétű és eredményekben gazdag, mint a francia földön, de hatásuk jelentősen hozzájárult a katolikus hitélet emelkedéséhez és a katolikusok politikai és társadalmi ellenállásának fokozásához.

*

Az elnyomott katolicizmus *Németországban* is magához tért. Görres a szervezkedés és a tudomány terén, Kolping és Ketteler az iparosodással együttjáró szociális bajok mezején küzdöttek a liberalizmus világnézeti elsekélyesedése ellen. A belső szervezkedésnek itt különös jelentősége volt.

A németországi mozgalmak közül figyelmet érdemel az 1848-ban Regensburgban alakult Szent Bonifác Egyesület (St. Bonifatius Verein), amely célkitűzésénél fogva legközelebb áll értekezésünk tárgyához. Az egyesület a németországi protestáns és vegyesvallású vidékek katolikus lakosságának támogatását tűzte ki céljául. Ha valamelyik szegény községben, gyártelepen, egyetemi városban felismerték a templom, kápolna, illetve iskola

[1] Bangha—Ijjas: A keresztény egyház története. VII. k. 222. l.
[2] Társulati Értesítő. 1869. évf. 282. l.

szükségességét, tüstént mozgalmat indítottak azok felépítésére. Az egylet oly szilárd anyagi alapon állott, hogy jelentékeny összegekkel járulhatott hozzá az építkezésekhez. Elég legyen csak annyit említenem, hogy a megalakulást követő húsz esztendő alatt 110 új lelkészséget és 150 iskolát sikerült létesítenie olyan helyeken, ahol a kisebbségben, vagy épen ritkábban élő katolikusok hite és vallási meggyőződése állandó veszélyben volt.[1]

Az áldozatos küzdelemben erős támaszt nyujtott az 1845-ben alakult Borromeus Egylet, mely jó könyvek kiadásával és azok terjesztésével szolgálta a katolikus ügyet.

A német katolicizmus megújhodása éreztette hatását az ország határain túl is. A Szent Józsefről nevezett egyesület pl. a Rajnán és a La Manche csatornán túl élő német katolikusoknak nyujtott segédkezet. Meg akarta óvni őket az erkölcsi és hitbeli veszélytől, mely Páris, London és egyéb nyugati világvárosokban rájuk leselkedett. Az egyesület méltó előfutára volt a későbbi Szent Ráfael Egyletnek, mely a század vége felé az amerikai tömegkivándorlások idejében végezte lélekmentő munkáját a fontosabb európai kikötőkben.

*

A Nyugaton kifejlődött egészséges szellemi ellenhatás *Magyarországon* is érezhető volt. A lelki élet fejlesztését és a liberális szellem terjesztette közöny ellensúlyozását célzó különböző vallásos társulatok mellett egymásután alakultak meg hazánkban is a karitatív és szociális egyesületek, a legkülönfélébb célokkal és feladatkörrel.

Az egyesületi élet ébredésével egyidőben jelentkezik a katolikus sajtó, szerényen, háttérbeszorítva a közvéleményt irányító liberális és egyre jobban elzsidósodó magyar sajtóorganumok türelmetlen hangjától. A katolikus ujságok hasábjain mindgyakrabban bátorhangú cikkek jelentek meg a liberális szellem ellensúlyozására. Ennek az egészséges sajtómozgalomnak egyik lelkes irányítója a Szaniszló Ferenc szerkesztésében 1841-ben megindult Religio és Nevelés lett, mely a nagyközönséget messzemenően tájékoztatta a legégetőbb katolikus kérdésekről. Vele párhuzamosan a Nemzeti Ujság a politika frontján hallatta szavát és ért el jelentős eredményeket a katolikusok táborában.

A katolikus közvélemény kialakítása és a koreszmék hatásának ellensúlyozása keltette életre 1848 május elsején az épületes könyvek terjesztését szorgalmazó «Jó és olcsó könyvkiadótársulat»-ot.[2] A lelkes kezdeményezést megbénította ugyan a szabadságharc, de 1850 tavaszán újult erővel fogott a munkához. 1852-ben első szent királyunkat választva pártfogóul, felvette a Szent István Társulat nevet és szélesebb alapokra fektette a megindulásakor

---

[1] Társulati Értesítő. 1869. évf. 165. l.

[2] Dr. Notter Antal: A Szent István Társulat története. Budapest, 1904. 15. l.

kitűzött munkakörét. A jó és olcsó könyvek kiadásán kívül általában a katolikus irodalom művelését, katolikus kiadványok terjesztését, sőt a jótékonyság gyakorlását is feladatának tekintette.[1] Új programmjának ez utóbbi munkaköre olyan széleskörű működést igényelt, hogy az egyre sűrűbben jelentkező követelményeknek már nem tudott eleget tenni. Ekkor merült fel a tehermentesítő gondolat, hogy a Társulat a segélyezés ügyét külön egyesületre bízza, mely a segélyre szorulók kérvényeinek kielégítésével foglalkozik.

Ez az elgondolás hozta létre 1861-ben a Szent László Társulatot.

---

[1] Notter i. m. 62. l.

MÁSODIK FEJEZET.

A Szent László Társulat megalakulása és első évei.

(1861—1866.)

1.

A Szent István Társulat működése Fogarassy Mihály és Danielik János elnökök vezetése alatt. A Társulat célkitűzéseinek kiszélesítése. A bukovinai és romániai magyar telepek érdekében tett intézkedések. Paschalich Fülöp levele a Szent István Társulathoz az általa vezetett konstantinápolyi Szent György zárda és kórház érdekében.

A Szent István Társulat vezetésében rövid időn belül változás állott be. Az alapító Fogarassy Mihály 1853-ban visszatért káptalanjához Nagyváradra. Helyét alelnöki címmel Danielik János c. prépost, egri kanonok foglalta el. Az ékesszavú főpap már addig is élénk szerepet vitt a Társulat munkájában. Közéleti szereplésével, valamint irodalmi működésével sok barátot szerzett a Szent István Társulatnak. Akik ismerték, jól tudták, hogy Danielik elnöksége nem egyszerű folytatása lesz a Fogarassy-féle programmnak, hanem új irányt is jelent majd a Társulat életében. A várakozást a való tények csakhamar igazolták. Danielik elsősorban a művelt közönséget igyekezett megnyerni. Elnöksége alatt nemcsak az ország nagyjai, nemcsak a katolikus középosztály foglalt helyet a tagok sorában, hanem szép számmal voltak képviselve a protestáns körök is. Így nem csodálható, ha a Szent István Társulat a magyar értelmiség középpontjává lett.

Danielik vezetése alatt, 1857-ben a Szent István Társulatnak nemcsak vallásos, hanem hazafias, magyar nemzeti szempontból is elismerést érdemlő vállalkozása kezdődött. Értem ezen a Társulatnak a bukovinai és romániai magyarság érdekében ki-

fejtett fáradozását. E testvéreink gondozása benn volt ugyan a Társulat eredeti célkitűzéseiben is,[1] azonban mindezideig nem tudott érdemlegeset tenni érdekükben. Amikor tehát Danielik e téren nagyobbszabású eredményeket óhajtott elérni, csupán az alapító terveihez és az eredeti alapszabályokhoz ragaszkodott.

Keletre szakadt véreink segélyezésének indítóokát a következőkben vázolom:

A Társulat, mint minden esztendőben, úgy 1857-ben is küldött ajándékkönyveket a *bukovinai* Istensegíts község magyarjainak. A lelkész, Drusbaczky Bonaventura dominikánus atya, köszönő soraiban megható szavakkal ecsetelte a bukovinai magyarság szánalmas sorsát. Különösen fájlalta, hogy alkalmas iskolák hiányában a magyar községek számára lehetetlen papokat, tanítókat és jegyzőket nevelni.[2] A Társulat a levélben felhozott indokokat méltányolta és négy bukovinai magyar ifjú neveltetését vállalta az istensegítsiek nagy örömére.

Az istensegítsi lelkész kérelmének sikerén felbuzdulva, ugyanazon évben előbb Andrásfalva, majd Hadikfalva telepesei keresték fel a Szent István Társulat elnökségét. Az ő kérésüket is méltányolta a Társulat. Alig egy év mulva, 1858-ban az ajándékozott könyveken kívül már 10 bukovinai magyar gyermek ügyében határozott a közgyűlés.

A bukovinai magyarok mellett a Társulat figyelme az *oláhországi* magyarság segélyezésére is kiterjedt. Parti püspök, bukaresti apostoli helynök indítványára maga Scitovszky János hercegprímás kérte a Szent István Társulatot, hogy ajándékkönyveivel segélyezze az oláh fejedelemségben és Moldvában élő magyar telepeseket is. A választmány magáévá tette a kérelmet, s az előbbiek számára a bukaresti apostoli helynök útján, az utóbbiaknak pedig az erdélyi püspök útján küldött nagyobb mennyiségű ajándékkönyvet.[3]

Alig múlt el 10 esztendő a Szent István Társulat alapítása óta, hatása mind szélesebb körben vált érezhetővé. Danielik János nem riadt vissza az áldozatoktól, bár jól tudta, hogy az ajándékképen kiosztott könyvek és a jótékony célokra juttatott adományok súlyos összegeket jelentenek. Mivel látta, hogy a Társulatot mind itthonról, mind pedig a haza határain túlról egymás után keresik fel kérvényekkel, egyre jobban megérlelődött benne az a gondolat, hogy *a hazafias célú segélyezéseket külön kézbe kellene letenni.* Mennél jobban múltak az évek, annál időszerűbbé vált a gondolat megvalósítása. Végül egy váratlan fordulat elodázhatatlanul eldöntötte az évek óta érlelődő kérdést.

---

[1] Notter: i. m. 18. l.
[2] U. o. 87. l.
[3] U. o. 89. l.

Paschalich Fülöp, a Szent Györgyről nevezett konstantinápolyi zárda és kórház főnöke 1861 elején folyamodványt küldött Károlyi István grófhoz, a Szent István Társulat világi elnökéhez az általa vezetett kórház érdekében. A kórház régóta 100.000 frt. adóssággal küzdött. A törlesztés gondja már előbb arra kényszerítette Paschalich atyát, hogy külön engedéllyel Magyarországra jöjjön és itt az említett célra gyűjtögessen. Az időközben felmerült akadályok miatt azonban legalkalmasabbnak látta, ha kérelmével a Szent István Társulat elnökségéhez fordul.[1] Kérte, hogy karolják fel a súlyos anyagi gondokkal küzdő kórház ügyét, és tegyék lehetővé annak további működését. «Remélem, — írta Paschalich — hogy valamint egykor Szent István volt a konstantinápolyi kórháznak megalapítója, úgy az apostoli szent király nevét viselő Társulat lesz hasonlónak ugyanott létesítője.» [2]

A folyamodványt Scitovszky János bíboros-hercegprímás meleghangú leiratával a Társulat jóindulatába ajánlotta. A hercegprímás felhívta az elnökség figyelmét, hogy a konstantinápolyi szálló és kórház a haza határain túl élő honfitársak ügyét is szolgálja, ezért a magyarság szempontjából üdvös és hasznos intézmény.

2.

A Szent István Társulat 1861. március 7.-i választmányi ülése. A segélyezésekkel foglalkozó új társulat megalakításának kérdése. Danielik János érvei az új társulat megalakítása mellett. Scitovszky hercegprímás engedélyezi a Szent Lászlóról nevezett társulat megalakítását. Az új Társulat elnökei: Lonovics József egyházi és gr. Károlyi István világi elnök.

Paschalich Fülöp levelének eleinte senki sem tulajdonított nagyobb fontosságot. Hogy a folyamodványnak milyen kihatása volt a Szent István Társulat további életére, csak akkor derült ki, amikor Danielik János reá való utalással kész terveket, határozott programmot terjesztett elő. Paschalich kérelme ugyanis Danielik Jánosban meleg pártfogót talált. Danielik elérkezettnek látta az időt, hogy a keleti missziókra vonatkozó, már korábban megérlelt, de nehezen testet öltő tervét végre valóra váltsa.

Tervével az 1861. március 7-i választmányi ülésen lépett elő. Az egybegyűltek előtt kifejtette, hogy az egyre sűrűbben érkező kérvények a segélyezés ügyének gyökeres megoldását sürgetik. *A Szent István Társulat már nem tud eleget tenni a beérkező kérvényáradatnak, azért a feladat teljesítése új társulatra vár.*

Danielik rámutatott arra, hogy elsősorban az ország határain túl élő magyarok ügyét kell pártfogolni, minthogy azok sorsa a legmostohább. A Bukovinában, Moldvában és Oláhországban lakó

[1] Katholikus Néplap 1861. évf. 11. sz.
[2] Notter: i. m. 105—106. l.

magyarok hathatós segítség nélkül teljesen elsatnyulnak és nemzetiségüket elvesztve, hamarosan beolvadnak a náluknál számosabb oláhságba. Felsegélyezésüket egy olyan egyesület végezhetné, amely kizárólag e célra alakul, s minden igyekezetével azon lenne, hogy összegyüjtse a segélyezéshez megkívánt összeget. Danielik bízott a hazai katolicizmus erejében és a korszellem okozta nemtörődömség ellenére is rendíthetetlenül hitt a Társulat megszervezésének sikerében. Bízott abban, hogy lesznek, akik önként, minden megerőltetés nélkül áldoznak havonként 6, tehát évenként 72 kr-t a Társulat céljaira.[1]

Danielik előterjesztését nagy tetszéssel fogadták. Az egybegyűlt választmány méltányolva az ügy valláserkölcsi nagy jelentőségét, az új társulat megalakítását nemcsak hasznosnak, hanem egyszersmind szükségesnek is látta. Az elnökség már nemcsak azt jelenthette a hercegprímásnak, hogy az általa ajánlott Szent György kórház ügyét magáévá teszi, hanem egyben konkrét javaslatot is terjeszthetett Őeminenciája elé arra vonatkozólag, milyen módon kíván segíteni a Keletre szakadt és ott letelepült katolikus magyarokon.

Scitovszky hercegprímás 1861. március 18-án kelt leiratával a Szent László Társulat tervezett alapszabályait jóváhagyta és megerősítette. Ugyanakkor az új Társulat megalakításán őszinte örömét fejezte ki. Nem titkolta azt a reményét, hogy a «Szent László király Társulata»[2] címen megindult vallásos és hazafias egyesület működésétől nagy teljesítményeket vár. Egyben hathatós támogatásáról biztosította az elnökséget.

A Társulat elnökségére két jeles méltóságot sikerült megnyerni: egyházi elnökül Lonovics József egri érseket, világi elnökül pedig gróf Károlyi Istvánt. A keresztény gondolatok eme két fáklyahordozója biztosítékot nyújtott arra, hogy az idegen politikai elnyomás és feltörekvő liberalizmus világában a Társulat vezetését méltó kezekbe tették le. Az előbbi korának egyik kiemelkedő közéleti és egyházi egyénisége volt, aki az egyházpolitika terén fontos szerepet töltött be. A szabadságharc leverése után, mint a legtöbb vezető férfiúra, reá is szomorú napok következtek. Bár a forradalmi cselekményektől óvatosan távoltartotta magát, mégis elfogták és több hónapig tartó letartóztatás után arra kényszerítették, hogy mondjon le a csanádi püspökségről és az 1848-ban elnyert egri érsekségről, melyet még el sem foglalhatott. Lonovics a kényszer hatása alatt elhagyta az országot. Egy esztendeig a melki bencés kolostorban, majd Bécsben tartózkodott. Itt gyakran érintkezett Széchenyivel, akinek társa-

[1] Idők Tanuja. 1861. évf. május 5. sz.

[2] A Szent László Társulat az alapszabálytervezetben még a: «Szent László király Társulata» címet viselte. Azonban már megindulásakor a rövidebb alakot használták. Épen úgy, mint az eredetileg: Szent István Társulata is: Szent István Társulat néven használatos. (V. ö. Notter: i. m. 62. l.)

ságában a haza égető problémáiról folytak értékes eszmecserék. 1860-ban tért vissza Magyarországra, kevéssel azután, hogy a gyilkos fegyver eldördült a legnagyobb magyar kezében.

Elnöktársának neve is közismert volt széles e hazában. Évek óta világi elnöke volt az akkor már országos hírű Szent István Társulatnak. E mellett mint Pest vármegye főispáni helytartója, politikai téren is számottevő egyéniség volt. Vallásos meggyőződésének és jámborságának örökké szép jele és emléke a fóti plébániatemplom.[1]

A Társulat e két vezéralakja mellett a kezdeményezés dicsősége, a szervezés érdeme és az első küzdelmek lankadást nem ismerő buzgalma Danielik János nevéhez fűződik. Ő volt az egyesület lelke. Minden tagtól azt kívánta, hogy minél önzetlenebbül, minél nagyobb kitartással, lelkesedéssel és ha kell, anyagi áldozatok árán is segítsék a Szent László Társulatot a kezdet nehézségeiben.

3.

Az 1861. május 5-i alakuló közgyűlés. Lonovics József és Danielik János ismertetik a Szent László Társulat célkitűzéseit. Az új társulat hármas célja. Az első alapszabályok.

Az új Társulat első hívei a Központi Papnevelőintézet pálos szerzetesek által művészien faragott híres könyvtártermében[2] 1861. május 5-én gyűltek össze az első nyilvános és egyben alakuló közgyűlésre. Erről a helyről indult el a Szent István Társulat munkája is. A Szent László Társulat megalakulása tulajdonképen ennek az egyre szélesedő munkának volt értékes gyümölcse, mert segédkezet nyújtott abban, amit az egyedül már nem tudott elvégezni.

A Társulat megalakulását nagy érdeklődés kísérte. A gyönyörű terem zsúfolásig megtelt egyházi és világi előkelőségekkel, az országos és katolikus közélet vezető egyéniségeivel. Jelen voltak Bartakovics Béla, Kunszt József, Lonovics József érsekek, Ranolder János, Kolárcsik István, Haynald Lajos, Simor János, Bonnaz Sándor megyéspüspökök, továbbá Répássy József jászói prépost, Wéber József fölszentelt püspök, pozsonyi nagyprépost, Danielik János és báró Lipthay András címzetes püspökök, Kovács József kir. táblai prelátus, sok mágnás és a lelkes pesti fiatalság nagy számban.[3]

Lonovics József, a megalakítás vezetésére felkért elnök (1861—1866.), magasszárnyalású megnyítójában világos célkitűzéssel jelölte meg az irányt, amelyen a Társulatnak haladnia

---

[1] Dr. Thury Károly: A fóti templom. Budapest, 1931.

[2] Dr. Klemm Kálmán: A Központi Papnövelde könyvtára. Centralisa. 1938. évf. 1. sz. 21—24. l. és 2. sz. 61—62. l.

[3] Idők Tanuja. 1861. évf. május 6. sz.

kell. Rámutatott a köztudomású állapotokra; *mennyit kell szenvednie az ország testétől távol élő magyarságnak* Bukovinában, Moldvában és a Havasalföldön. Főként az utóbbi helyen volt szánalmas a helyzetük. Idegen vallású népek között élő magyar testvéreink a legtöbb helyen nélkülözték a templomot, papot, iskolát, kórházat — egyszóval minden olyan intézményt, mely másutt a lakosság legfőbb vigasza. Lelkipásztori ellátásukat olasz papok, a római propaganda-kongregációtól küldött minoriták és passzionisták végezték, akik nem tudván elsajátítani a magyar nyelvet, a számukra könnyebben megközelíthető oláh nyelven hirdették Isten ígéjét. Hogy a nyelvi nehézségek miatt felvehessék az olasz papokkal a kapcsolatot, künn élő magyarjaink kénytelenek voltak elsajátítani és beszélni az oláh nyelvet. Így nemcsak nemzetiségük forgott veszélyben, hanem a szakadárok szűntelen kísérletei miatt a hitehagyás veszedelmének is ki voltak téve.[1] E visszás helyzet megszüntetését tekintette a Társulat legsürgősebb feladatának.

Lonovics utalt arra is, hogy a Társulat idővel kiterjeszti gondoskodását más vidékre is. Elsősorban a *bolgároknak* óhajtott segítséget nyújtani, akik néhány év óta tömegesen tértek vissza az Egyházba, miután a konstantinápolyi görög szakadár patriarkák igáját lerázták magukról.

Felmerült a gondolat, hogy a nemzeti közintézetek létesítését, illetve segélyezését is feladatának tekinti a Társulat. A Nemzeti Akadémia, a Lipótvárosi templom, a Nemzeti Múzeum céljaira nagyobb összegeket helyezett kilátásba. Mindezekből világos, hogy az új egyesület a szorosan vett vallási célkitűzések mellett *a haza egyetemes szellemi érdekeinek előmozdítását is figyelembe vette* olyan időben, amikor az idegen hatalom elnyomása miatt egyedül a társadalomra és az Egyházra hárult a nemzet szellemi értékeinek megmentése és fejlődésének biztosítása.[2]

A Társulat a magyarság megmentésére irányuló törekvéseivel tulajdonképen jól kitaposott történelmi nyomokon haladt. Külföldi magyarjaink, különösen pedig *katolikus testvéreink segélyezésére épen nagyjaink adtak követendő példát.* Nagyobb uralkodóink féltett gondja volt az ország határain túl élő testvérek hathatós támogatása. Már Szent István Rómában, Ravennában, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban szállót és kórházat alapított.[3] Követték példáját I., II. és IV. Béla, Szent László, Nagy Lajos, Mátyás királyaink ezen intézmények fenntartásában és a kor igényeinek megfelelő más alapítások létesítésében. Amikor a Társulat mentő kezét kiterjesztette az ország határain túl

---

[1] Idők Tanuja. 1861. évf. május 11. sz.
[2] Notter: i. m. 108—109. l.
[3] V. ö. Dr. Galla Ferenc: A Cluny reform hatása Magyarországon. Pécs 1931. 80—82. l.

élő testvéreink felé, távol állt tőle minden politikai propaganda. Ugyanekkor azonban már külföldi példákkal is alátámaszthatta törekvéseit: Európa más nemzetei, angolok, franciák, olaszok, poroszok, németek, oroszok már régóta kápolnákat, nevelőintézeteket, kórházakat emeltek az országaik határain túl élő honfitársaik számára, hogy őket a nemzeti élet szellemi közösségében megtartsák. Példájuk bátorítást nyujtott az elnökségnek és biztos záloga volt a vállalkozás eredményének.[1]

A Társulat elnöksége Keletre irányuló törekvései mellett figyelmét *Róma felé* is kiterjesztette. Az alakulás évében, 1861-ben az összezsugorodott egyházi állam már utolsó napjait élte. A liberálisok szüntelen zaklatásai miatt egyre tűrhetetlenebbé vált IX. Pius helyzete az Örök Városban. Nem volt elég, hogy megfosztották csaknem minden birtokától, a liberális szabadkőmüves vezérek a pápa személyének nyilt gyalázásától sem riadtak vissza. Ezért emelte fel szavát Danielik az alakuló gyűlésen, kijelentve azt, hogy a Társulat a Szentatyához való hűséges ragaszkodással nemcsak katolikus törekvéseit akarja kidomborítani, hanem egyszersmind tiltakozik a pápát és vele együtt az Egyházat ért sérelmek ellen is. Sőt tehetségéhez mérten anyagiakkal is segítségére sietett a súlyos anyagi helyzetbe jutott IX. Piusnak.[2]

Az imént vázoltak nyomán teljesen kibontakozik szemünk előtt a Szent László Társulat *hármas célkitűzése:* a) támogatni a keleti missziókat, b) anyagiakkal segíteni az Egyház fejét, végül c) előmozdítani a hazai kultúrális intézmények ügyét. *Távolabbi célja* kezdettől fogva az volt, hogy a katolikus világiakat kimozdítsa eddigi részvétlenségükből, és megszűntetve a világi hívek elszigeteltségét, az Egyház életéből való kikapcsolódást, bevonja őket az Egyház építő, segítő munkájába.[3]

4.

A Szent László Társulat elterjedése. Egyházmegyék és szerzetesrendek csatlakozása. Egyházközségi bizottságok szervezése. Szemináriumok, gimnáziumok és középiskolák növendékei a Társulat szolgálatában. A Társulat segélyezései a megindulás első éveiben.

Az alakuló közgyűlés lelkes hangja a jelenlevők lelkében mély nyomokat hagyott. A gyűlést követő napokban az érsek-elnök kibocsájtott körlevelére egymást érték a válaszok. A besztercebányai kivételével[4] valamennyi latin szertartású főpásztor,

---

[1] Idők Tanuja. 1861. évf. május 11. sz.
[2] Idők Tanuja. 1861. évf. május 11. sz.
[3] V. ö. Az Actio Catholica célkitűzései napjainkban.
[4] Moyses István, besztercebányai püspök sajnálattal tudatta Lonovics elnökkel, hogy egyházmegyéjében a nép szegénysége miatt nem indulhat meg a társulati élet. Az adakozásokból összegyűlt csekély bevételt az épülőfélben levő Szent Adalbert intézetre kell fordítania. (Irattár: 6/1863. sz. a.)

a görög püspökök közül a nagyváradi és szamosújvári püspökök, a szerzetesrendi főnökök sorából a pannonhalmi főapát, a premontreiek jászói és csornai prépostjai, a zirci apát, a kapisztráni-, Bold. Szűzről-, Szent Lászlóról- és a Megváltóról nevezett ferencrendiek, a minoriták és irgalmasok tartományfőnökei, a jézustársaságiak készségesen felajánlották közreműködésüket a Szent László Társulat célkitűzésének sikeres megvalósítására. Miután pedig a hercegprímás június 21-én megerősítette, a Kir. Magyar Helytartótanács pedig 45458. sz. a. jóváhagyta az alapszabályokat, a társulati munka megindításának semmi sem állott útjában.

Az egyesület megszilárdulásának egyik fő tényezője kétségkívül az volt, hogy *rövid időn belül megalakultak a pesti és budai egyházközségi bizottságok,* melyeket a vidéki központok megalakulása követett. Szükségtelen külön hangsúlyoznunk, hogy az egyesület működése érdekében, az erkölcsi támogatás mellett állandóan jelentős anyagi áldozatokra volt szükség. Többnyire szegénysorsú magyar testvéreinknek templomra, iskolára, felszerelésre, papokra volt szükségük a vad idegenben, ahol sem a társadalom, sem az állam támogatására nem számíthattak. Hogy a Társulat munkája a pénzhiány miatt meg ne akadjon, nemcsak a püspöki kar, hanem számos világi is tekintélyes összeget ajánlott fel a költségek fedezésére. A felajánlott pénzösszeg az adakozók bőkezűsége folytán a július 4-én tartott második közgyűlésig, — tehát éppen két hónap alatt — 4000 frt-ra emelkedett. Maga Scitovszky hercegprímás járt elől 2000 frt. adományával jelezve azt, mennyire szívén viseli a Társulat hármas célját és működésének sikerét. A megalakulás évében már perselyeket is állítottak fel az ország különböző templomaiban és a Társulat szervezetét, célkitűzéseit szószékekről ismertették.

A főpásztorok körleveleikben tett hivatalos felszólítások útján támogatták a Társulatot. A kalocsai érsek pl. egyházmegyéje papjait külön körlevélben kérte, hogy negyedévenként küldjenek jelentést a társulati tagok számáról és a Társulat működésének, gyüjtésének eredményeiről. Hasonló intézkedéseket látunk a többi püspöki székvárosban is. A kormányzó főpásztorok és rendi elöljárók hathatós támogatásával a Szent László Társulat munkája az országos megmozdulás arányait mutatta.

Időközben értesült a történtekről Antonio de Luca, bécsi nuncius is. A nuncius élénk figyelemmel kísérte a Társulat első lépéseit annál is inkább, mivel célkitűzései között a Szentatya segélyezése is szerepelt. Június 29-én meleghangú levelet intézett Lonovicshoz, mire megküldték neki az alapszabályok latin fordítását azzal a kérelemmel, hogy a kezdet nehézségei előtt álló Társulatot ajánlja IX. Pius apostoli áldásába. A Szent László Társulat megalakulásának, nemes célkitűzésének híre ilymódon rövid idő alatt Rómába is eljutott.

Alig egy esztendő mulva, az 1862 március 27-én tartott választmányi ülésen a titkári beszámoló már örvendetes eredményeket tárt az egybegyültek elé. Kitünt, hogy *a társulati élet az egész országban megindult és a tagok száma e rövid esztendő alatt 12 ezerre emelkedett.* Egyes helyeken feltűnően élénk lelkesedéssel indult meg a tagok toborzása. Eger három hónap alatt 800, Pápa pedig mindjárt az egyházközségi bizottság megalakulásakor 778 tagot jelentett az elnökségnek. Közben egyremásra érkeztek be a jelentések. Mire 1862-ben a III. közgyűlést megtartották, már 150 plébánián folyt a rendszeres társulati élet.

Az országszerte alakuló egyházközségi bizottságok mellett külön említésre méltó a nevelő- és tanintézetek buzgalma. Az elnökség ugyanis súlyt helyezett arra, hogy hazánk ifjúsága már kezdetben csatlakozzék a Szent László Társulathoz, hogy céljait megismerve, hathatósan támogassák azt a jövőben.

A *szemináriumok* kezdettől fogva bekapcsolódtak a Társulat munkájába. Külön ki kell emelnem a bécsi Pazmaneumot, ahol dr. Majthényi Adolf rektor buzdítására az intézet négy előljáróján kívül 56 növendék kérte felvételét a Társulat tagjai közé.[1] A szombathelyi papnövendékek Kopsz József kanonok-rektor lelkesítő beszéde nyomán fióktársulatot alakítottak.[2] A nagyváradi, a budapesti szemináriumok növendékei is lankadást nem ismerő buzgalommal karolták fel a Társulatot, sőt az utóbbiak állandóan kéttagú küldöttséggel képviseltették magukat a havonként tartott választmányi üléseken.

A szemináriumok mellett a *gimnáziumok* növendékei működtek szép sikerrel. Az egri cisztercita gimnáziumban az igazgató és tanári kar szép példáját követő ifjúság majdnem teljes számmal csatlakozott az új szervezethez, úgyhogy az 1862. tanév végén 237 társulati tagot jelenthetett be az intézet. Hasonló volt a helyzet a győri bencés gimnáziumban, a pécsi cisztercita, a nagykanizsai és a veszprémi kegyesrendi gimnázumokban, az angolkisasszonyok budapesti intézetében. Növendékeik csaknem teljes létszámmal csatlakoztak a Társulathoz és tekintélyes összegeket küldöttek be a társulati központba.[3] Szép számmal képviseltették magukat még a budapesti, komáromi, érsekújvári gimnáziumok, a csornai premontrei kanonokok vezetése alatt álló szombathelyi és keszthelyi gimnáziumok, az Orsolya szűzek nagyváradi intézete és a pesti főreáltanoda. Ezekhez csatlakozott lelkesítő példaként a pest-lipótvárosi elemi iskola is, 100 növendéket számláló csoportjával.[4]

---

[1] Titkári jelentés az 1862 március 27.-i választmányi ülésről.

[2] Idők Tanuja. 1862 április 7. sz.

[3] A pécsi gimnázium pl. az igazgató propagandája nyomán az 1863—64. tanévben 100 frt-t küldött be tagdíjként a Társulatnak. (III. közgyűlés jegyzőkönyve, 54. o.)

[4] Idők Tanuja. 1862 évf. március 19. sz.

Amíg a Társulat szervezési munkája országszerte megkezdődött, megérkezett Keletről az első segélykiáltás. A néhány hónapja alakult *Társulat híre csakhamar eljutott a haza határain túlra,* és június 19-én meghozta az első folyamodványt az oláhországi Plojest község magyarjaitól.[1] A Társulat őket tekinti első segélyezetteinek, akiknek nyomában hosszú évtizedeken át napjainkig özönlöttek a kérvények és folyamodványok. Megkezdődött tehát a munka. A Társulat felvette Kelettel a kapcsolatot és mindjárt az alakulás esztendejében 950 forintot küldött az ott élő katolikusok segélyezésére. A plojesti templom és iskola számára 100 forintot, a konstantinápolyi Szent György intézetnek 450 forintot, az angolkisasszonyok bukaresti intézetének 150 forintot, a keresztény iskolatestvérek bukaresti intézetének ugyancsak 150 forintot és végül a kimpolungi oltárra 100 forintot küldött. Ez volt az első esztendő mérlege. Ez az összeg azonban évek folyamán többszörösére emelkedett, jelezve azt, hogy milyen szükségben vannak Kelet katolikus magyarjai és milyen üdvös gondolat volt a Szent László Társulat megalakítása.

Az első években, amikor a Társulat anyagi helyzete jobban megengedte, az elnökség *a szorosan vett keleti segélyezéseken kívül távolabbra is juttatott.* Adakozott a londoni Szent Péter bazilikára, a braunschweigi katolikus iskolára, a harburgi templomra. Jelentős segélyben részesültek a Szent Károlyról nevezett irgalmas nővérek Párisban, a názáreti, libanoni, madurai és perzsiai missziók. Sőt, még más világrészeken működő intézmények (a délamerikai misszió, az akkor létesült északamerikai chatami egyházmegye, az algíri árvák) segélyezésére is jutottak összegek. Amidőn a Keletről jövő kérvények megsokszorozódtak, a segélyezés egyre szűkebb körre szorult, végül is néhány év mulva csak a szoros értelemben vett közelfekvő missziók segélyezésére fordították a legfőbb gondot. A dalmáciai, boszniai, bulgáriai, törökországi, örmény és különösen a hercegovinai missziók azonban részint állandó, részint ideiglenes adományokban részesültek.

5.

Miért tanusítottak sokan ellenséges magatartást a Társulat törekvéseivel szemben? A Presse és Donauzeitung rosszindulatú, rágalmazó cikkei. A Társulat cáfolata a ferde beállítású közleményekre.

A Szent László Társulat tevékenységének megindulása korántsem volt olyan zavartalan, mint az a fentiekből első pillanatra látszik. Igaz, sokan álltak a Társulat bölcsőjénél a hatvanas évek vezető egyéniségei közül, ámde nagy számmal sorakoztak az ellentáborban is, akik a Társulat célkitűzését és szép eredményeit nem nézték jó szemmel. Az ellenfél propagan-

[1] Idők Tanuja 1861. évf. július 6. sz.

dája kezdettől fogva igyekezett konkolyt hinteni és a nemes eszme ellen a rágalom fegyverétől sem rettent vissza. Tette ezt azért, mert a Társulat munkájában a liberális szellem figyelemreméltó ellenfelét fedezte fe. *A Társullat azáltal, hogy a Szentatya segélyezését is felvette alapszabályai közé, nyiltan kiállt a katolikus eszmék mellett.* Márpedig ez a törekvés nem volt rokonszenves azok előtt, akik a pápai hatalom megsemmisülését várták.[1] De belejátszottak a Társulat serény életébe a hatvanas évek politikai küzdelmei is. A Bach-korszak bukása után az osztrák kormány új eszközökkel kísérelte meg az ország ellenállásának megtörését. A nemzet csendes ellenállásának fokozásában és a törvényes kibontakozás előkészítésében nagy szerepe volt az anyaországban Scitovszky prímásnak, Erdélyben pedig Haynald püspöknek, a későbbi kalocsai érseknek. Épen 1861 novemberében az osztrák kormány új kormányzati rendszabályokhoz nyúlt, hogy a magyar nemzeti szellemet megtörje.[2]

Még csak fél esztendő mult el az alakuló közgyűlés óta, máris olyan cikkek jelentek meg a bécsi liberális ujságok hasábjain, melyek méltán felháborították a katolikus magyar közvéleményt. Egy idő óta a bécsi összpontosító törekvéseket szolgáló lapok a magyar katolikus papságot a legszennyesebb rágalmak céltáblájául választották, sőt ráadásul még attól sem riadtak vissza, hogy legnagyobb katolikus intézményeinket is forradalmi megmozdulásoknak bélyegezzék.[3] Így pl. a Presse a Szent István és Szent László Társulatokat úgy tüntette fel, mintha azok forradalmi klubok lennének, melyek egyházi cégér alatt folytatják titkos politikai munkájukat. Az újonnan alakult Szent László Társulatról többek között így nyilatkozott: «... Nem felejtjük el, mi történt 12 évvel ezelőtt. Azok a férfiak, akik ma a Szent László Társulat élén állnak, 1848-ban a Szent István Társulat élén álltak. És ez a Társulat volt az, mely 1848-ban elsőnek tűzte ki a forradalom zászlaját azon díszhintó bakján, amelyben a prímás Budára vonult. Nem akarunk neveket említeni és részletekbe bocsátkozni...»[4]

Egy másik liberális lap, a Donauzeitung még ennél is kihívóbban támadott. Névszerint támadta meg Szabó Imrét, Pápa város képviselőjét, a későbbi szombathelyi püspököt, a Szent László Társulat Veni Sancte-ján mondott nagyhatású beszédjéért. A rágalom annál feltűnőbb volt, mivel a szónok nyiltan kifejtette, hogy a Társulatnak semmi titkolt politikai mellékcélja nincs. Sőt bőven rámutatott azokra az eszközökre is, amelyekkel a társadalmi béke és összetartás előmozdítása bizton elérhető.

---

[1] Danielik János beszéde a Szent László Társulat 1861 október elsején tartott választmányi ülésen a «római kérdés»-ről. V. ö. Notter: i. m. 110—114. l.

[2] Hóman—Szekfű: i. m. VII. k. 239. skk. l.

[3] Idők Tanuja. 1861 évf. november 26. sz.

[4] Presse. 1861 évf. november 24. sz.

A Társulat elnöksége természetesen nem hagyhatta válasz nélkül a hazug vádakat és alaptalan gyanusításokat. Jól tudta, hogy a rosszindulatú koholmányokkal mi a célja a liberális ellenpropagandának. A Presse szerkesztőségének nyomban elküldték az alapszabályokat eredetiben és német fordításban, hogy igazolják a Társulatot az ellene emelt merész vádakkal szemben. Az elnökség hangsúlyozta, hogy a Szent László Társulat szoros értelemben vett katolikus vallásos egyesület, amelynek tagjait a közös hit köteléke egyesíti. A Társulat távol áll attól, hogy egyedül csak a magyar elemre szorítkozzék, az országban élő nemzetiségek katolikusait is felszólította a csatlakozásra. Épen ezért gondoskodott arról, hogy ne csak magyar, hanem német és szláv nyelvű tudósító is megjelenhessen a tagok tájékoztatására. Úgyszintén közleményeit és alapszabályait a magyar kiadáson kívül még németül és szlávul is kiadta, sőt román fordítása ügyében is intézkedett.

Nem szükséges külön hangoztatnunk, hogy a magyar katolikus lapok hangos cikkekkel szálltak síkra a felhozott rágalmak ellen. Sorra megcáfolták a Presse és Donauzeitung rosszindulatú koholmányait. Rámutattak arra, hogy 1848-ban még nem is létezett a Szent István Társulat, hanem mint «Jó és olcsó könyvkiadótársulat» ép akkor kezdte meg munkáját, melynek tiszta és politikamentes célja világos volt a 48-as társadalom előtt. A prímás díszhintajáról költött mese hasonlóképen célzatos rágalom, mert hiszen 1848-ban az országnak prímása nem volt. A szelídlelkű Hám János önkéntes visszavonulása és a politikától tartózkodó magatartása közismert volt. Amikor tehát a «hazugságok közlönye» mégis a magyar prímással tűzette ki a forradalom zászlaját, ezt nyilván ellenséges érzületből, azzal a szándékkal tette, hogy ártson a katolicizmusnak és a Társulat nagy reményekre jogosító munkáját észrevehetően megbénítsa.

6.

Az első három év elért eredményei. Az 1864 július 14.-i III. közgyűlés beszámolója. IX. Pius a Társulat tagjainak búcsút engedélyez. Szent László imakönyv, szentkép és érem a szent király tiszteletének terjesztésére. Az agg Lonovics a Társulat élén.

A Szent László Társulatnak sok áldozat és önzetlen munka árán sikerült megküzdenie a kezdet nehézségeivel s az itt-ott jelentkező gáncsoskodásokkal. Az 1864 július 14-én tartott III. közgyűlésen már 27.000 tagot jelentett be a társulati titkár az egybegyülteknek. Ugyanekkor a pénztár mérlege is kedvező volt, hisz három év alatt közel 49.000 frt. tagdíjból és adományból majdnem 42.000 forintot fordított az elnökség részint hazai templomok segélyezésére, részint külföldi kérvények kielégítésére. Igaz, az eredmény, melyre a külföldi egyesületek példája

nyomán Danielik számított, messze elmaradt a várakozástól, az első három év mérlege mégis élénk jele volt annak, hogy a Társulat nem fáradozott hiába a külföldön élő magyar katolikusok megmentése érdekében.

*

Itt emlékezem meg arról az örvendetes tényről, hogy a társulati munkakedvet fokozta az, hogy IX. Pius pápa időközben *teljes búcsút engedélyezett a Társulat tagjainak.*

IX. Pius, Antonio de Luca bécsi nuncius jelentéséből már korábban értesült a Szent László Társulat célkitűzéseiről és hivatásának magyar szempontból felbecsülhetetlen jelentőségéről. Kész örömmel tett tehát eleget az elnökség kérésének, amikor Scitovszky hercegprímás közbenjárására 1863 március 13-án kelt brevéjével teljes búcsút engedélyezett a társulati tagoknak, akik Szent László és az 1862 március 27-én tartott választmányi ülésen társvédőszentté választott Szent Erzsébet ünnepén valamely nyilvános templomot meglátogatnak és ott «a keresztény fejedelmek egységeért, az eretnekségek megszűnéseért és az anyaszentegyház felmagasztaltatásaért»[1] imádkoznak. A búcsúengedélyt 1864 március 11-én akként módosította, hogy a búcsú elnyerését az említett ünnepek nyolcadára is kiterjesztette. Az eredeti búcsú-brevét a Társulat központi templomában, a pesti belvárosi templomban díszes keretbe foglalva helyezték el.

A búcsú elnyerése után az elnökség nem mulasztotta el az alkalmat, hogy a Társulat katolikus jellegét kidomborítsa. A pártfogókul választott Szent László, és Szent Erzsébet napját kezdettől fogva ünnepélyes szentmisével és fényes ünnepség keretében ülte meg. Ez alkalmakkor a Társulat központi templomában a főváros jeles szónokai méltatták a Szent László Társulat jelentőségét. Továbbá külön imakönyvet nyomattak «Szent László magyar király tisztelete» címen, hogy a tagok ne csak pénzbeli adományaikkal, hanem imáikkal is segítségére legyenek a társulati munka sikerének. Ehhez járult később Szent László képének és érmecskéinek terjesztése. Ezzel a Társulat nagyban elősegítette a szent magyar király tiszteletének terjesztését az országban.

*

Ha a Szent László Társulat életének megindulását összehasonlítjuk a nyugateurópai országokban működő katolikus egyesületek sikereivel, meg kell állapítanunk, hogy már megindulásakor is sokkal szerényebb keretek között tevékenykedett, mint a hasonló célt szolgáló francia és német társulatok. Ha azonban tekintjük a sok előítéletet, gyanusítást, ellenpropagandát, melyekkel a Társulatnak a megindulás első perceitől kezdve meg

[1] Jegyzőkönyv az 1864. július 14.-i III. közgyűlésről. 71. l.

kellett küzdenie, továbbá, ha figyelembe vesszük az ország gazdasági viszonyait, melyek épen az alakulás éveiben anyagilag zsibbasztólag hatottak a Társulat életének zavartalan menetére, el kell ismernünk, hogy *a Szent László Társulat működése nem maradt el a külföldi egyesületek hasonló célú munkájának értékétől.*

Ebben a lelkes munkában nagy érdeme volt Lonovics József irányításának és szilárd magatartásának. Az érsek-elnök aggkora ellenére biztos kézzel vezette a Társulatot a kezdet nehézségeiben. Bár egészségi állapota miatt az 1864 július 14-re hirdetett harmadik közgyűlés megtartása előtt le akart mondani az elnöki tisztségről, sokak kérésére e szándékától mégis elállott, mert különös kegyelemnek tekintette, hogy élete alkonyán ereje hátralevő részét a Társulat szolgálatára szentelheti.[1]

A Társulat azzal a biztos tudattal nézett a jövőbe, hogy a kezdet nehézségei után még nagyobb lendülettel és sikerrel szolgálhatja az alakuláskor kitűzött hármas célt. Ekkor még senki sem sejtette, mennyi áldozatba, mennyi fáradságba kerül majd a kitűzött célok megvalósítása.

---

[1] Lonovics József megnyitóbeszédéből. Jegyzőkönyv az 1864 július 14-i III. közgyűlésről.

HARMADIK FEJEZET.

Eredmények és akadályok Peitler Antal József váci püspök elnöksége alatt.

(1866—1877.)

1.

Lonovics József lemondása és Peitler Antal megválasztása. Az új püspök-elnök egyénisége. Peitler törekvései a Szent László Társulat színvonalának emelése érdekében: az ú. n. «vándorgyűlések» gondolata. Kubinszky Mihály kalocsai kanonok előterjesztése és a IV. közgyűlés határozata a vándorgyűlések bevezetéséről.

Az első öt esztendő lelkes munkája után a Szent László Társulat vezetésében változás állott be. Lonovics József egyre jobban érezte, hogy a megalakuláskor vállalt feladatoknak aggkora miatt már nem tud eleget tenni. Hosszas tétovázás után végül is úgy döntött, hogy a Társulat kormányzását frissebb erőre bízza, fiatalabb vállakra helyezi. Elhatározását Bécsből írt levelében jelentette az elnökségnek.[1] Egyben mélységes sajnálkozását fejezte ki, hogy meg kell válnia az elnöki széktől, amelyhez öt esztendő lelkes munkája fűzte.

Utódjául az 1866-i közgyűlés egyhangú bizalma Peitler Antal József váci püspököt választotta meg.[2] Az új püspökelnök az imádságos, szelídlelkű főpap egyéniségét tükrözte, kinek szívjósága, jótékonysága nemcsak a váci egyházmegyében, hanem országszerte is közismert volt. Püspöki székének elfoglalása után meghagyta udvari papjainak, hogy szegényt vagy folyamodót soha se bocsássanak el üres kézzel.[3] Mindenkit megszánt, minden

---

[1] Irattár: 55/1866. sz.

[2] Chobot Ferenc: A váczi egyházmegye történeti névtára. II. rész. Vác. 1917. 656—661. l.

[3] Katholikus Hetilap. 1885. június 24. sz. 263. o.

kérvényezőt segélyezni akart. Róla jegyezték fel azt is, hogy nem egyszer pénzzel teli tárcáját nyujtotta az előtte megjelent folyamodónak.[1]

Peitler Antal hasonló elvek mellett akarta kormányozni a Társulatot is. Ez a módszer azonban, bármennyire dicséretes, a Társulat szempontjából mégsem volt előnyös, különösen ha meggondoljuk, hogy a Társulat anyagi eszközök nélkül nem tudja hivatását teljesíteni. Peitler eleinte nem gondolt arra, hogy a Társulat szerény pénzkészletét csupán a legégetőbb szükségletek fedezésére szabad fordítania. Bőkezűsége miatt egész elnöksége alatt nem tudta megszilárdítani a Társulat anyagi helyzetét, jóllehet mindent megkisérelt, hogy. új pénzforrások előteremtésével a Társulat pénzügyi helyzetét megszilárdítsa.

A püspökelnök bőkezűségén, illetve jószívűségén kívül a hetvenes évek elején érezhető gazdasági válság sem kedvezett a Társulat anyagi helyzetének. Az országszerte jelentkező pénzromlás csak tetézte a Társulat időközben beállt pénzügyi zavarait. Könnyen érthető tehát, hogy a galambszívű püspök 11 évi kormányzása a segélyezések terén miért nem tudott nagyobb eredményeket felmutatni.

Mindezek mellett Peitler elnökségének van néhány maradandó jellegű intézkedése. A püspökelnök ugyanis *arra törekedett, hogy a fiatal Társulatot mennél ismertebbé tegye az országban.* Mindenekelőtt tagokat akart toborozni és a tagok számának megnövekedésétől várta a Társulat pénzügyi javulását. E célt szolgálták a külföldi, főként német mintára megrendezett ú. n. «vándorgyűlések». Peitler jól tudta, hogy a Budapesten évenként megrendezett közgyűlés csak a környék papságát és hiveit hozza össze. Igy egészen természetes, hogy a Társulat munkája a vidéken sokkal gyengébb eredményeket mutatott, sőt sok helyütt a Társulat munkaköre egészen ismeretlen volt. Ezért sürgette, hogy évenként más-más városban, főként püspöki székhelyeken tartsanak közgyűléseket.[2]

A püspökelnök ezirányú törekvését nagyban előmozdította Kubinszky Mihály kalocsai kanonok indítványa. Kubinszky a kérdés tanulmányozására a Társulat megbízásából már korábban külföldre utazott és résztvett a németországi egyletek Würzburgban tartott közgyűlésén. Hazatérése után sürgette a vándorgyűlések tartását hazánkban is.

A tervet az 1866. évi IV. közgyűlésen tárgyalta az elnökség. Kubinszky élénk színekkel mutatott rá a vándorgyűlések nyomán fakadó előnyökre, melyeket nálunk is ügyesen fel lehetne használni a Társulat érdekében. Utalt arra, hogy a tagok toborzására, a befolyt tagdíjak emelésére, a Társulat megismerésére ez a legkínálkozóbb mód és lehetőség.

---

[1] Katholikus Hetilap. 1885. július 24. sz. 263. o.
[2] Irattár: 80/1866.

Az elnökség abban a reményben, hogy hasonló anyagi és erkölcsi sikerrel jár majd hazánkban is a vándorgyűlések megrendezése, a jelentősnek igérkező indítványt elfogadta. Hosszas eszmecsere után a vándorgyűlések első állomáshelyéül a hazai kereszténység bölcsőjét, Esztergomot jelölték meg.[1]

2.

Az esztergomi első vándorgyűlés. Simor János, az új prímás messzemenő támogatásáról biztosítja a Társulat elnökségét. — Az első vándorgyűlés határozata a Társulat elterjedésének eszközeiről, valamint a moldvai csángók vallási és nemzetiségi felkarolásáról. A hercegprímás javaslatára szűkebb bizottság tanulmányozza a csángó-ügyet.

Mialatt a nemzet a kiegyezés örömnapjait ülte, nagy ünnepre készülődött a Szent László Társulat is. Az 1867. esztendő olyan időpont a fiatal Társulat életében, mely méltán megérdemli, hogy megemlékezzünk róla. A szeptember 23—25. napjaiban, Esztergomban lezajlott első vándorgyűlés mind külső fényében, mindpedig belső tartalmában olyan nagyszabású volt, hogy méltán vonta magára a magyar társadalom figyelmét.

Az ünnepekre a püspöki kar, a papság és a hivek szép számmal jöttek össze. Különös örömet okozott Simor Jánosnak, a Scitovszky halála után kinevezett új hercegprímásnak jelenléte, akiben a Társulat nemcsak védnököt, hanem hathatós támogatót is talált. Simor János már mint győri püspök is nagy megértéssel támogatta a Társulat törekvéseit. A vezetése alatt álló győri egyházmegye kezdettől fogva az elsők között állott a tagok szervezésében és az adománygyűjtésekben. Minden biztosíték megvolt tehát arra, hogy a Társulat az új herceprímásnál teljes jóindulatra talál. E reményt csak táplálta Simor levele, amelyben a következőket vázolta a Társulat hozzá intézett üdvözletére: «Rajta leszek, — írja — hogy amint kedves győri egyházmegyém volt egyike a legelsőknek, mely a Szent László Társulatot bőséges szeretetadományaival tettleg gyámolítá, úgy főpásztori működésem újabb színterén is e Társulat minél nagyobb, minél szaporább elterjedésének s így pártolásnak örvendhessen».[2]

Amit Simor a Társulat elnökségének igért, annak megtartását az első vándorgyűlésen be is bizonyította. Nemcsak maga nyitotta meg a vándorgyűlést a bazilikában mondott ünnepélyes nagymisével, hanem minden egyes alkalommal résztvett a Társulat ülésein is. Ezzel hangsúlyozta, hogy tekintélyével, főpásztori hatalmával a Társulat mögött áll és annak minden megmozdulását magáévá teszi. A hercegprímásnak nagyhatású beszéde, valamint Peitler püspökelnöknek és a többi kiváló szónoknak a Társulat rövid, de eredményes működésére vetett vissza-

[1] Jegyzőkönyv az 1866. évi április 17. üléséről.
[2] Irattár: 31/1867. sz.

pillantásai az egybegyülteket meggyőzték arról, hogy itt országos érdekről, támogatást igénylő fontos ügyről van szó.

A vándorgyűlés munkaprogrammjából különösen két fontos kérdést szeretnék kiemelni: az egyik a Társulat támogatása, a másik pedig a csángó-magyarok vallási és nemzetiségi felkarolásának kérdése.

Az első kérdést vizsgálva, szem előtt kell tartanunk, hogy 1867-ben épen a liberalizmus derekán vagyunk, amikor egy katolikus szempontból kifogástalan intézmény óhajt nagyobbszabású eredményeket elérni. E vállalkozás nem volt könnyű feladat. Nem pedig azért, mivel a közönyös társadalom épen ezidőtájt zárkózott el minden olyan intézmény és eszme elől, amely magán viselte a katolicizmus bélyegét. Méltán írhatta tehát Eötvös Montalembertnek, hogy talán nincs még egy olyan ország, amelynek katolikusai között a hitközönyösség olyan általános volna, mint hazánkban.[1] Ha ezt tekintetbe vesszük, megkapjuk a feleletet arra, hogy mindjárt a megindulásakor miért volt oly nehéz a Társulat helyzete és a többszöri felszólítás ellenére miért nem érezte maga mögött a katolikus tömegek lelkes pártfogását? *Az elnökség a vándorgyűlésektől remélte az orvoslást, s rajtuk keresztül akarta megnyerni magának a magyar katolikus társadalmat,* elsősorban a még érintetlen vidék széleskörű érdeklődését. Kérelemmel fordult tehát a püspöki karhoz, hogy ismételt körlevelek kibocsátásával legyen segítségére abban a küzdelemben, melyet a jó cél érdekében vív. Noha nemzeti érdekek megmentéséről volt szó, az államhatalom anyagi támogatására aligha lehetett számítani.

A másik fontos kérdés, mely a vándorgyűlésen szőnyegre került, a moldvai csángó-magyarok vallási és nemzetiségi ügyének felkarolása volt. A Keletről érkező kérvények, az egymást érő panaszos levelek egyre jobban sürgették e kérdés gyors megoldását. Az esztergomi ülés kínálkozó alkalom volt a kérdés megvitatására és előterjesztésére. Az elnökség külön ülés keretében ismertette a csángó-kérdést, s ez alkalommal a hercegprímás is felszólalt. Rámutatott a magyar püspöki karnak arra a régi törekvésére, hogy a moldva-oláhországi magyarok belekapcsolódjanak a nemzet vérkeringésébe, illetve az erdélyi püspökhelyettes fennhatósága alá kerüljenek.[2] Ezt a törekvést azonban, többszöri kísérlet ellenére is fontos politikai okok, főként pedig a szomszédos államok féltékenykedése miatt eddig lehetetlen volt megvalósítani. A hercegprímás javaslata szerint a Társulat csakis akkor érheti el célját, ha sikerül kieszközölnie

---

[1] Török Jenő: A katolikus autonómia-mozgalom 1848—1871. Budapest, 1941. 63. l.

[2] A keletre szakadt magyarok ügyét már régóta szívén viselte a püspöki kar. A XIX. század eleje óta főként Rudnay és Kopácsi érsekek gondoskodtak arról, hogy magyar papjuk is legyen. (Jegyzőkönyv az 1868. évi közgyűlésről.)

Őszentségétől, hogy a bukaresti apostoli vikárius alkalmazza a csángó-magyarok pasztorációjában azokat a papokat, akiket a Szent László Társulat számukra taníttat és kiképeztet. Egyben azt is ajánlotta, hogy a Társulat küldjön ki Moldva-Oláhországba szűkebb bizottságot, mely közvetlenül győződjék meg a csángók helyzetéről és számáról.

A Társulat Őeminenciája javaslatát mérlegelve, háromtagú bizottságot küldött ki *a moldvai csángók helyzetének beható tanulmányozására.* A lelkes munkájáról már ismert Kubinszky kanonokon kívül Mayer János nőténcsi birtokos és Veszely Károly marosvásárhelyi esperesplébános vállalkozott arra a felelősségteljes munkára, hogy a következő év nyarán bejárják a csángó falvakat.

A csángó ügy felkarolása, illetve a moldvai csángók érdekében tett nagyfontosságú kezdeményezés volt az első vándorgyűlés legszembetűnőbb eredménye. Ettől kezdve a Társulat különös gondjának tekintette a keleti magyarság helyzetének megjavítását és ennek elérésére hosszú éveken át messzemenő áldozatokat hozott.

3.

A győri vándorgyűlés. A társulati kiküldöttek beszámolója a moldvai csángók helyzetéről. Az «Állandó Csángó Bizottság» felállítása. Az új bizottság munkájának eredménye. Magyar lelkészek kiküldése a moldvai csángók közé.

Az elnökség az esztergomi közgyűlés sikerein felbuzdulva, amellett döntött, hogy a következő közgyűlést ismét vidéki városban tartják meg. A püspöki székhelyek közül ezuttal Győr jutott előtérbe azzal az indokolással, hogy itt őrzik Szent László királynak, a Társulat védőszentjének koponyaereklyéjét.

Az 1869-ben tartott második vándorgyűlés munkája méltó folytatása volt az esztergomi közgyűlés programmjának. Értem ezen különösen a moldvai csángók érdekében kifejtett lelkes mozgalmat. A három társulati kiküldött részletesen beszámolt az utazás tapasztalatairól és a csángók szánalmas állapotáról. Mindhárman hangsúlyozták, hogy *elsősorban is magyarnyelvű iskolák felállítása, valamint magyar papok és tanítók alkalmazása a legszükségesebb feladat.* Nélkülük a csángók sem vallásukat, sem nemzetiségüket megtartani nem tudják. Alapos volt az aggodalom, hogy amennyiben a helyzet rövid időn belül meg nem változik, az ország határán túl letelepedett csángók — kiknek számát Veszely kb. 60.000-re becsülte —[1] áldozatul esnek az oláh hitszakadásnak. Mulaszthatatlan kötelesség hárult tehát a Társulatra, hogy hár-

[1] Jegyzőkönyv a győri közgyűlésről. 106. l.

mas célja közül különös figyelmet szenteljen a moldvai csángók helyzetének javítására és minden lehetőt megtegyen a dunafejedelemségi magyarajkú testvérek megmentése érdekében. Ezért a közgyűlés egyhangú kívánságára a Társulat kebelén belül Zalka János győri püspök és gróf Cziráky János főkamarásmester elnöklete mellett külön «Állandó Csángó Bizottság» alakult. Az új bizottság legfőbb célja az volt, hogy a dunafejedelemségi magyarság vallási és iskolai szükségleteit kielégítse és a Szent László Társulat ezirányú célkitűzéseit hathatós támogatásával előmozdítsa.

A győri vándorgyűléstől kezdve, közel tíz esztendőn át ez a külön bizottság intézte a csángók segélyezési ügyeit. A tehetségéhez képest nyújtott anyagi támogatás mellett különösen arra törekedett, hogy a Keletre szakadt testvéreket a lelkiekben megerősítse. A bizottságnak hosszú fáradozás után sikerült is keresztülvinni, hogy a magyar püspöki kar előterjesztésére IX. Pius pápa 1869-ben kötelezte a romániai két vikáriust: a bukarestit és a jasi-it, hogy a lelkipásztori munkában alkalmazzák azokat a magyar misszionáriusokat, akiket a Szent László Társulat a Moldvába, illetve Oláhországba szakadt magyarok számára taníttat és kiküld. Őszentségének ez a rendelkezése módfelett kedvező volt, mert reményt nyújtott arra, hogy az olasz papok lelkipásztorkodása folytán elhanyagolt magyarság ismét lelkes vezetéshez jut. Így kerültek Moldvába Liegerhoffer János, Máté Jób, Andrássy Gergely minoriták,[1] hogy segítsenek Petrás Incének[2] az áldottlelkű minorita atyának, aki már 1839 óta működött a csángók között. Ilymódon 1870-től kezdve már négy papja volt a moldvai magyarságnak.

Ugyanekkor a bukaresti érsekség fennhatósága alá tartozó magyarok közé Kecskeméti Ignác és Zsák Godofrid atyákat küldötte ki a Társulat. Az előbbi a turnu-severini, az utóbbi a brailai magyarok között működött. Két teológust pedig a római Szent Antal Kollégiumban neveltetett a Társulat azzal a céllal, hogy tanulmányaik befejezése után ők is hasonló munkakört töltsenek be a moldva-oláhországi magyarok között.

---

[1] A nevezett három minorita a római Szent Antal Kollégiumban készült elő missziós útjára.

[2] Petrás Ince János (1813—1886.) a moldvai magyarság egyik legszeretetreméltóbb és legtevékenyebb papja. A moldvai Forrófalván született 1813-ban. Középiskolai tanulmányainak befejezése után Kantában a minoriták szerzetébe lépett, ahol 1834-ben tette le fogadalmát, majd 1836-ban pappá szentelték. 1841-től kezdve haláláig mint Klézse lelkésze működött és igyekezett fenntartani a csángókban a magyar érzületet. (V. ö. Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. 70—72. l.)

4.

Az olasz politikai események és a magyar autonómiai kongresszus sikertelenségének hatása a Társulat életére: a pécsi harmadik vándorgyűlés szomorú tapasztalatai. A hetvenes évek részvétlensége a Szent László Társulat törekvéseivel szemben. — A jelentkező pénzügyi nehézségek. — Trefort miniszter adománya. — Az elnökségben beállott ismételt változás.

A győri vándorgyűlés lezajlása után hosszabb időre nagyobb csend állt be. A Társulat életében jelentkező változás már a következő, 1869-ben Pécsett megrendezett harmadik vándorgyűlésen mutatkozott. Különösen feltűnt, hogy a világi tagok, a tiszteletnek örvendő előkelőségek egymásután mentették ki magukat a gyűlésen való részvételről, «mintha a Szent László Társulat nem is nemzeti és katholikus, hanem kimondottan papi társulat lett volna».[1]

Ez a merev tartózkodás nem volt véletlen. Mind a külpolitikai, mind pedig a belpolitikai szempontokat figyelembe kell vennünk, s akkor megértjük miért tartózkodtak a hatalmon levők mindattól, ami katolikus? Amott már nagyban folytak a vatikáni zsinat előkészületei, mely felé szokatlan idegességgel tekintett az európai közvélemény, viszont itthon kifejlethez közeledett az 1848 óta már időszerűvé vált autonómiai mozgalom.

A küszöbön álló vatikáni zsinat érezhető nyugtalanságot váltott ki a hazai liberális és egyházellenes körökben. Nem csoda, hiszen minden előkészület arra utalt, hogy az összehívott zsinat méltó betetőzése lesz IX. Pius centralisztikus törekvéseinek. Első pillanatra talán ellentmondásnak tetszik, hogy a hitközöny és lelki laposság korában, amidőn egyesek a Rómától való nyilt elszakadást követelték,[2] miért fordult a közvélemény olyan szokatlan érdeklődéssel az Örök Város felé, s miért leste oly éber figyelemmel az ott történteket? — Ámde az események rugóját tekintve kétségtelen, hogy a szokatlan izgalmat legkevésbbé sem vallási indítékok, hanem a zsinatot foglalkoztató infallibilitás jelentőségének megsejtése s ezzel kapcsolatban az egyházkormányzatban, továbbá az állami vonatkozásban várható következményektől való félelem idézték elő.[3] A római események hatása alól a magyar közvélemény annál kevésbbé vonhatta ki magát, mivel az ultramontanizmus[4] tanainak szentesítésével a vatikáni zsinat elítélte az autonómiai mozgalom legfőbb hordozóját: a liberális katolicizmust. A liberális sajtó[5] hatása alatt az amúgy is radikális

---

[1] Társulati Értesítő. 1869. évf. 301. l.

[2] Török Jenő: A katolikus autonómia-mozgalom 1848—1871. Adalékok a magyar liberális-katolicizmus történetéhez. Budapest, 1941. 226. l.

[3] Török Jenő: A vatikáni zsinat és a magyar közvélemény. Theologia, 1941. évf. 3. sz. 209—221. l.

[4] Ultramontánok = az Egyház ellenségeinek részéről az egyházhű katolikusok gúnyneve, akik a pápai tévedhetetlenség kimondását sürgették.

[5] A liberális közvéleményt a Pesti Napló, Pester Lloyd, Ellenőr és A Hon képviselték, míg a radikális-szabadkőműves szólamot a Századunk és a Magyar Ujság szolgáltatták.

szellemű közvélemény teljesen átvette az ultraliberális[1] szólamokat, vádaskodásokat és egyre jobban izgatott az Egyház ellen. Ennek hatása alatt az egyházellenes hangulat itthon mind jobban terjedt, s olyan szellemben akarta kísérni a szervező autonómiai kongresszust, melyet a vatikáni zsinat egyhangúan elítélt. Mivel tehát a *világegyháznak jobbfelé* irányuló eszmei síkja mellett *a magyar katolikus autonómiai mozgalomban egyre jobban balra kanyarodás következett be,*[2] ne csodálkozzunk, ha a pápai centralizmus tetőfokán a partikularizmus által irányított autonómiai mozgalom nem hozta meg a várt sikereket.

Az országszerte tapasztalt hitközöny és nemtörődömség természetesen erősen rányomta bélyegét a Szent László Társulat életére is. A liberális szellemtől megmételyezett hetvenes évek hitélete alig mutat valami csekély buzgóságot. A közelmultban tartott három vándorgyűlés lelkes munkája után a Központi Papnevelőintézet földszinti nagytermében tartott VIII. közgyűlésen már szomorúan tapasztalható az országszerte uralkodó közöny és lanyhulás hatása. Ha ez tovább tart, — állapították meg — a Társulat fennmaradása komoly aggodalomra ad okot. Pedig csak most kezdődött meg igazán a Társulat nehéz munkája. *Amilyen arányban csökkent a befizetett tagdíjak összege, olyan, sőt hatványozottabb mértékben növekedett a folyamodók száma.* Az ismételten kibocsátott főpásztori körlevelek és ujságokban közzétett tudósítások mintha teljesen hatás nélkül maradtak volna. Nagyfokú nemtörődömség jelentkezett az egész vonalon. Bár külön templomi perselyeket is állítottak fel, mégis alig tudtak valamit összehozni a Társulat céljaira. Ettől az időtől kezdve, a főpásztorok sürgetéseit megszívlelve, a papság köréből többen emlékeztek meg végrendeletükben a Társulatról. Csakhogy adományaikkal nem tudták pótolni a hiányzó tagdíjak megcsappant összegeit. Az egyre aggasztóbb anyagi helyzet miatt az elnökség kénytelen volt elhalasztani az érkező kérvények egy részének teljesítését.

A pénzügyi zavarok orvoslására az elnökség 1874 október 10-én Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult, előadván, hogy *a Társulat a megalakulása óta eltelt 14 esztendő alatt közel 34.000 forintot fordított a Keleten élő honfitársak segélyezésére.* Ebből csupán a csángók részére 14.500 forintot juttattak, míg a többit főként a boszniai, bolgárországi és hercegovinai missziók nyerték el. Trefort Ágostonnak a vallásalapból kiutalt évi egyezer forintnyi adománya többkevesebb pénzforráshoz juttatta ugyan az elnökséget, de ez korántsem volt elegendő ahhoz, hogy az egyre növekvő igényeknek eleget tehessen.

---

[1] Ultraliberálisok = akik a pápa személyes tévedhetetlenségét tagadták.

[2] Török Jenő: i. m. 244—245. l.

Hasonlóképen pénzhiány miatt néhányszor a közgyűlések is elmaradtak. E tény annál szomorúbb, mert míg nálunk szinte megdermedt minden katolikus megmozdulás, addig a nyugati országokban még mindíg tekintélyes összegeket áldoztak hasonló célokra a katolikus egyesületeknek, noha az európaszerte jelentkező vallásellenes áramlatok hullámai is egyre jobban útját állották a keresztény felebaráti szeretet megnyilatkozásainak. Az országszerte megnyilatkozó részvétlenség mellett még különböző elemi csapások: rossz termés, kolerajárvány és a politikai viszonyokat nyomonkísérő pénzválság is apasztották a Társulat jövedelmét. A Társulat ebben az időszakban — főként a hetvenes évek derekán — nem tudott jelentősebb adakozásról beszámolni. Amit pedig időközönként nyujtani tudott, az nem volt elegendő az igények kielégítésére.

Az utóbbi esztendők részvétlensége mellett érkezett el 1877 szeptemberében a XII. közgyűlés, amikor az elnökök sorában ismét változás állott be. Az aggkora miatt távozó Peitler Antal Józsefet dr. Schlauch Lőrinc szatmári püspök váltotta fel az elnökségben. Az új püspökelnök közismert egyénisége biztosíték volt arra, hogy megküzdve a korszellem okozta közönnyel, friss életerőt önt majd a halódó Társulatba. Dr. Schlauch Lőrinc elnöksége alatt rövid időre ismét visszatért a megalakulás éveiben tapasztalt régi lendület, úgyhogy az ő vezetése újabb kort jelent a Szent László Társulat életében.

NEGYEDIK FEJEZET.

Dr. Schlauch Lőrinc a Szent László Társulat élén.

(1877—1893.)

1.

Dr. Schlauch Lőrinc szatmári püspök a Társulat új elnöke. Schlauch egyénisége. A Társulat pénzügyi helyzetének javulására irányuló törekvések: a tagok számának emelése és a székhelyi igazgatók intézményének bevezetése.

Érthető volt a közgyűlés óhaja, hogy a lemondott Peitler Antal örökébe olyan elnököt válasszanak, aki a feltorlódó nehézségek mellett fiatalos lelkesedéssel új életre tudja kelteni a Társulatot. Ilyen egyéniségnek mutatkozott Schlauch Lőrinc szatmári, később nagyváradi püspök, akit Bornemissza Antal kir. táblai bíró indítványára egyhangú lelkesedéssel emeltek az elnöki székbe. A választás szerencsés volt. Schlauch Lőrincben olyan pártfogóra és vezetőre talált a Társulat, aki vonzó egyéniségével, szónoki képességével és szervező erejével megmentette a Társulatot.

Schlauch megmutatta, milyen eredményeket lehet elérni a szó erejével. Ami Peitler Antalnak a legnagyobb erőfeszítés és ismételt próbálkozás mellett sem sikerült, azt elérte ő. A Szent László Társulatban elmondott elnöki megnyitóbeszédei eseményszámba mentek. Szónoklataival oly lelkes érdeklődést keltett, hogy a mult század vége felé a Szent László Társulat «a legbelsőbb védővonalba szorult Egyház egyik fellegvára volt, mely még állotta az ostromot és védte a zászló becsületét».[1] A Társulat hírneve egyre növekedett, működési köre terjedt úgyannyira, hogy az utóbbi esztendők csendes magábavonultsága után ismét a nyilvánosság elé léphetett.

Schlauch Lőrinc világosan látta, hogy mire vállalkozott. Az anyagilag leromlott egyesületet ismét az érdeklődés központ-

[1] Várady L. Árpád győri püspöknek az 1911. jubileumi ülésen mondott beszédéből.

jába helyezni nem volt könnyű feladat. «Közreműködni is nehéz, vezetni pedig épen felülmulja gyenge erőmet»[1] mondotta szerényen megválasztásakor. Érezte a küszöbön leselkedő nehézségeket, érezte a nagy felelősséget, melyet a Társulat vezetésével magára vállalt. Talán épen ezért látott kétszeres buzgalommal a munkához.

A hiányosnak mutatkozó pénztár ügyeinek rendezésével, illetőleg annak gyarapításával kellett a munkát megkezdenie. Az 1877.-i közgyűlés pénztári jelentése ugyanis ijesztő adatokról számolt be. A Társulat pénztárosa sajnálattal állapította meg, hogy a bevételek az utóbbi években távolról sem felelnek meg a korábbi évek elért eredményeinek.[2]

Már az előző fejezetek folyamán figyelemmel kísérhettük, mennyi próbálkozás történt ezen a téren. Sajnos, kevés sikerrel. Schlauch ismételten megkísérelte a pénztár javítását. Mint elődei, ő is az érdeklődés felkeltését tekintette legfőbb feladatnak, és a tagok számának növelésétől várta a társulati munka megalapozását. Az 1877 november 22.-i választmányi ülésen külön bizottságot nevezett ki azzal a megbízással, hogy készítsen javaslatot, milyen módon és mily eszközökkel fokozható a közönségben a Társulat iránt való érdeklődés.[3]

A bizottság dr. Balogh Sándor ügyvéd, társulati alelnök vezetése mellett ült össze. Az ülésen először is megtárgyalták az eddigi próbálkozások nyomában járó eredményeket és sikertelenségeket. Majd egyhangúan megállapították, hogy az eddigi eredménytelenség okát főként az általános közönyben kell keresni, amely az uralkodó liberális eszmék, úgyszintén a politikai párttusák miatt egyre érezhetőbb méreteket öltött és megbénított minden katolikus jellegű törekvést. Új utakat kellett tehát megnyitni, hogy a Társulat eredményesebben működhessék. A bizottság a felmerült nehézségeket és az eddigi próbálkozásokat részletesen megvitatva, *propaganda-tervezetet* készített.

Az öt pontból álló tervezet néhány hónappal később, az 1878. február 29.-i választmányi ülésen kapott végleges formát. A kiküldött bizottság, többek értékes hozzászólása után,a Társulat érdekében szükséges teendőket a következőkben foglalta össze:

a) Külön *körlevelekben* kell megkeresni a főpásztorokat, káptalanokat, plébánosokat és a hiveket, hogy tehetségükhöz mérten támogassák a Társulatot. Legalkalmasabb lenne, ha mint alapítók, vagy évdíjasok minél többen a Társulat tagjainak sorába lépnének.

b) Hasonló célból *megkereső leveleket* kell intézni az ország buzgóbb katolikus főuraihoz és polgáraihoz.

---

[1] Schlauch Lőrinc székfoglaló beszéde az 1877-iki közgyűlésen.
[2] Pénztári jelentés az 1877-iki XI. közgyűlésen.
[3] Irattár 18/1878. sz.

c) Fel kell hívni a buzgó *katolikus hölgyeket* a Társulat támogatására és terjesztésére.

d) Népszerű nyelven *a csángók rövid történetét* és jelen viszonyaikat ismertető röpiratot kell nyomatni, mely hangsúlyozza a Társulat vallási és hazafias szempontból szükséges támogatását. A nyomtatvány többezer példányban ingyen osztassék szét a hivek között.

e) Végül: a Társulat segélyforrásainak gyarapítására a téli idényben *hangversenyeket* kell rendezni és *felolvasásokat* tartani, mind a fővárosban, mind a nagyobb vidéki városokban.[1]

A hatás nem késett. A felhívásnak olyan fényes eredménye volt, amilyenre az elnökség az utóbbi esztendők sikertelen kísérletezései után, nem számíthatott. Alig néhány hónap alatt 3986 frt. 50 kr. gyűlt össze, úgy hogy a Társulat jövedelme az előző évek alapítványaival együtt 35811 frt. 40 kr-ra emelkedett.[2] Az adakozók közül figyelmet érdemel még a püspökelnök bőkezűsége. Schlauch Lőrinc évente 500 frt-tal gyarapította a Társulat jövedelmét, s így nemcsak szavának erejével, hanem pénzbeli támogatásával is segítségére sietett a reábízott Szent László Társulatnak.

A tevékeny püspökelnök a vázolt pénzügyi sikerekkel még nem érte be. Messzebbmenő tervei voltak. Elgondolása szerint a felszított lelkesedés csak akkor marad meg, ha az egyes egyházmegyékben külön kinevezett igazgatók figyelemmel kísérik a Társulat munkáját. Kérelemmel fordult tehát a püspöki karhoz, hogy az egyházmegyék élére nevezzenek ki *székhelyi igazgatókat*. A székhelyi igazgatók, ismerve egyházmegyéjük helyi viszonyait, legjobban tudják, miképen lehet a Társulat érdekében a legsikeresebb munkát kifejteni.

Schlauch Lőrinc felhívásának széleskörű hatása volt. A püspöki kar együttes intézkedésére országszerte megalakultak a székhelyi igazgatóságok. Az igazgatók közvetlen érintkezésben állottak a plébánosokkal és lelkészekkel. Igyekezetük főképen arra irányult, hogy az alapszabályok 3. §-a értelmében fiókegyleteket alakítsanak, vagy ahol ez nem volt lehetséges, legalább tagokat toborozzanak. Az igazgatók időnkint jelentést tettek az elnökségnek, közvetítették a tagdíjakat és a hozzájuk érkezett adományokat is.

Jól számított a püspökelnök, amikor a székhelyi igazgatók intézményének bevezetésével hathatós előnyt remélt a Társulat számára. Már az 1882. évi közgyűlésen kitűnt, hogy a Társulat

---

[1] Katholikus Hetilap. 1878. évf. 84. old.

[2] Az 1878. évi közgyűlés pénztári jelentése szerint az alapítványi tőke 1878. január 1. óta 3986 frt. 50 kr-ral gyarapodott, a Társulat összvagyona pedig 35811 frt. 50 kr. volt. Ebből 23389 frt. 23 kr. a Társulat közcéljait szolgálta, míg a többi 12422 frt. 17 kr. a csángók segélyezésének alapja volt. (Irattár: 17/1869.)

bevételei az utóbbi esztendőben jelentős javulást mutattak. A megnyilatkozó érdeklődést nem lehet a székhelyi igazgatóktól elvitatni. Odaadó munkájuk nyomán nemcsak az alapítótagok száma szaporodott, hanem több helyen nagyobb összegű alapítványokkal is gazdagították a Társulatot. Az 1882. közgyűlésen *készpénzben* 6193 frt. 38 kr-t, *értékpapírban* 32.750 frt-t tettek ki a Társulat alapítványi tőkéi. Ugyanekkor a pesti papság elhatározta, hogy a Szent László Társulat céljaira időnként gyüjtést is rendez.[1]

A lelkesedés nem volt csupán muló szalmaláng. Ennek fényes bizonyítéka a következő esztendők pénzügyi beszámolója. A pénztári naplók ezidőtől kezdve hosszú esztendőkön át állandó gyarapodást mutattak. Az 1885 október 22-én tartott közgyűlésen, amikor nagy fénnyel ülték meg a Társulat fennállásának negyedszázados évfordulóját, Schlauch már elmondhatta, hogy alig hat évi elnöksége alatt a Társulat működési köre tágabb, mint valaha volt, jövedelme pedig néhány esztendő alatt majdnem kétszeresére emelkedett.[2]

Az 1885. évi jubileumi közgyűlés eredményes beszámolója egyébként sokat lendített a Társulat pénzügyi helyzetén. Samassa József egri érsek 870 frt. 20 krt. bocsátott ez alkalommal a Társulat segélyezésére, 1887-től pedig a bukaresti magyarok magyarnyelvű lelkigondozására évente még külön 600 frt. segélyt ajánlott fel. Hidassy Kornél szombathelyi püspök 1236 frt. 53 kr-t, Császka György szepesi és Dulánszky Nándor pécsi püspök 100—100 frt-ot juttatott nagylelkűen a Társulatnak. Haynald Lajos, ekkor már kalocsai bíborosérsek, aki még az 1869.-i győri vándorgyűlésen 5000 forintnyi alapítványt tett le a csángók javára,[3] újabb évi 100 frt-tal gyarapította nagylelkű adományát. Bubla Károly c. püspök, esztergomi nagyprépost 4000 frt-ot adományozott ugyanerre a célra.

A főpásztorok áldozatkészségét követte a papság. Az egyházi tagok a fentebb ismertetett módon, sok helyen pedig végrendeleti hagyatékok útján gyarapították a Társulat jövedelmét. Dicséretes a világi tagok buzgólkodása is, akik egyénenként kevesebbet áldoztak ugyan mint főpapjaink, de a tőlük telhetőt igyekeztek megtenni.

Mindez élénk jele volt az országszerte felébredt érdeklődésnek. A lelkesedés annál figyelemreméltóbb, mivel az idők mostohasága a nyolcvanas évek folyamán ismét egyre súlyosabban nehezedett a társadalmi rétegekre. Ez különösen pénzügyi téren volt nagyon érezhető.

---

[1] Irattár: 172/1882. sz. a.
[2] Jegyzőkönyv az 1885. évi jubileumi díszközgyűlésről.
[3] Irattár: 17/1869. sz.

2.

A csángó-magyarok ügyének felkarolása. Kubinszky Mihály utazása a moldvai csángók érdekében. Deym püspöki vikáriussal folytatott tárgyalások. A jasi-i szeminárium és bákói tanítóképző felállításának ügye. Deym lemondásával a Társulat terve meghiusul. — Trefort Ágoston tájékoztatja a Társulat elnökségét a bukaresti ordináriatus beszámolójáról. Schlauch válasza a kultuszminiszternek és a bukaresti osztrák-magyar követnek a ferde beállítású bukaresti beszámoló ügyében. A Társulat a jasi-i püspöktől és a bukaresti érsektől évi pontos kimutatásokat kér a Szent László Társulattól kapott segélyekről.

A Társulat pénzügyi helyzetének javulása örvendetesen fellendítette a csángó-magyarok ügyét is. Nagy fordulat volt ez, mert pénzzavarai miatt a Társulat a hetvenes években nem tudott oly mértékben segíteni, mint azt alapszabályai értelmében szerette volna. Schlauch Lőrinc felhasználva a kedvezően alakuló pénzügyi helyzetet, nagy buzgalommal karolta fel mind a Bukovinába, mind a Moldvába és Romániába szakadt magyarok segélyezésének ügyét.

Legfőbb gondjának a *moldvai csángók* helyzetének megjavítását tartotta. Minden igyekezetével arra törekedett, hogy vallásos nevelésüket, iskolai kiképzésüket magyar nyelven biztosítsa. Érintkezésbe lépett tehát Deym jasi-i püspöki vikáriussal, aki hajlandó is volt a fennhatósága alatt élő magyarok ügyét pártfogásába venni.

A szükséges tárgyalásokra a Társulat Kubinszky Mihály kalocsai kanonokot, a csángó-ügy lelkes ismerőjét és támogatóját küldötte ki. Kubinszky neve nem ismeretlen az olvasó előtt, az 1867.-i esztergomi vándorgyűlésen is őt küldötte ki Moldvába a közgyűlés bízalma. Kubinszky 1880-ban teljesítette megbízatását, amikor Moldvában felkereste a püspöki vikáriust, és vele a csángók ügyében tárgyalásokat folytatott. Deym püspöki helynök jóindulattal viseltetett magyar hivei iránt, így Kubinszkynak meglepő eredményeket sikerült elérnie. Deym hajlandónak mutatkozott arra, hogy Jasiban a bukaresti papnevelőintézethez hasonló szeminárium létesüljön, ahol csángó-magyar papok neveltetnének.[1] Egyben hozzájárulását adta ahhoz is, hogy a Társulat Bákóban és Szabófalván, a moldvai magyarság e két főfészkében, elemi iskolával kapcsolatos magyar tanítóképzőt állítson.[2] Magyar nyelven lelkipásztorkodó papok és magyarnyelvű tanítók beállítása égetően szükséges volt, egyrészt mert 1883-ban Klézsét és Bogdányfalvát kivéve egy magyar községben sem volt magyarul tudó pap, másrészt pedig magyarnyelvű iskolák hiányában a csángó-magyar gyermekeket szüleik kénytelenek voltak a román szellemű községi iskolákba beiratni, nemzetiségük nagy kárára. Jogos volt tehát P. Ferenczi Bálint tamásfalvi lelkész

---

[1] Katholikus Hetilap. 1880. évf. 334. l.
[2] Irattár: 36/1883. sz.

panasza, aki már 1875-ben jelentette a Társulatnak, hogy amíg a Moldvában élő zsidók iskoláját érintetlenül hagyják és ezek nyelvüket szabadon használhatják, a katolikus magyar ifjak anyanyelven oktatása és nevelése az oláh kormány rendelete folytán tilos. «Valóban fájhat a szíve minden magyarnak — írja P. Ferenczi — amidőn hazánkban a román nemzet tetszés szerint neveltetheti a maga gyermekeit anyanyelvén, amit tőlünk itt a román kormány egészen megtagad.»[1]

Kubinszky a püspöki helynökkel folytatott eredményes megbeszélései után *Bukovinába* utazott, ahol meglátogatta a bukovinai csángó-magyarokat is.

Útjának gazdag tapasztalatairól, úgyszintén a Jasiban végzett tárgyalások meglepő eredményeiről az 1880. évi közgyűlés keretében számolt be a Társulatnak. Deym melegszívűsége és a Társulat céljait támogató igéretei reményt keltettek Schlauchban, hogy közel két évtizedes próbálkozás után sikerül kedvező mederbe terelni a moldvai csángók szomorú helyzetét. A reménysugarak azonban a moldvai magyarság mérhetetlen nagy kárára csakhamar szertefoszlottak. Deym ugyanis rövid idő mulva lemondott, s a Társulat benne hathatós pártfogóját vesztette el. A tárgyalások fonala sajnálatosan megszakadt, miért is Schlauch kénytelen volt újabb megoldási mód után kutatni a moldvai csángók helyzetének javítása érdekében.[2]

*

Alig vette tudomásul az elnökség, hogy Deym lemondásával meghiusultak a legszebb remények, máris egy másik kellemetlen üggyel kellett behatóan foglalkoznia.

Mint említettük, a Társulat megalakulása óta szinte erején felül segítette a bukovinai és moldvai magyarokat. Méltán keltett tehát megütközést a bukaresti osztrák-magyar követség 1881 január 31-én kelt hivatalos jelentése, mely Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter bizalmas levele útján jutott Schlauch kezeihez.

A bukaresti követség jelentése ugyanis teljesen mellőzte a Szent László Társulat romániai segélyezéseinek kimutatásait, holott országszerte köztudomású volt, hogy a Társulat évente tetemes összeget juttatott a bukaresti püspökség fennhatósága alatt élő magyar katolikusok segélyezésére. A bukaresti ordinariátus ugyanis az ottani osztrák-magyar követséghez terjesztett jelentésében, melyben felsorolta a püspöknek a magyar hivek érdekében kifejtett áldozatkészségét és a különféle segélyforrást, meg sem emlékezett a Szent László Társulat útján kapott tekintélyes összegekről.[3]

---

[1] Irattár: 175/1875. sz.
[2] Irattár: 36/1883. sz.
[3] Irattár: 36/1883. sz.

A Társulat elnökségét méltán felháborította az ordinariátus részéről tapasztalt rosszindulatú elhallgatás. Az elnökség illetékes helyeken tiltakozott is a bukarestiek célzatossága ellen.

Először a kultuszminiszter előtt tárták fel az adatok valótlanságát. Schlauchnak Trefort Ágostonhoz intézett beszámolójából világos képet kapunk arról, hogy a Társulat a mult század nyolcvanas éveinek elején milyen összegekkel segélyezte a Romániába szakadt magyarságot. A Társulat 1861, tehát alapítása óta eltelt húsz esztendő alatt, 22.962 frt. 40 kr-ral járult a bukaresti püspökség területén levő magyar egyházközségek istápolásához.[1] Bukarestben két magyar tanító javadalmazására évi 600 frt-ot, a plojesti tanító évi javadalmazására 240 frt-ot, a bukaresti angolkisasszonyok vezetése alatt álló iskola alapítására és segélyezésére összesen 3800 frt-ot áldozott, míg a Bukarestben épülő szeminárium javára 600 frt-ot adományozott. Mivel a magyar papok kiképzése elengedhetetlenül szükséges volt a romániai magyarság számára, a Társulat a bukaresti szeminárium építését örömmel vette. Ennek feladata volt, hogy bennszülötteket, tehát Romániában született *magyarok közül* is papokat neveljen. E célra 1871—73-ig 600 frt-ot adományozott a Társulat. A püspök ugyanis megigérte, hogy maga gondoskodik majd püspöksége területén bennszülött magyar papok kiképzéséről. Mindemellett a Társulat elnöksége itthon is felhívást intézett a papsághoz, hogy aki kedvet és hivatást érez magában a romániai magyarok pasztorációja iránt, az jelentkezzék a Társulat elnökségénél.[2]

A bukaresti püspöknek juttatott pénzeken kívül a Társulat segélyezte még a belgrádi magyar illetőségű római katolikus iskolát 400 frt-tal, a hercegovinai missziót ismét évi 400 frt-tal,[3] míg a két boszniai magyar ferences növendék tartásdíja évi 260 frt. megterhelést jelentett ismét a Társulatnak.

A kultuszminiszternek küldött részletes beszámolóval egyidejűleg Schlauch írt br. Mayer Ernő bukaresti magyar követ-

---

[1] Irattár: 36/1883. sz. 1861-től 1882-ig a bukaresti püspökség alatt álló katolikus magyar községek segélyezésére a következő összegeket fordította a Társulat:

Bukarest		17.000 frt.
Plojest		4.280 »
Braila	. . . .	1.682 »
	Összesen:	22.962 frt.

[2] A felhívásnak nem volt komoly eredménye. Irattár: 36/1883. sz.

[3] A Társulat kezdet óta segélyben részesítette a hercegovinai missziót is. 1863 óta évi 400 frt. állandó segélyt bocsájtott rendelkezésére. Tekintettel azonban arra, hogy Bosznia-Hercegovinában időközben rendeződtek az egyházi viszonyok és XIII. Leó Szarajevóban önálló érsekséget alapított, mely a boszniai tartományok egyházi ügyeit is intézte, a Szent László Társulat választmánya 1884-ben az állandó segély kiutalását felfüggesztette, de Stadler József szarajevói érseknek Schlauch Lőrinchez intézett kérelmére újból kiutalta. (Irattár: 72/1884. sz.)

nek is. A püspökelnök felkérte a követet, hogy támogassa a Társulat vallási és kultúrális törekvéseit, melyek előmozdítására tetemes áldozatokat hoztak. Egyben útbaigazítást kért arra vonatkozólag, hogy milyen módon mozdíthatnák elő legsikeresebben az ország törvényeinek megsértése nélkül a jasi-i és bukaresti egyházmegyék területén élő katolikus magyarok megmentésére eddig kifejtett tevékenységet?

Br. Mayer Ernő 1883. március 14-én kelt leveléből kitűnik a bukaresti érseknek[1] a magyarság iránt érzett ellenszenve. Az érsek a követnek személyesen is többször panaszkodott, hogy a magyar kormánytól kapott segélyek annyira elenyészők, hogy még egy segédlelkész eltartására is alig elegendő. Természetesen minden alkalommal elhallgatta azokat az összegeket, melyeket templom- és iskolaépítés céljaira hosszú esztendőkön át kapott a Szent László Társulattól.

A Társulat az említett sérelmek ellenére is folyósította a segélyt. Azonban a jasi-i püspököt és a bukaresti érseket az összegek hovafordításának pontos elszámolására kötelezte, s így elejét vette annak, hogy adományait a román ellenszenv a nagyközönség előtt hallgatásával eltüntesse.

3.

A bukovinai székelyek visszatelepítésének kísérletei és eredményei. Göndöcs Alajos négy bukovinai ifjú neveltetését és taníttatását biztosítja. A Csángó Magyar Egyesület felajánlja támogatását a Szent László Társulatnak. A Társulat feltételei az együttműködésben. A közös programm megvalósítása.

Mint fentebb vázoltuk, a Szent László Társulat a mult század nyolcvanas éveiben a körülményekhez képest jelentékeny segélyt nyujtott a jasi-i püspökség és bukaresti érsekség fennhatósága alá tartozó magyarok gondozására. Nem rajta múlott, hogy a moldvai csángóknál hathatósabb eredményeket nem tudott elérni.

Ugyancsak kevés eredménnyel járt a bukovinai csángók hazatelepítését szorgalmazó mozgalom is, melyhez a Szent László Társulat örömmel csatlakozott abban a reményben, hogy általa a kivándorolt székelyek helyzetét sikerül gyökeresen orvosolni.

A bukovinai magyarság hazatelepítésének gondolatával a Társulat kezdet óta foglalkozott. 1866-ban Mihályfi László a

---

[1] A katolikusok 1883-ban Romániában elnyerték a vallásszabadságot. Ekkor alakult 28 plébániával a bukaresti érsekség (azelőtt Vicariatus Apostolicus Valachiae) a régi Havasalföld (Muntenia) kb. 50.000 katolikusa számára. Moldva részére egy évvel később, 1884-ben létesült a külön jasi-i (Jászvásár) püspökség 67 plébániával és kb. 100.000 hivővel. Mind a két főpásztor közvetlenül a Szentszéktől függött és a Propaganda-Kongregáció fennhatósága alatt állott a román konkordátum hatálybalépéséig. (Dr. Scheffler János: A katolikus egyház jogi helyzete Romániában. Notter Antal emlékkönyv. 965—984. l. Budapest, 1941.)

Társulat megbízásából cikket írt az Idők Tanujá-ba: «A Moldva-oláhországi és bukovinai magyar véreink visszatelepítése érdekében.» Mihályfi többek között felveti a kérdést, hogy «nem veszteség-e ránk, magyarokra nézve, hogy fajbeli rokonaink szép száma elszakadva az anyahazától, Moldva-Oláhországban és Bukovinában nyomorog? A nemzeterőnek — ezen magyarok — jelen helyzetükben nemhogy ápolói volnának, hanem eredeti létszámukat sem képesek megtartani. Fogynak ők, s félni lehet, hogy nem sok idő mulva idegen elemekbe olvadnak be. Hogy ezen annyi nyomorral küzdő véreink végenyészetét meggátoljuk, *nem tehetnők-e mi, hogy őket az anyaországba visszahívnók, s itt letelepítenők?*»[1]

A hazatelepítés kérdése kezdetben úgylátszik még korai gondolat volt, de a hetvenes évek elején már mind gyakrabban került szőnyegre a Társulat közgyűlésein. A gondolatot egyre lelkesebben karolták fel, sőt az 1871.-i közgyűlés elvben kimondotta, hogy az első visszatelepített székely községnek 1000 frt. segélyt adományoz templom- és iskolaépítésre.

A visszatelepítés gondolata a nyolcvanas évek küszöbén, az az Al-Duna szabályozása alkalmával vált időszerűvé. A szabályozás folytán ugyanis hatalmas területek lettek szabaddá, s ezekre az ú. n. aldunai «réti földekre» akarták letelepíteni a Bukovinába szakadt székely magyarokat. A visszatelepítést Odescalchi Artúr herceg, továbbá Sádeczky Lajos egyetemi tanár irányították,[2] míg Somssich Pál val. b. titkos tanácsos, az általa alapított Csángó Magyar Egyesület útján 100.000 frt-ot tudott e célra összegyűjteni. A visszatelepítés 1882-ben meg is indult, s ez alkalommal kb. 3000 bukovinai csángó tért vissza az anyaországba. Egyrészük Torontál megyében telepedett le, ahol Székelykeve (Kubin szomszédságában), Sándoregyháza és Hertelendyfalva (Pancsova közelében) községeket alapították, míg egy másik raj az aradmegyei Gyorok községben kapott területet. A később bevándoroltak Déva, Vajda-Hunyad és Maros-Ludas környékén helyezkedtek el.[3] Ekkor a Társulat, valóra váltva, sőt megkétszerezve a 10 évvel előbb tett igéretét, 2000 frt-ot juttatott a Pancsova vidékére telepített első székely községnek.[4]

Sajnos, a visszatelepítés korántsem hozta meg a kívánt eredményt, mivel a mozgalom nem volt kellőképen előkészítve. Nem állott elegendő föld a letelepültek rendelkezésére. Amit a telepítés céljaira szántak, majdnem kivétel nélkül mind árvizes terület volt. Az újonnan felépült falvak sem a Duna, sem a belvizek ellen nem voltak eléggé védve. E bajokhoz járult

---

[1] Idők Tanuja. 1866. évf. április 8. sz.

[2] Kis-Várday Gyula: A bukovinai csángók. Magyar Kultúra. 1941 évf. 15. sz.

[3] Várady L. Árpád beszámolója bukovinai útjáról. Irattár, 1904.

[4] Jegyzőkönyv az 1883. április 20-iki választmányi ülésről.

az is, hogy a betelepítettek puszta mezőt kaptak lakás nélkül,[1] ellátásukról sem gondoskodtak kellőképen. Továbbá az ismeretlen talajviszonyok nagyon próbára tették a telepesek tapasztalatlanságát, s elkedvetlenítették őket a sikertelennek vélt munkától. Végül pedig, amit talán első helyen kellett volna említenem — amíg a hazai hatóságok az egyházi épületek, iskolák és ezzel kapcsolatban a lelkészek és tanítók ügyében egyezkedtek, az új telepesek hosszú időn át nélkülözték a rendszeres lelki és szellemi vezetést. Ezeknek a körülményeknek tulajdonítható anyagi romlásuk, nagyfokú elkedvetlenedésük és erkölcsi visszaesésük. Mikor a betelepített bukovinaiak látták, hogy a beigért és méltán várt jólét helyett az előbbinél is nagyobb nyomorúságba jutottak, rövid időn belül visszavándoroltak Bukovinába.

A Társulat elnöksége látva az áttelepítés körül felmerült nehézségeket, s hogy minden igyekezet mellett is a magyarok jelentős számmal maradtak vissza Bukovinában, elhatározta, hogy a bukovinai csángók közé itthon nevelt papokat, illetve tanítókat küld. Göndöcs Alajos óbudai elemi iskolai igazgatót bízták meg a felelősségteljes feladattal, hogy a terv megvalósítására Bukovinába utazzon. Göndöcs 1883-ban négy fiút hozott Bukovinából, hogy őket a csángók számára papokká, illetve tanítókká kiképeztesse.[2] Közülük kettőnek nevelését a Szent László Társulat vállalta magára,[3] a másik kettőről Budapest Főváros gondoskodott. Így remény volt arra, hogy a bukovinai magyarok nem maradnak magyar lelkipásztor és tanító nélkül és segítségére lesznek Drusbaczky György Bonaventurának, az áldottlelkű dominikánus szerzetesnek, aki mint józseffalvi plébános, magyar lelke egész melegével karolta fel az elhagyottan élő nép ügyét.

Drusbaczky Bonaventura szerepe épen olyan fontos a bukovinai magyarok életében, mint Petrás Ince minorita atyáé[4] a moldvai csángók között. Az oláh tengerben élő öt magyar faluban (Józseffalva, Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva) hosszú éveken át tartotta fenn a lelkesedést, hogy megmaradjanak tiszta magyar érzelmeikben és vallásos meggyőződésükben. Az oláh kormány ugyanis, ahol csak lehetett, elnyomta őket. A kormányhivatalnokok vagy csehek, vagy Magyarországból kiüldözöttek voltak, akiknél a csángó-magyarok kérelme alig talált meghallgatásra. Ez a nemtörődömség, sajnos, lelki téren is megnyilvánult a felettes hatóság részéről. A bukovinaiak a lembergi érsekség fennhatósága alá tartoztak, ahol vajmi keveset törődtek

---

[1] Irattár: 16/1937. sz.

[2] Jegyzőkönyv az 1883. április 20-iki választmányi ülésről.

[3] Az egyik ifjú, Sebestyén Antal józseffalvi, jelenleg horthyvári plébános, aki az 1941. évi visszatelepítésnél fontos szerepet töltött be, (lásd: 87. old.) — míg a másik: Varga István, később a jezsuita rendbe lépett.

[4] Lásd 37. old. 2. sz. jegyzet.

a bukovinai magyarokkal. Az 1857-iki visitatio canonica óta püspök nem tette be lábát Bukovinába. 1883-ban Druzsbaczky elkeseredetten panaszkodott Schlauch Lőrincnek, hogy Bukovinában csak hat szentség van, mert a lengyel püspökök nem jönnek megbérmálni magyar hiveiket.[1]

Somssich Pál a visszatelepítés kudarca ellenére sem veszítette el kedvét. Jól tudva azt, hogy a Szent László Társulat elnökségének is minden vágya a csángók helyzetének javítása, úgy döntött, hogy a Társulattal karöltve próbálja megvalósítani a Csángó Magyar Egyesület kitűzött céljait. 1884 októberében felvette a kapcsolatot Schlauch Lőrinccel és kérte, hogy a Szent László Társulattal álljon a Csángó Magyar Egyesület mellé, hiszen céljuk, nemzetiségi törekvéseik megegyeznek.[2] Egyben kérte a püspökelnököt, hogy tudassa vele a csángók érdekében tett eddigi próbálkozásokat.

A Társulat választmánya őszinte lelkesedéssel fogadta a Csángó Magyar Egyesület felhívását. Osztotta meggyőződését, hogy egyesült erővel nagyobb sikert érnek majd el. Örömmel csatlakozott az indítványhoz a néhány nap mulva összejött közgyűlés is. A Társulat azonban alapszabályai, úgyszintén a csángókérdés rendkívüli kényes természete miatt néhány alapelvről nem mondhatott le. Mindenekelőtt önállóságát és függetlenségét kívánta biztosítani, vagyis az együttműködés mellett meg akarta őrizni elsősorban katolikus jellegét.

Minthogy a legsürgősebb feladat a csángók vallási és nemzetiségi érzésének ápolása volt, Schlauch Lőrinc felhívta Somssich figyelmét arra, hogy a bukaresti, plojesti és brailai iskolák példájára *minél több magyarul tudó, magyar érzelmű tanítót kell alkalmazni és a lelkészkedő papok működését biztosítani.* A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy a Keletre szakadt honfitársak katolikus vallásukkal együtt szilárdan megőrizték magyarságukat is, viszont ahol hódított a schizma, megkezdődött az elolahosodás is. A tanítók fizetése, továbbá templomok emelése jelentékeny összegeket követelt a Társulattól. Hogy céljait megvalósíthassa, a Csángó Magyar Egyesület évi 4000 frt-ot bocsájtott rendelkezésére, s ezzel lehetővé tette, hogy a Szent László Társulat a nyolcvanas évek derekán nagyobb arányokban segélyezhette a reászoruló külföldi magyarságot templomok és iskolák építésében. Örvendetes volt továbbá az a tény, hogy a Csángó Magyar Egyesület tagjai egyre többen léptek be a Társulatba, s így annak tagdíjait is jelentékenyen szaporították.

A közös munka első gyümölcse a bukaresti magyar plébánia ügyének felkarolása volt. A bukaresti plébánia, az ú. n. «Baracia», eredetileg a magyar ferencesek szorgalmazására magyar pénzen épült, s hosszú ideig a bukaresti ferencesek gondozása alatt

---

[1] Drusbaczky Bonaventura 1883. március hó 17-én kelt leveléből.
[2] Irattár: 100/1884. sz.

állott. Az utolsó magyar ferences atyának, Bernát Feliciánnak halála után Paoli Ignác, bukaresti érsek magának tartotta fenn a plébánia vezetését.[1] Magától értetődik, hogy a magyarokkal rokonszenvezni nem tudó érsek ilyen rendelkezése és önkényűsége a bukaresti magyarok között általános elégedetlenséget keltett. Hiába fordult Schlauch a ferencesek bécsi tartományfőnökéhez,[2] ez nem küldött újabb magyar ferencest a magyarok lelki gondozására arra való hivatkozással, hogy Romániában a lelkipásztori munkát a Propaganda Kongregáció intézkedésére olasz passzionisták vették át.[3]

A Társulat minden erejét latbavetette, hogy a bukaresti plébániát eredeti rendeltetésének megfelelően az ott élő magyarság számára visszaszerezze. A tárgyalások lebonyolításával megbízott Romeiser József pápai kamarásnak sikerült elérnie azt, hogy a magyarok a «Baracia»-t visszakapták s így a hit igazságait továbbra is honi nyelven hallgathatták. Ezzel kapcsolatban a Társulat kötelezettséget is vállalt: évente 4000 forintot küldött a bukaresti magyar lelkész ellátására.

A nyolcvanas évek vége felé a Társulat már egyre több segélyt tudott nyujtani. Az említett bukaresti plébánia ügyének felkarolása mellett a bukaresti angolkisasszonyok intézetében 1885 óta működő magyar tanítónő évente 400 frt-ba került a Társulatnak. A határszélen fekvő Turnu-szeverini római katolikus iskola tanítójának évi 1250 frank segélyt utalt ki, hogy a 300 magyar tanköteles számára a hazai nyelvű oktatást biztosítsa. Külön megterhelést jelentett még a krajovai, brailai és plojesti magyar tanítók segélyezése és rendszeres díjazása, továbbá azok az összegek, melyeket a belgrádi római katolikus iskolának és a mostári püspöknek juttatott évente a Szent László Társulat.

Az elnökség a társulati pénztár javult helyzetének figyelembe vételével igyekezett eleget tenni az egyre jobban özönlő kérvények áradatának. Az 1886. évi jubileumi közgyűlés után jelentékeny adományokhoz juttatta még a bihacsi, grozesti, csügési, drinápolyi, philippopolisi, nischi, giurgewoi nevelőintézetek és iskolák templomait, sőt Ürge Ignác lazarista hittérítő kérelmére a kinai missziónak is küldöttek segélyösszeget.[4] Ezekhez kell számítanunk a hazai célokra fordított segélyeket és a pápá-

---

[1] Irattár: 44/1883. sz.

[2] Irattár: 36/1883. sz.

[3] Romániában 1825. óta a lelkipásztori tendőket olasz lelkészek látták el, akiket a római Propaganda küldött ki. Ezek semmit sem tudtak magyarul, viszont az oláh nyelvet sem értették jól. Sem a szószéken, sem a gyóntatószékben nem tudtak feladatuknak megfelelni, sőt még a hétköznapi életben sem érintkezhettek hiveikkel. Szükség esetén a magyarok voltak kénytelenek az oláh nyelvhez folyamodni, hogy papjukkal beszélhessenek, ami az elolálhosodás veszélyét jelentette.

[4] Irattár: 71/1888. sz.

nak küldött szeretetfilléreket is, melyek a pénztári kimutatások szerint ugyancsak szép összeget jelentettek.[1]

Mindezeket egybevéve, a legnagyobb elismerés hangján kell nyilatkoznunk Schlauch Lőrinc vezetéséről, aki a Társulatot a pangás széléről az eredményes munka biztos útjára vezette.

4.

Az 1892. évi nagyváradi vándorgyűlés. Schlauch Lőrinc XIII. Leó pápától megkapja a bíbort. A püspökelnök megválik a Társulat elnökségétől.

Schlauch Lőrinc eredményekben gazdag elnökségével kapcsolatban meg kell emlékeznünk arról a nagyszabású ünnepségről, mely a püspökelnök társulati munkásságát méltóan pecsételte meg.

A Társulat belső életének megszilárdítása, a külföldi kapcsolatok kiépítése után Schlauch Lőrinc külső fényben is méltóképen a nyilvánosság előterébe állította a Társulatot. Épen húsz esztendő mult már el azóta, hogy az 1869-ben Pécsett megrendezett közgyűléssel megszakadt a vándorgyűlések sorozata. A hetvenes évek gazdasági és politikai helyzete kényszerítette erre a Társulatot. Ettől kezdve, a megindulás éveihez híven, Budapesten és pedig legtöbbször a Központi Papnevelőintézetben tartották a közgyűléseket. Az 1890. évi november hó 4-iki választmányi ülésén ismét felvetődött a két évtized óta elejtett gondolat, abban a reményben, hogy a Társulat érdekeit mi sem mozdítja elő jobban, mintha az ország különböző vidékein megjelenve, maga köré csoportosítja a katolikusokat. A püspökelnök, aki 1887-ben a szatmári püspökséget a nagyváradi püspöki székkel cserélte fel, a küszöbön álló nagyváradi jubileumi ünnepségek keretében juttatott méltó érvényesülési alkalmat a Társulat negyedik vándorgyűlésének.

1892-ben kettős ünnepségre készült Nagyvárad. Először is megemlékeztek arról az örvendetes eseményről, hogy III. Celesztin pápa hétszáz év előtt, 1172-ben Szent Lászlót, a püspökség és káptalan alapítóját a szentek sorába iktatta, — ezután megnünepelték a város kétszázéves felszabadulását a török iga alól.[2] A város vezetősége Schlauch Lőrinc püspökkel az élén, nagy tervszerűséggel fogott a munkához és valóban sikerült is Nagyváradot, Szent László király temetkezési helyét, a jubileumi

---

[1] A Társulat kezdet óta kimutatta gyermeki ragaszkodását Őszentsége iránt. Kezdetben IX. Piusnak nyújtott segélyösszegeket, később XIII. Leónak. 1888-ban, XIII. Leó aranymiséje alkalmával a Társulat által felajánlott 5000 frankot maga Schlauch vitte Rómába a Társulat hódoló feliratával együtt.

[2] Nagyvárad 1660-ban került török uralom alá s 1692-ben szabadult fel.

ünnepségek országos központjává tenni. Az ünnepség fényének emelésében Schlauch méltó szerepet juttatott a szent király nevét viselő Szent László Társulatnak. Az elnökség készséggel fogadta el a püspökelnök meghívását és hosszú esztendők után, 1892. évi június 26—29-ig, díszes külsőség mellett tartotta meg a *nagyváradi vándorgyűlést* a vármegyeház nagytermében.

A nagyváradi közgyűlés megrendezése és a püspökelnöknek elmondott megnyitóbeszéde egyben pecsétje volt annak a serény munkának, amelyet Schlauch Lőrinc a Szent László Társulat érdekében tizenhat esztendőn át kifejtett. Ezután hirtelen fordulat következett a Társulat életében. A püspökelnök bíborossá történt kinevezése után megvált a Társulat elnöki székétől. Amilyen lelkesedéssel fogadta a Társulat a kinevezést, épen olyan sajnálkozással vette tudomásul a bíboros-elnök távozását. Lemondása előtt a választmány megkísérelte, hogy elhatározásának megmásítására bírja, azonban a bíboros több ok miatt, melyeket gróf Zichy Nándorral, a Társulat világi elnökével levélben is közölt, megmaradt elhatározása mellett.

Alkotásokban és sikerekben gazdag, tizenhat évi tevékenység után, 1893-ban ismét árván maradt a Szent László Társulat elnöki széke, mindazoknak nagy sajnálkozására, akik Schlauch Lőrinctől újabb eredményeket vártak.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Társulat munkája a századfordulón.

Dr. Steiner Fülöp és Szmrecsányi Pál elnöksége.

(1893—1906.)

1.

Dr. Steiner Fülöp és gróf Zichy Nándor a Szent László Társulat élén. Steiner Fülöp újításai. A keleti segélyezések megszűntetésének kérdése és a választmány döntése. Az elnökség csakis az ordináriusok útján érkezett kérvényeket veszi figyelembe.

A fenntiekben már többször utaltunk arra a messze kiható küzdelemre, mely a XIX. században az Egyház és állam között lezajlott. Ez az egymással vívott harc a század végén hazánkban is mindinkább elkeseredettebbé vált, míg a kilencvenes évek derekán lezajló egyházpolitikai harcokban érte el tetőfokát. Mint a történelem során számos küzdelemben, végső elemzésben most is az Egyház került ki győztesen a küzdelemből. A század elején a hosszas tespedés után fiatalos frisseséggel és céltudatos elevenséggel kezdhette meg építő, szervező, alkotó munkáját.

Ennek a nemes harcnak zászlóvívőjeként messze kimagaslik gróf Zichy Nándornak ízig-vérig katolikus egyénisége. Neve nemcsak a századforduló politikájában, hanem a katolikus újjáépítő munkában is fogalom. Mellette látjuk dr. Steiner Fülöp székesfehérvári püspököt, aki Zichy törekvéseit mindenben lelkesedéssel támogatta. Zichy és Steiner méltán voltak szálka a liberálisok szemében abban a harcban, melyet a katolikus érdekek védelméért vívniok kellett. Nem csoda, ha a századvégi liberális körökben ők képviselték a «sötét hatalmakat».

Schlauch Lőrinc lemondása után az egyházpolitikai harcok e két legjelesebb képviselőjét látjuk a Szent László Társulat élén. Gróf Zichy Nándor már Schlauch mellett is működött mint a Társulat világi elnöke, míg Steiner Fülöpöt az 1893. évi közgyűlés

egyhangú bízalma emelte az elnöki székbe. Mivel Zichy és Steiner azonos nézettel küzdöttek mind az egyházi, mind a politikai küzdőtéren, a Társulat céljainak érdekében is közös erővel igyekeztek elveiket diadalra juttatni.

Steiner Fülöp (1893—1900) folytatta azt a nagyvonalú munkatervet, amely Schlauch Lőrinc elnöksége alatt nagy tekintélyt és nevet szerzett a Társulatnak. Terve sikerült is annak ellenére, hogy az egyházpolitikai harcok a püspökelnök temérdek idejét vették igénybe, az egyesületek munkáját pedig háttérbe szorították. Figyelemmel kísérve Steiner elnökségének eredményeit, első pillanatra talán úgylátszik, hogy vezetése alatt a Társulat életében jelentősebb mozzanat nem történt. Azonban a helyzetet igazságosan mérlegelve, a püspökelnök legnagyobb érdeméül kell elkönyvelnünk azt a tényt, hogy a kilencvenes évek ízzó légkörében fenn tudta tartani a Társulatot azon a magaslaton, ahová áldozatos munkájával Schlauch Lőrinc emelte.

Steiner mindenekelőtt a társulati életet próbálta elevenebbé tenni. E törekvését célozták újításai: a négy alelnöki állás betöltése, a választmányi tagok számának bővítése, a székhelyi igazgatók kinevezésének szorgalmazása, míg a pénztár helyzetét tartva szem előtt, az addig fizetett 72 kr. tagdíjat évi egy forintra emelte. Mindezekre azért volt szükség, hogy valóra válthassa a Keletre szakadt magyarok segítésére irányuló törekvéseit, amelyeket elődeihez híven ő is legfőbb gondjának tekintett.

A Társulat belső élete, tagjainak száma, a bejött tagdíjak összege azonban szorosan összefüggött más külső, főként politikai és pénzügyi viszonyokkal. Így természetes, hogy Steiner Fülöp elnökségének is voltak nehéz napjai. Ebben a viharos időszakban a Társulatot nehéz volt fenntartani a nyolcvanas évek elevenségében, aminek következménye az lett, hogy a tagok száma megcsappant, s ezzel párhuzamosan a bevételek is gyengültek. A pénzügyi helyzet gyengülésével épen fordított arányban növekedtek a beérkezett kérvények. *A Keletről jövő s évek hosszú során már megszokott segélykérelmeken kívül, a kilencvenes évek óta az anyaország határain belülről is mind többen fordultak kérelemmel a Társulathoz.* A társulati alapszabályok ugyanis világosan kimondották, hogy a segélynyujtás az ország határain belül rászoruló intézményekre is kiterjeszthető.

A kérdés igazságos elbírálásának gyökérszálai még Schlauch Lőrinc elnökségére vezethetők vissza. Az anyaországból érkező kérvények miatt Schlauch már 1889-ben azt ajánlotta a választmány tagjainak, hogy a segélyek megszavazásánál elsősorban az ország határain belül eső, vagy annak határaihoz közelfekvő vidékek kérvényeit vegyék figyelembe, mivel itt nemcsak a katolicizmusnak, hanem a magyarságnak is mulaszthatatlan érdekei vannak.[1]

[1] Az 1889. november hó 23-án tartott választmányi ülés jegyzőkönyvéből.

A folyamodványokat sokan még szigorúbban vizsgálták, sőt akadtak olyanok is, akik *a keleti segélyezések teljes megszüntetését javasolták,* hogy az ország területéről érkezett kérelmeknek eleget tehessenek.

Amint a rendelkezésre álló összeg elaprózása miatt indokolatlan lett volna az összes beérkezett kérvények teljesítése, épen úgy helytelen lett volna feláldozni a Társulat eredeti célját: a Keletre szakadt honfitársaink segélyezését. Gróf Zichy Nándor az 1893. december 14-én tartott közgyűlésen mereven tartotta a helyes álláspontot azokkal szemben, akik a keleti segélyezések megszüntetését ajánlották. A Társulat alapszabályaiban lefektetett elvek érdekében hangsúlyozta, hogy a Keletre szakadt magyarok támogatását, mint a Társulat egyik legfontosabb és eredeti célját továbbra is folytatni kell. Ha a Társulat elejti segélyezésüket, a haza határain túl élő magyarok lelki és szellemi vezetését más, bizonyára illetéktelen kezek ragadják magukhoz a magyarság és a katolicizmus mérhetetlen kárára. «Épen ezért legsürgősebb — mondotta Zichy — keleti véreink támogatása, akik csak tőlünk remélhetnek pártfogást, hiszen ezek segélyezésére létesült a Társulat.»[1]

Az 1893.-i közgyűlés az ellentétes felszólalások miatt ez ügyben nem tudott véglegesen határozni. 1893. február 9.-én külön bizottság ült össze. Ez alkalommal Balogh Sándor társulati alelnök a keleti segélyezések teljes megszüntetését javasolta azzal az indokolással, hogy időközben nagyrészt megcsappantak azok a segélyforrások, melyek évek óta jelentékeny összeget juttattak a csángók segélyezésére. Mindenesetre óvatosságot ajánlott a kérvények elbírálásánál és hangsúlyozta, hogy az elnökségnek a jövőben korlátoznia kell a meglevő segélyezéseket, új terheket pedig semmi körülmények között sem szabad vállalnia. A feltűnő szigorítással ellentétben Steiner Fülöp és a választmány többsége a további segélyezés mellett foglalt állást. A püspökelnök helyesen mutatott rá arra, hogy az alapítványok legnagyobb része kimondottan a Keletre szakadt magyarság felsegélyezését célozza. Többek között hivatkozott Haynald bíboros többezer forintnyi adományára, melynek kamatait az alapító szándékának megfelelően a Társulat csakis a csángó-magyarok felsegélyezésére fordíthatja.[2] Emellett a Társulatnak számolnia kellett azzal is, hogy a csángók csakis tőle kérhetnek támogatást, míg az itthoni kérvények kielégítése elsősorban főpapokra, főurakra, kegyurakra és a vallásalapra hárul.

A vitának kétségen felül meg volt az az eredménye, hogy a Társulat számolt a jelentkező pénzügyi nehézségekkel. Jóllehet az elnökség minden törekvése arra irányult, hogy a segélyezéseket továbbra is fenntartsa, mégis két év mulva, *1896-ban kellő*

---

[1] Gróf Zichy Nándor beszéde az 1893. évi közgyűlésen.
[2] Az 1894. február 9-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvéből.

anyagiak hiányában az adományozásokat szükebbre kellett vonni. Ettől kezdve csakis az ordináriusok útján érkezett kérvények jöhettek számításba, az ordináriusok pedig időnként elszámoltak a kapott társulati segélyekről.

2.

Néhány szó az ó-romániai, moldvai és bukovinai magyarok segélyezésének eredményeiről a század végén. Robitsek Ferenc bukovinai útja. Robitsek beszámolója és javaslatai az 1895. évi közgyűlésen.

Steiner Fülöp, a Társulat alapszabályaihoz és az elnöki székben elődeihez híven, ugyancsak a Keleten élő magyarság segélyezésének ügyét tekintette legfőbb feladatának. Hasonló buzgósággal karolta fel ezt a munkakört, és mint Schlauch Lőrinc, szép eredményeket is ért el. Hétéves elnöksége azonban kevés volt ahhoz, hogy terveit maradék nélkül valóra válthatta volna.

A Keletre szakadt honfitársak segélyezése körül időnként felmerült nehézségeket figyelembevéve, helyzetüket röviden az alábbiakban ismertetjük.

Az *ó-romániai magyarság* helyzete a század végefelé már eléggé tűrhető. A Románia területén élő, mintegy 1200 római katolikus magyar tanuló, magyar tanerők vezetése mellett 13 fiú és 5 leányosztályban a Szent László Társulat jóvoltából rendszeres nevelésben részesült. Ugyanekkor a hívek lelki gondozását négy magyarországi misszionárius és a bukaresti szemináriumban felnevelt több magyar anyanyelvű pap látta el.

Ezzel szemben a *moldvai magyarság* helyzete egyre súlyosbodott. A román kormány ugyanis megbénított minden nemes törekvést. A sikertelenségek láttára a Társulat nem is kísérletezett, hogy a moldvai csángóknak hathatósabb segítséget nyujtson. Az elnökség bízott abban, hogy az 1880-ban felépült jasi-i papnevelőintézetből kikerült csángómagyar papok fenntartják majd honfitársaikban a hitet és ébresztik nemzeti érzésüket. A reményt még fokozta az a tény, hogy 1895-ben Moldva területén «Provincia Sf. Jozif» címen Halaucesti (egykor Halasfalva) székhellyel megszervezték a minoriták provinciáját. Azonban most már nemcsak a jasi-i püspökség papnevelőintézete, hanem a minoriták szabófalvi noviciátusa is szélsőséges román-nemzetiségi papokat nevelt a moldvai csángó fiúkból.[1]

Míg a moldvai magyarság ügye csak nehezen jutott előre, annál örvendetesebben bontakozott ki a siker, mellyel a Szent László Társulat a *bukovinai csángók* helyzetét felkarolta. 1895-ben dr. Robitsek Ferenc nagymarosi plébánost, a Társulat volt titkárát Bukovinába küldötték a csángók helyzetének tanulmányozására. A Társulat addigi segélyezése valóban hasznosnak bizo-

[1] Domokos: A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931. 75. l.

nyult, mert Robitsek látogatása alkalmával Fogadjistent kivéve, a többi négy magyar csángó-községnek már volt magyar papja, tanítója, kőből épített szép temploma és iskolája. A társulati munka megkezdésekor főként papok és tanítók kiküldése volt a legidőszerűbb és legsürgősebb feladat, a század vége felé pedig az volt a főcél, hogy az időközben elért eredményeket továbbra is fenntartsák, illetve a künn működő magyar papokat és tanítókat segélyezzék.

Robitsek az 1895. évi közgyűlésen számolt be bukovinai tapasztalatairól. Rámutatott a magyar papok és tanítók munkája nyomán idegen földön fakadt sok-sok áldásra. A távol élő honfitársak nemcsak hogy nem veszítettek magyar nemzeti érzésükből, hanem abban mindinkább megerősödtek. A Bukovinába történt vándorlásuk óta eltelt 130 esztendő után is hőn égett bennük a vágy a magyar közösség után. Ezért Robitsek felvetette az időszerű kérdést; «vajjon nem lehetne-e a bukovinai magyar falvakat magyar főpásztor joghatósága alá helyezni?»[1] Robitsek a küszöbön álló milleniumi megmozdulásokat fel akarta használni a csángók érdekében. Arra kérte tehát az elnökséget, hogy ha már a visszatelepítés körül olyan sok nehézség merül fel, legalább aziránt tegyen lépéseket, hogy az öt bukovinai magyar községet egyházkormányzatilag magyar püspökséghez: a szatmári, vagy erdélyi püspökséghez csatolják.

Valóban ez lett volna a legalkalmasabb megoldása annak a visszás állapotnak, hogy magyar pénzen tanult magyar nyelvű papok a lembergi érsek joghatósága alá tartoztak. Hadikfalva, Istensegíts és ennek leányegyháza, Fogadjisten, továbbá Józsefalva telepesei legalább abban a szerencsében részesültek, hogy lelki vezetésük a Társulattól nevelt papok kezébe volt letéve, — annál jobban el voltak keseredve az andrásfalviak, mert számukra magyarul tudó pap már nem jutott. «Nem csodálkozom az andrásfalvaiak elkeseredésén — írja 1896-ban az andrásfalvi tanító — akik mindenáron magyar papot óhajtottak, vagy legalább is olyat, aki a magyar nyelvet meglehetősen bírja. Hiába írtak, könyörögtek, segélykiáltásaik nem találtak visszhangra Magyarországon.»[2]

Robitsek indítványa és a bukovinai magyarság érdekében tett többoldalú fáradozása dicséretreméltó törekvés, szép elgondolás volt, csakhogy politikai okok miatt sohasem valósulhatott meg. Az ő kezdeményezése is azokhoz a nagyszerű indítványokhoz csatlakozott, amelyek három évtized alatt a Társulat körében elhangzottak, de minden erőfeszítés ellenére is csak tervek maradtak. A Székesfőváros közönsége mintegy húszezer forintnyi adományösszegnek, az ú. n. «Csángó alapítvány»-nak kamatával sietett a bukovinai tanítók segélyezésére. Ezt az összeget 1909-től

---

[1] Az 1895. december 15-iki közgyűlés jegyzőkönyvéből.
[2] Irattár: 67/1896. szám.

kezdődőleg a Szent László Társulat kezelte, csakhogy ez az összeg korántsem volt elég ahhoz, hogy a bukovinaiak érdekében érdemlegeset tehetett volna. A milleniumi esztendő is lassan tovarepült anélkül, hogy a bukovinai magyarság helyzete javult volna. Elég csak rámutatnunk arra, a magyarság szempontjából sajnálatos tényre, hogy közvetlenül a jubileumi esztendő után a Magyarországon nyert tanítói képesítések érvényüket vesztették. A Bukovinában működő s a Társulat pénzén itthon tanult magyar tanítóknak Csernovitzban vegyes érzelmű bizottság előtt német és oláh nyelven ismét vizsgázniok kellett.[1]

3.

Elnökváltozás. Kuczka Ágoston és Várady L. Árpád Szmrecsányi Pál püspök szolgálatában. Várady bukovinai útja és tapasztalatai. Az öt bukovinai csángó-falu helyzete Várady 1904. évi látogatásakor. A bukovinai magyarok számára nevelt papok és tanítók.

Steiner Fülöp a kilencvenes évek vége felé egyre jobban sürgette az alapszabályok módosítását. Az időközben változott viszonyok és jelentkező szükségletek figyelembevételével korszerűvé akarta tenni a Szent László Társulat munkáját. A Társulat átdolgozott alapszabálya 1900 február 1-én még Steiner neve alatt jelent meg ugyan, de a püspökelnök váratlan elhunyta miatt Szmrecsányi Pál szepesi püspökre hárult a feladat, hogy a Társulatot az új irányelvek szerint vezesse. Szmrecsányi Pál elnökségére hasonló nehézségek, megpróbáltatások vártak, mint amilyenekkel elődeinek is számolnia kellett.

Az új püspökelnök épen úgy, mint Steiner Fülöp, főleg a Keletre szakadt magyarság segélyezésére fordította legfőbb gondját. Mivel a *moldvai* csángók politikailag el voltak zárva, a Társulat nem tudta őket érdemlegesen segélyezni. Szmrecsányi is inkább az *ó-romániai* és *bukovinai* magyarokra terjesztette ki gondoskodását. Velük szemben ugyanis a Társulat keze nem volt annyira megkötve.

Ebben a munkában segédkezet nyujtott neki Kuczka Ágoston, a későbbi bukaresti prelátus-kanonok és Várady L. Árpád a Társulat későbbi elnöke. Kuczka főkép az ó-romániai magyarok között szerzett elévülhetetlen érdemeket. 1902-ben felajánlotta szolgálatát a püspökelnöknek, s ettől kezdve, 1936-ban bekövetkezett haláláig hűen szolgálta a romániai magyarság ügyét, főként a világháború alatt, de a Trianon utáni nehéz helyzetben is.[2] Jórészt az ő fáradozásainak volt eredménye, hogy Bukarestben fiú- és leányiskolát, katolikus polgári leány- és ipariskolát tarthatott fenn a Társulat. Bukaresten kívül a környék-

[1] Irattár: 127/1897. szám.
[2] Irattár: 29/1937. szám.

beli nyolc magyar iskolának tanfelügyelői tisztségét pedig oly ügyszeretettel töltötte be, hogy lelkes magyarságának hatása még napjainkban is érezhető.

Nem kisebb az érdeme Várady L. Árpádnak. Ő a bukovinai magyarok érdekében végzett jelentős munkát és szerzett elévülhetetlen érdemeket. Várady Szmrecsányi felhívására 1903 októberében Bukovinába utazott, hogy személyes tapasztalatokat szerezzen az ott élő magyarság helyzetéről. Útjában mind az öt csángó-falut bejárta[1] és személyesen is meggyőződött, hogy a Társulat félszázados segélyezései, a bukovinai magyarság érdekében kifejtett fáradozásai nem voltak hiábavalók. Igaz, szükség még mindig mutatkozott, de már nem volt annyira égető, mint amikor a Társulat a Keleten élő magyarok ügyét kezébe vette. Ennek bizonyítékaként szolgáljanak az alábbi beszédes adatok.

Hadikfalván, Bukovina legnagyobb magyar községében, a század elején 3692 a katolikus magyar hívek száma. Ezek lelkipásztori gondozását Kubassek János, a 60 éves ólublói születésű lembergi egyházmegyei pap páratlan lelkiismeretességgel látta el. Anyanyelvén kívül magyarul és németül is beszélt, a gondjaira bízott magyarokat pedig szerette. A magyarokhoz való ragaszkodását mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Hadikfalvától nem akart elszakadni a jobb jövedelmű szerethi plébánia felkínálása után sem. Mint a magyar iskolák államilag kinevezett felügyelője hasznos szolgálatokat tett a magyar tanítók elhelyezése ügyében.

Egyébként a 752 hadikfalvi tanköteles gyermek oktatását négy osztályban öt tanerő látta el.

A másik legnépesebb bukovinai csángómagyar falu: *Istensegíts,* megszervezett kápláni állással. A község 3200 katolikus hívének igen buzgó lelkipásztora, az istensegítsi születésű László István, a Szent László Társulat jóvoltából előbb Nagyváradon, majd a budapesti Központi Papnevelőintézetben végezte tanulmányait. Mint a bukovinai csángók ivadéka, különös szeretettel karolta fel fajtája ügyét. Nem csoda, ha Istensegítsen mintaszerű magyar lelkipásztorkodás folyt. Kellő számú csángó pap hiányában a szomszédos erdélyi egyházmegyéből sikerült káplánokat szereznie. Gróf Majláth Gusztáv erdélyi püspök ugyanis készségesen engedett át átmenetileg papokat a lembergi egyházmegyének a csángó-magyarok pasztorációjára.

A községnek a század elején már kőből épített temploma, paplakja és iskolája volt. Ez utóbbiban 440 gyermek tanult 4 tanerő vezetése mellett.

Lelkipásztori szempontból Istensegítshez tartozik, mint leányegyház, *Fogadjisten.* A románnal vegyes községben 140 katolikus magyar lélek számára az istensegítsi lelkész mondott havonta szentmisét a község kis kápolnájában. A tanköteles gyer-

[1] Irattár: Várady L. Árpád beszámolója. 1904.

mekek oktatása pedig kezdetleges épületben történt. Sajnos, a szegény falunak igen nehéz volt tanítót szerezni. A román kormány ugyanis a magyaron kívül megkövetelte a román nyelv ismeretét is a tanítóktól. Viszont két nyelvet beszélő tanítók inkább a nagyobb községekbe pályáztak.

Józseffalván a római katolikus hivek számát Várady 774 lélekre teszi. Plébánosuk Sebestyén Antal, andrásfalvi születésű csángó-magyar pap, a Szent László Társulat neveltje, akit még Göndöcs Alajos hozott Bukovinából Budapestre.[1] A falu templomát 20.000 korona költséggel néhai plébánosa, Drusbaczky Bonaventura építtette a Szent László Társulat segélyezéséből és egyéb magyarországi gyűjtésekből. Az iskolát ugyancsak Drusbaczky építtette a magyarok közt összegyűjtött 14.000 korona költségen. A 130 tanköteles magyar gyermek oktatását pedig a bukovinai születésű két magyar tanító páratlan lelkiismeretességgel végezte.

A csángó-magyarok közül katolikus szempontból legnehezebb sorsuk volt az *andrásfalviaknak*. Nemcsak azért, mivel számukra már nem jutott bukovinai magyarszármazású pap, hanem az 1793 katolikus mellett kb. 350 református magyar telepes is lakott a községben. Ezek évente szép összegeket kaptak az osztrák kormánytól, de különösen a német Gusztáv Adolf Egylettől, s így vetélytársai lettek a katolikus magyaroknak.

A község iskoláztatás dolgában is hagyott maga után kívánni valót, minthogy a 352 andrásfalvi gyermek oktatását a század elején csupán egy tanerő látta el.

Bármennyire is kívánatos lett volna az öt bukovinai község még nagyobbarányú felkarolása, helyzetük magyar nemzetiségi szempontból a századfordulón kielégítő volt. Ez annak köszönhető, hogy sikerült saját kebelükből származó papokat és tanítókat beállítani a lélekmentő munkába.

Korábban a községek lelkészei főképen Felsőmagyarországból kerültek ki és a lembergi egyházmegyében kaptak felvételt. Ilyen volt többek között a már említett Drusbaczky György Bonaventura józseffalvi plébános,[2] valamint a század elején Hadikfalván működő Kubassek János. Ezek a lelkészek nagy gondot fordítottak arra, hogy a falvak szülötteiből Magyarországon papokat és tanítókat neveljenek. Drusbaczky törekvését Scitovszky János és Simor János hercegprímások, Lonovics, Lipovniczky, Schlauch és Ipolyi püspökök, a Szent István- és Szent László Társulatok, valamint Budapest Székesfőváros hatásosan támogatták. A század elején működő papok és tanerők közül Magyarországon szerezték képesítésüket: László István istensegítsi, Sebestyén Antal józseffalvi plébánosok, Szabó Antal hadikfalvi, Molnár Géza, Kilyen Ferenc, László Ambrus isten-

[1] Lásd: 50. oldalt.
[2] U. o.

segítsi, Várda András és Péter Bálint józseffalvi, továbbá Molnár János andrásfalvi tanítók.

Anyagiak hiányában a kilencvenes években majdnem teljesen szünetelt a bukovinai gyermekek Magyarországon való kiképeztetése. Ennek a körülménynek tudható be, hogy Andrásfalvára már nem jutott bukovinai magyar pap, s a lembergi érsek kénytelen volt magyarul alig tudó lengyel papot oda küldeni. Az istensegítsi kápláni állomás csángó-magyar pap hiányában pedig csak úgy volt betölthető, hogy az erdélyi püspök a bukovinai papok kérelmére ideiglenesen átengedte egyik újonnan felszentelt papját. Ugyanilyen hiány mutatkozott a tanerőknél is. Noha Ferenc Ambrus, Prokop Eugénia és Natália hadikfalvi, — Kilyen Géza istensegítsi származásúak, tehát magyarok voltak, tanulmányaikat már nem az anyaországban, hanem a csernovitzi tanítóképzőben végezték.

Mindamellett — ha nagy áldozatok árán is, sikerült mégis a bukovinai csángók valláserkölcsi és magyar nemzeti nevelését biztosítani. Az idegen népelem között élő bukovinai magyar községek *kitartóan ragaszkodtak ősi nyelvükhöz, vallásukhoz, az anyaországból hozott szokásaikhoz és erkölcseikhez,* sőt sok esetben a közéjük letelepedő németeket, lengyeleket, ruténokat és románokat magukba olvasztották, megmagyarosították.[1]

A ragaszkodás, amelyet a Szent László Társulat a Keletre szakadt, különösen a bukovinai csángók részéről tapasztalt, azzal a reménnyel töltötte el Szmrecsányi Pált, hogy a közeljövőben visszatérhetnek az anyaországba a nemzet idegenben sinylődő fiai. E merész gondolat fűtötte Váradyt is, aki a hazatelepítés kérdését időszerűnek gondolta. Azonban a visszatelepítés ügye a világháború miatt sajnálatosan eltolódott és így csak 1941 tavaszán válhatott valósággá, a bukovinai magyarok hazajöttével.

---

[1] Irattár: Várady L. Árpád beszámolója. 1904.

HATODIK FEJEZET.

A Társulat működése a világháború előtt és a háborús években.

Dr. Radnai Farkas és Dr. Várady L. Árpád elnökök munkája.

(1907—1923.)

1.

Az amerikai kivándorlás hullámai és ennek okai a XIX. században. A magyar kivándorlók feltűnő nagy száma. Magyar lelkészek a kivándorló magyarok nyomában.

A fejezet tárgya első pillanatra távol esik a Szent László Társulat alapítóinak eredeti célkitűzéseitől, a század elején mégis friss vérkeringést hozott a Társulat működésébe, napjainkban pedig annak egyik legnagyobb gondja.

Ez az új feladatkör az *Amerikába vándorolt magyarság lelki gondozásának vállalása volt.* A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy a Keletre történt kivándorlásnál jóval jelentősebb az Amerikába irányuló kivándorlás. Ez a tény a Szent László Társulatot arra késztette, hogy az amerikai magyarság lelki gondozását is működési körébe vonja.

A kivándorlás, illetve az amerikai bevándorlás, mely az Egyesült Államok állami, gazdasági és társadalmi életének páratlan gyorsaságú fellendülését eredményezte, nagyrészt gazdasági okokra vezethető vissza. A kivándorlás különösen a XIX. század első felében lezajlott polgárháborúk lecsendesedése után öltött nagyobb arányokat. A kivándorlók már a század közepén több százezerrel növelték az Egyesült Államok lakosságát. A 40-es évektől a 60-as évekig az írek, a 70-es és 80-as években a németek, lengyelek és magyarok, a 90-es években főként olaszok öntötték feleslegüket az Unióba. A kivándorlókat természetszerűen követte a lelkipásztorkodó papság. Amerika jelentős

missziósterületnek kínálkozott. A 30-as évek után már megkezdődtek a nagyobbarányú szerzetes-települések. A korábban kivándorolt jezsuitákon kívül főként bencések, domonkosok, trappisták és ferencesek mentek át Európából.

A kivándorlási láz nem kímélte meg hazánkat sem. A kivándorlók száma évről-évre rohamosan nőtt, úgyhogy a hazai magyarság számának csökkenése csakhamar komoly aggodalomra adott okot. A világháború előtti liberális magyar politika bűnös nemtörődömséggel és vak egykedvűséggel nézte, mint szakadtak le százezrek a nemzet testéről, amíg ugyanakkor a zsidóság hatalmas tömegei árasztották el az országot, főképen pedig annak fővárosát. Magukra hagyták a kivándorló magyarokat abban a szörnyű harcban, melyet teljesen idegen nyelven, teljesen idegen környezetben kellett vívniok.[1]

A magyar kivándorlás a mult század hetvenes éveiben indult meg. Ekkor még csak néhány százan hagyták el az országot. Azonban rövid idő alatt ijesztő növekedés tapasztalható: a nyolcvanas évek elején a kivándorlók száma már több ezer. Ezentúl az emelkedés gyors és folytonos. Az átlag 1886—1895-ig 25.000, a következő négy évben 1896—1900-ig 32.000, míg 1901—1904-ig már 110.187 volt a kivándorló magyarok száma. Ez a hirtelen emelkedés még fokozódott a következő években, mert 1906-ban 187.170, 1907-ben pedig már 209.169 magyar kivándorló távozott az európai kikötőkből a tengerentúli országokba.[2] Ezekből a szórványos adatokból is látható, hogy a század elején, alig egy évtized leforgása alatt a kivándorlók száma kétségtelenül meghaladta az egymilliót. A hazai hatóságok kimutatása szerint 1899—1908-ig összesen 1,005.448 Amerikába szóló útlevelet váltottak ki.[3] De ez a szám még nem nyujt pontos adatot, minthogy többnek útlevél nélkül, kivándorlási ügynökök útján sikerült kijutniok Amerikába. A kivándorlási ügynökök ugyanis nagyban előmozdították a kivándorlást, mivel tanácsaikkal, útmutatásaikkal olyanok kijutását is elősegítették, akiket a kivándorlási törvény egyébként akadályozott.[4] Ezért a hajóstársaságok kimutatása jóval több kiutazót tüntet fel, mint a hivatalos statisztika.

---

[1] Shvoy Lajos: Amerikai levelek. Székesfehérvár, 1938. 206. l.

[2] Várady L. Árpád: A kivándorlásról. Katolikus Szemle. 1910. évf.

[3] U. o. — Vitéz Nagy Iván ezt a számot lényegesen kevesebbre teszi. Kimutatása szerint a magyar anyanyelvű, Amerikába vándoroltak száma 1861—1930. között aligha volt több 600.000-nél. (Vitéz Nagy Iván: Öt világrész magyarsága. Budapest. 1935. 29—30. l.)

[4] A korábbi magyar kivándorlási törvényben (1903. évi IV. t. c.) kifogásolták, hogy nagyon is kedvezett az ügynökök garázdálkodásainak, sőt mintegy hatósági segédlettel és tekintéllyel ruházta fel őket. Az 1909. évi II. t. c. később már e kinövéseket lemetszette, minthogy a kivándorlás előmozdítását tiltotta és az ügynököket tettenérés esetén szigorúan és keményen büntette. Mindezek ellenére a kivándorlás statisztikájában javulás alig tapasztalható.

1908-ban az előző esztendőkhöz viszonyítva javulás észlelhető. Ebben az esztendőben az európai kikötőkből mindössze 49.365 magyarországi kivándorló kelt útra. A visszaesés azonban nem a kivándorlási kedv csökkenésére, mint inkább arra vezethető vissza, hogy ez évben az Egyesült Államokban jelentkezett gazdasági válság sok munkaerőt fölöslegessé tett.

Kivándorolt magyarjaink nem nélkülözhették a lelki gondozást. Kezdetben, amíg a kivándorlási mozgalom kisebb arányú volt, egyes lelkészek saját kezdeményezésükből, vagy amerikai ismerőseik hívására mentek ki. Prohászka Ottokárt, az akkor még esztergomi spirituálist, 1904-ben szintén az elsodort lelkek szeretete hajtotta az Újvilágba.[1] Később, mikor a mozgalom egyre nagyobb méreteket öltött, egyes püspökeink kezdtek az üggyel foglalkozni. Megbízásból előbb Szmrecsányi Pál, a Társulat elnöke, majd a szepesi széken utóda, Párvy Sándor küldtek lelkészeket az amerikai kivándorlók közé. Azóta számos pap ment ki Amerikába, elsősorban az Egyesült Államokba, hogy gondozzák az ott élő latin- és görög-szertartású katolikus híveket. Az utóbbiaknál azért is sürgőssé vált a papküldés, mert az orosz papság kivetette hálóját a görög szertartású katolikusokra.[2]

2.

A Szent Ráfael Egylet és a kikötői pasztoráció. A Szent László Társulat bekapcsolódik a kivándorlók lelki gondozásába. — Az 1908-i alapszabálymódosítás. — Magyar kikötői lelkészség megszervezése Fiumében, Hamburgban, Brémában és New-Yorkban.

Az egyre nagyobb méreteket öltő kivándorlási mozgalom, a lelkipásztori munkának egy sajátos nemét, *a kikötői pasztorációt* teremtette meg. Az új igényt legelőször a németországi katolicizmus vette észre. A német, francia és németalföldi kikötőkből útrakelt utasok lelki gondozására már a mult század hetvenes éveiben megalakították a Szent Ráfael Egyletet (St. Rafael-Verein), melynek buzgó elnöke, Cahensly Péter Pál birodalmi képviselő messzemenő eredményeket ért el.

Amint egykor a Szent Bonifác Egyesület szolgált mintául a Szent László Társulat megszervezéséhez, most a Szent Ráfael Egylet vetette fel Társulatunkban a kikötői lelkészség megszervezésének gondolatát. Az első lépés a Szent Ráfael Egylet el-

---

[1] Prohászka Ottokár: Képek az Újvilágból. (Gyüjteményes díszkiadás XVI. k. Budapest, 1929.)

[2] Különösen kínos feltünést keltett 1903-ban Allegheny város görögkatolikusainak esete, kiket az orosz papság szédítő propagandája csaknem teljesen átvitt a schizmára. (V. ö. Várady L. Árpád: A kivándorlásról. Kath. Szemle 1910. évf.) Az üzelmek ellensúlyozására Korotnoky János eperjes-egyházmegyei plébánost küldték ki, akinek buzgólkodása aránylag rövid idő alatt visszavezette a hiveket a katolikus Egyházba.

nökének, Cahenslynek nevéhez fűződik, ki az 1903-i katolikus nagygyűlésen a hazai katolikus közönséget eziránybán tettekre buzdította.[1] Tényleges lépésekre azonban csak négy esztendő mulva kerülhetett sor. Az 1907. december 13.-i ülésen mutatták be a választmánynak a Szent Ráfael Egylet levelét, amelyet Le Havre-ból a Szent László Társulatnak küldött. Ebben felhívta az elnökség figyelmét arra a szomorú tényre, hogy a kivándorló magyarok teljesen nélkülözik a lelki támogatást akkor, amikor nehéz, sokszor egészen reménytelen útjukra indulnak. Ugyanezt a hiányt érzik a visszaérkezők is. Nincs, aki fogadná, támogatná, új életpályájukon segítené és tanácsaival útbaigazítaná őket. Múlhatatlanul szükségesnek tartotta, hogy a Társulat Le Havre-ban magyar papról gondoskodjék, ki ezt a nehéz munkát vállalja.[2]

A levél megértő szívekre talált. A kérdést az 1908 január 23.-i közgyűlés már tárgyalta is. Dr. Giesswein Sándor előadó kérte a Társulatot, hogy szélesítse ki munkakörét, mely addig szigoruan csak a Keleten élő magyarság segélyezésére szorítkozott. Indítványozta, hogy ne csak Le Havreban, hanem másutt is, ahol égető szükség van, szervezzenek kikötői lelkészséget. A közgyűlés élénk helyesléssel fogadta a javaslatot és a vele járó újabb terheket készséggel vállalta.

A nehézségek most sem maradtak el. A Társulatot nemes szándékának megvalósításában akadályozták az alapszabályok, melyek csupán a keleti magyar missziók támogatását szorgalmazták.[3] Várady L. Árpád alelnök tehát azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a társulati alapszabályok 2. §. b. pontjában foglaltakat az összes magyar missziókra terjesszék ki. A közgyűlés által elfogadott módosítást Várady a m. kir. belügyminisztériummal megerősítette, s *a Szent László Társulat magára vállalta az országból külföldre, idegenbe szakadt bármely szertartású katolikus magyarok lelki gondozását.*

A Társulat működési körének kiszélesítésével kapcsolatban meg kell emlékeznem egy érdekes mozzanatról, mely tanuságot tesz arról, hogy a Szent László Társulat mindig figyelembe vette a haladó kor szükségleteit. Jóllehet az amerikai magyarság lelki gondozásának intézményes irányítása csak alig néhány évtizeddel a világháború előtt indult meg, a kérdés megoldására való törekvés majdnem egyidős a Társulattal. Akkor foglalkoztak vele

---

[1] Prohászka Ottokár: Képek az Újvilágból. (Gyüjteményes díszkiadás. XVI. k.)

[2] Jegyzőkönyv az 1908. január 23-án tartott közgyűlésről.

[3] «A Szent László Társulat célja: a szűkölködő *keleti,* bármely szertartású római katholikusoknak és ezek közt kivált az ott letelepedett magyaroknak nevelő, oktató és egyéb jótékony intézetek felállítására és fenntartására segítséget nyujtani.» (Az 1898. évi december hó 6-án tartott közgyűlés módosított alapszabályainak 2. §. b. pontja.)

elsőízben, amikor 1862-ben egy délamerikai magyar misszionáriusnak segélyt nyújtottak. Az 1868.-i győri vándorgyűlésen Fábián János szemerédi plébános felhívására már az állandó segélyezés kérdése is szőnyegre került.[1] A felhívás azonban nem talált visszhangra, mert a kezdet nehézségeivel küzdő Társulattól merészség lett volna ilyen távoleső munkatér elvállalása.

Az alapszabály-módosítás belügyminiszteri jóváhagyása után dr. Radnai Farkas, az időközben megválasztott új elnök (1907—1912) és dr. Várady L. Árpád alelnök egyesült erővel láttak a munkához. Legsürgősebb feladatuk az volt, hogy kapcsolatot teremtsenek a Társulat és a magyar kivándorlók szempontjából fontosabb európai kikötők lelkészi állomásai között. Elsősorban hazai kikötőnk, *Fiume* jött számításba, ahonnan évenként mintegy 30—45.000 kivándorló hagyta el az országot.[2] Ha meggondoljuk, hogy kivándorlóink 60 %-a katolikus és magyar anyanyelvű volt, s hogy ekkor Fiumében még a városbeliek számára sem volt megszervezve a magyarnyelvű lelkipásztori gondozás, a kezdeményezés égetően szükségesnek mutatkozott. Cahensly buzgólkodására sikerült az ügynek megnyerni Simmichen Albert fiumei hittanárt,[3] aki a terhes munkát vállalta. Azonban a kikötői lelkészség megszervezése és a Fiuméből útnak induló magyarok rendszeres pasztorálása a Szent László Társulatra várt.

1910 január havában Várady L. Árpád alelnök és dr. Robitsek Ferenc tb. kanonok, társulati pénztáros felkeresték a magyar kormány által létesített «Kivándorló-ház»-at és ott érintkezésbe léptek az új világrészbe készülő honfitársakkal. Útjuk váratlan sikerekkel járt, s ez megerősítette az elnökség véleményét, hogy a *Társulat célkitüzéseinek szélesebb alapokra fektetése nemcsak időszerű, hanem egyenesen mulaszthatatlan kötelesség is.*[4] A kivándorlók igen szívesen fogadták őket. Meghívásukra készséggel megjelentek és zsúfolásig megtöltötték a kapucinus templomot. Egyik nap csak a magyarok, másnap a magyarok és németek számára volt kétnyelvű ájtatosság szentségkitétellel és prédikációval. Beszéltek a híveknek az Újvilágban rájuk váró feladatokról, s egyúttal hithű, vallásos életre búzdították őket. A templomot betöltő hangos zokogás mutatta, hogy a szavak fogékony lelkekre találtak. Az ájtatosságok végeztével számosan gyóntak és áldoztak. A lelkesedést felhasználva, a jelenlevők között ugyanakkor több mint 300-at osztottak ki a Társulat imakönyveiből. Hasonlóképen megajándékozták őket Bőhm

---

[1] Jegyzőkönyv az 1868. évi győri közgyűlésről.
[2] Jelentés a kikötői pastoratioról. Budapest, 1910. A Szent László Társulat külön kiadása.
[3] Várady L. Árpád: A kivándorlásról. Katholikus Szemle 1910. évf.
[4] Várady L. Árpád: i. m. 18. old.

Károly amerikai magyar lelkész[1] füzetkéjével, mely okos gyakorlati tanácsokat nyujtott az Amerikába induló katolikus magyaroknak. A társulati kiküldöttek felkérésére azután dr. Sándorffy Nándor és Simmichen Albert hittanárok vállalták a nehéz munkát, hogy hajóindulás előtt a magyar utasok pasztorációját folytatják és segítségükre lesznek a levelezések közvetítésével.

A kivándorlók lelkigondozásának újabb mozzanata és egyben már fejlettebb foka volt a hajókon való pasztoráció. Ennek lelkes felkarolása a Szent László Társulat hathatós támogatása mellett gróf Vay Péter nevéhez fűződik. Vay grófnak a Társulat vezetőségéhez intézett levele nyomán már az 1909 szeptemberében tartott választmányi ülés foglalkozott a kérdéssel, amidőn megszavazta annak a két teljesen felszerelt hordozható oltárnak (portatile) költségeit, amelyeket a gróf az Amerikába induló Cunard hajók számára kért. Radnai Farkas melegen pártolta az indítványt annál is inkább, mert ez volt az első lépés, hogy a Szent László Társulat a módosított alapszabályok értelmében a *Nyugatra szakadt magyarsághoz közeledett.*[2]

Fiume után Radnai a németországi kikötőkre (Hamburg, Bréma) irányította figyelmét. Ez a két kikötő vitte a legjelentősebb szerepet a hazai kivándorlók továbbításában, minthogy innen évente kb. háromszor annyi magyarországi kivándorló távozott Amerikába. Bár e két kikötőhöz való eljutás fáradságosabb és költségesebb volt, kivándorlóink mégis inkább ezeket választották indulásuk helyéül. A feltűnő jelenség rugóját főként abban kell keresnünk, hogy a németországi kormány a nagy hajóstársaságok (Hamburg-Amerika-Linie-Gesellschaft, Norddeutscher Lloyd) nyomására nem fogadta el a magyar kormánynak az útlevélkényszer behozatalára vonatkozó javaslatát, aminek az lett a következménye, hogy a szökve távozók[3] tömegesen a német kikötőket választották. Azonfelül ezekből a kikötőkből az amerikai út sokkal rövidebb.

Míg a Fiuméból induló Cunard hajókon évente átlag 40.000 ember kelt útra, Hamburgban és Brémában átlag 170.000 magyar

[1] Bőhm Károly 1892-ben Márianosztráról ment ki Amerikába. Ő volt az első magyar pap, aki a kivándorolt magyar hivek rendszeres szolgálatába állott. Nem anyagi érdekek vonzották, hanem egyedül a lelkek szeretete hevítette. Hihetetlen munkát végzett. Kezdetben az egész Egyesült Államok területe az ő magyar missziós területe volt. New-Yorktól—San-Franciskóig járta az Unió nagy távolságait és ahol csak magyarokra akadt, mindenütt gyóntatott, prédikált, apostolkodott. Az amerikai magyarság ma is kegyeletes tisztelettel őrzi «Bőhm bácsi» fából épült szegényes iskoláját, melynek helyébe azóta gyönyörű új iskola épült a magyarok számára. (Shvoy Lajos: Amerikai levelek. 207. old.) Amikor Csernoch János hercegprímás a chicágói eucharisztikus kongresszus alkalmával Amerikába utazott, abban a kitüntetésben részesítette, hogy személyesen is felkereste és résztvett az apostoli lelkű magyar pap aranymiséjén. (Magyar Katolikus Almanach. 1927. 562. old.)

[2] Jegyzőkönyv az 1909 szeptember 22. választmányi ülésről.

[3] Az olyanokat, akik a kivándorlási törvény feltételeinek megfelelni nem tudtak, Fiumében amúgy is visszautasították volna.

kivándorló várta az Amerikába induló hajókat.[1] Tény, hogy ide özönlöttek az orosz, osztrák és magyar kivándorlók legnépesebb csoportjai, aminek következtében Hamburgból hetenként kétszer, Brémából pedig háromszor indult óceánjáró Amerikába. A jól szervezett Szent Ráfael Egylet a német- és szlávajkú magyarországi kirándulókat el tudta ugyan látni, azonban a magyarajkúakkal szemben, főként nyelvi nehézségek miatt — teljesen tehetetlen volt. Ezért már évek óta sürgette, hogy intézkedjenek a magyarajkú kivándorlók lelki gondozásáról.

A feladat megoldását a Szent László Társulat megbízásából ismét Várady L. Árpád és Robitsek Ferenc vállalták. A fiumei lelkészség megszervezése után nemsokára kiutaztak a német kikötőhelyekre is, hogy érintkezésbe lépjenek az illetékes hatóságokkal az ott létesítendő magyar kikötői lelkészség megszervezése ügyében.

A tárgyalásokat *Hamburgban* kezdték meg, minthogy ez volt a magyarnyelvű kivándorlók kiindulásának gócpontja. Hamburgban a «Hamburg-Amerika-Linie-Gesellschaft» által épült kivándorlótelepen ekkor már meglehetősen rendezett volt a helyzet. A telepen külön pavillonok sorakoztak egymás mellett. Ezekben nemzetiségek szerint elosztva várták a kivándorló utasok a hajók indulását. Külön templom állt a hivek rendelkezésére, ami az itt működő lelkipásztor munkáját tetemesen megkönnyítette. Hetenként kétszer volt közös szentmise, litánia és estig gyóntatás. A kivándorló-telep lelkipásztori teendőit Fiema Vince przemysli egyházmegyei pap látta el, aki a németen és lengyelen kívül még több szláv nyelven is beszélt. Igy a tótjaink körében szükséges lelkipásztori teendőket elvégezhette. A magyar anyanyelvűek azonban nélkülözték a lelkipásztori gondozást.[2]

A magyar kikötői lelkészség megszervezése ezek alapján halaszthatatlannak látszott, annál is inkább, mert Hamburgon kívül a vele összeépített Altonában, a szomszédos Schiffbeckben, Wilhelmsburgban és Kielben állandóan tartózkodó magyar munkások teljesen nélkülözték a lelki vezetést. A Társulat kiküldöttei érintkezésbe léptek Dinkgrefe Bernát hamburgi esperesplébánossal, aki kész örömmel nyujtott segédkezet a kikötői lelkészség megszervezésében és hajlandó volt a Szent László Társulat által kijelölt magyar lelkészt, — mint az említett lengyelt is — saját plébániáján beosztani. Érintkezésbe léptek a Hamburg-Amerika-Linie vezetőségével is. A hajóstársaság vezetősége a magyar lelkész számára szabad működést biztosított a kivándorló-telep katolikus templomában.[3]

Szép eredménnyel járt Várady és Robitsek *brémai* útja is. A Norddeutscher Lloyd útján a brémai kikötőkből főként tótok

---

[1] Egyházi Közlöny. 1910. évf. 172. old.
[2] Jelentés a kikötői pastoratioról. Budapest. 1910.
[3] U. o.

és rutének mentek át Amerikába, de jelentős számmal szerepeltek közöttük magyarajkú kivándorlók is. A magyarok pasztorációja érdekében Prachár Ferenccel, a brémai kivándorló-telep plébánosával folytattak hosszabb tárgyalásokat. Prachár a Szent Ráfael Egylet felhívására még 1888-ban ment ki Brémába, hogy gondjaiba vegye az onnan induló németországi kivándorlókat. Mivel Brémában hasonlócélú intézmény még nem volt, kezdetben igen sok nehézséggel kellett megküzdenie. Könyöradományokból és a Szent Ráfael Egylet adományából sikerült 100.000 márka költséggel templomot építenie. Később a Meissler-cég szorgalmazására a hamburgihoz hasonló kivándorló-telep épült. A Társulat kiküldöttei tehát már rendezett állapotokat találtak Brémában, ami utazásuk tulajdonképeni célját csak elősegítette. Ehhez járult az is, hogy Prachár készséggel tette magáévá a Társulat törekvéseit. Megígérte, hogy a magyar lelkész számára mindenkor örömmel nyitja meg templomát, befogadja házába és minden tőle telhető módon segítségére lesz, hogy a magyarság körében mennél sikeresebben munkálkodjék.[1]

Várady és Robitsek külföldi útjának hatása csakhamar mutatkozott. Az elnökség érintkezésbe lépett dr. Voss Hubert osnabücki püspökkel,[2] akinek jóvoltából, továbbá a Szent Ráfael Egylet támogatásával megkezdődhetett a magyar lelkipásztori munka a németalföldi kikötővárosokban.

Fiumén, Hamburgon és Brémán kívül Antwerpen, Rotterdam és Le Havre városok igényelték volna még a magyar kikötői lelkészségek megszervezését. Azonban az elnökség egyelőre újabb terheket nem mert vállalni.

Az Amerika felé induló magyarság lelki gondozásának kérdése tehát a Szent László Társulat jóvoltából a század első évtizedében nagyrészt rendezve volt. Azonban gondoskodni kellett azokról a magyarokról is, akik elérték az amerikai partokat és teljesen tanácstalanul állottak a forgalmas kikötőkben. Ezeket a hontalanokat kezdetben a magyar kormány támogatása mellett az 1909-ben létesült «*New-Yorki Menház*» látta vendégül. Később a Társulatnak itt is sikerült lelkészséget szervezni.

3.

A Társulat korszerű törekvései az anyaország határain belül: Budapest templomhiányának orvoslására irányuló kezdeményezések. — 1911-ben, a Társulat fennállásának 50 éves évfordulója alkalmával felépül az angyalföldi Szent László Ház és a vele kapcsolatos szükségtemplom. — 1915-ben a városligeti «Jáki kápolnát» szükségtemplomnak rendezik be.

A tizes évek elején már rendszeres mederben folyt a Szent László Társulat kiszélesített munkája. Ugyanekkor a Társulat a Keleten, különösképen a Bukovinában élő magyarok lelki és

[1] Jelentés a kikötői pastoratioról. Budapest. 1910.

[2] Hamburg és Bréma egyházjogilag az osnabücki püspökséghez tartozik.

kultúrális szükségleteit is a körülményekhez képest kielégítette. Az ország határain túl elért eredmények után elérkezett az idő arra, hogy a Társulat az anyaországban is hathatós munkát fejtsen ki. A szokásos hazai segélyezéseken kívül fennállásának ötvenedik évfordulóján a Társulat korszerű és úttörő feladatra vállalkozott. A rohamosan fejlődő főváros templomszükségleteinek enyhítésére 1911 november 19-én letette alapját az angyalföldi Szent László Háznak és a vele kapcsolatos szükségtemplomnak.

A századfordulón ugyanis mindjobban érezhetővé vált Budapest templomhiánya. A népesség szaporodása, a főváros területének kiszélesedése folytán a távolságok egyre ijesztőbbé váltak. Nagy tömegek sodródtak el a plébániatemplomoktól. A főváros növekedését nem kísérték egyenlő arányban a templomépítkezések. A meglevő 28 templom nagyrészben a belváros területén volt összezsúfolva, viszont a külvárosok elhagyatott munkástömegei teljesen nélkülözték a templomokat és kápolnákat.[1] A templomhiány pótlására a Társulat még a világháború előtt szükségtemplomok beállítását tervezte. A költségesebb és lassan épülő plébánia-templomok helyett egyelőre kisebb igényű, de könnyebben felépíthető kápolnákkal iparkodott a hitélet fejlesztését előmozdítani.

A jubileumi esztendőben a Társulat törzsvagyonának felhasználásával a VI. kerületi Szent László-utca 26. szám alatt *megépült az angyalföldi Szent László Ház négyemeletes épülete.*[2] A munkások ezreitől lakott külvárosban ez az intézmény elsősorban szociális vállalkozásnak bizonyult, mivel a szegényebbsorsú néposztály családjai számára kényelmes hajlékot biztosított. A ház üveggel betetőzött udvara 1913-tól a környék kápolnája volt. A jól felszerelt szükségkápolnában a kültelekről összesereglett hivek éveken át rendszeres lelki gondozásban részesültek. Mindjárt a szükségkápolna megnyitása után eltelt rövid egy év alatt kb. 10.600-an járultak a szentáldozáshoz. Ugyanebben az esztendőben, közvetlenül a világháború kitörése előtt pedig 60 férfi és 200 munkásnő jelentkezett a szükségkápolnában megtartott első lelkigyakorlatra.[3] Ezek a számok idővel örvendetesen emelkedtek. A Szent László Ház kápolnája lett a bölcsője, sőt

---

[1] Bangha Béla: Budapest templomhiánya. Egyházi Közlöny. 1915. évf. 453. l.

[2] A házingatlant dr. Robitsek Ferenc társulati pénztáros javaslatára a Társulat a világháború alatt eladta. A hirtelen pénzromlás folytán az összeg elértéktelenedett. (Dr. Artner Edgár volt társulati pénztáros szíves közlése.) — A házeladással kapcsolatos okmányok a Társulat hiányos levéltárában nem találhatók. (V. ö.: 80. old. 3. sz. jegyzet.)

[3] Várady L. Árpád megnyitóbeszéde az 1915. évi augusztus 8-án tartott közgyűlésen. — A lelkipásztorkodást kiváltképen lovag Kriegs-Au Emil lelkész végezte.

több mint tíz éven át ideiglenes temploma,[1] az 1919-ben megalakult Szent László plébániának.

Mintegy két esztendő mulva, 1915-ben hasonló körülmények között sikerült biztosítani a Városliget és környékének lelki ellátását is. A Széchenyi fürdő üdülői, a múzeumok alkalmazottai és a környéken lakó többezer hivő nem tudott eleget tenni vallásos kötelezettségeinek. Ismét a szükség vetette fel a gondolatot, hogy *a Mezőgazdasági Múzeumhoz tartozó és portáléja után «Jáki kápolna» néven ismeretes kápolnarészletet istentisztelet céljára megszerezzék.* Mivel az eredetileg könyvtárteremnek szánt helyiség nedvessége miatt nem felelhetett meg eredeti céljának és így évek óta használatlanul állott, a Társulat elnöksége dr. Csernoch János hercegprímás támogatásával a Földmüvelésügyi Minisztériumtól és a Székesfővárostól kieszközölte, hogy az épületet istentisztelet céljaira átengedjék. A díszes márványoltár költségeit a hercegprímás vállalta, a kegyszereket a Központi Oltáregylet ajándékozta, míg a szükséges többi tárgyakat, padokat, harangokat, szőnyegeket a Szent László Társulat nevében Várady elnök adományozta a kápolnának. A szükségtemplomot 1915. évi augusztus 8-án a bíboros hercegprímás jelenlétében ünnepélyes keretek között adták át rendeltetésének.[2]

Az említett két szükségkápolnát a Társulat tervei szerint még több hasonló követte volna. Csakhogy a világháború, majd az összeomlás okozta válság megakadályozta a Társulat ezirányú munkásságát. A világháborút követő idők folyamán azonban a főváros vallási életének hatalmas fellendülése lehetővé tette, hogy a templomok egész sora épüljön a főváros belterületén épen úgy, mint a munkásnegyedekben.

4.

A világháború megbénítja a Társulat működését. Várady L. Árpád a nehézségek ellenére is fenntartja a segélyezéseket. — Az amerikai, bukovinai és óromániai magyarok segélyezése és helyzete a zavaros időkben. — Az összeomlás után a Társulat nem tudja hivatását teljesíteni. — Várady végrendeletében 100.000 K-t hagy a Szent László Társulatra.

A Társulatnak a század eleje óta tapasztalt lendületes munkáját csakhamar derékba törte a világháború és az azt követő összeomlás.

A háború kitörésekor már Várady L. Árpád győri püspök volt a Szent László Társulat elnöke, aki Radnai Farkas után 1912-ben vette át a Társulat vezetését. (1912—1923.) Több mint tíz esztendős elnöksége alatt csupán két olyan év állt rendelkezésére, amikor zavartalanul folytathatta munkáját. Erre az időre

---

[1] Dr. Hauser Ignác: A budapesti rk. egyházközségek első tíz éve. Budapest, 1930. 175—182. l.

[2] Egyházi Közlöny: 1915. évf. 384. old.

esik a már említett Szent László Ház felépítése és a Magyarországba hozott bukovinai gyermekek kiképeztetése, végül az amerikai magyar iskolák hathatósabb felkarolása. Alig kezdte meg azonban elnöki működését, máris kitört a világháború, mely sok tervét meghiusította.

A világháború súlyos gondokat okozott az időközben kalocsai érsekké kinevezett elnöknek. A század eleje óta nagy lendülettel folyt társulati munkát, melyben mint alelnök kezdet óta tevékeny részt vett, a kényszerűség megbénította, miután a Társulat külföldi összeköttetései megszakadtak. Az érsekelnök látta, hogy *a Társulat az idők mostohaságával nem tud megbírkózni,* a tornyosuló akadályok azonban nem lohasztották le munkakedvét. Ameddig csak lehetett, a segélyezéseket tovább is folytatta, míg az összeomlás végleg megkötötte a kezét.

A világháború kitörésekor az *amerikai* nagy lelkészhiány pótlására még tudott néhány papot Amerikába küldeni, 52 iskolát ingyen magyar tankönyvvel ellátni és az Isteni Szeretet Leányai magyar házainak támogatására [1] 3000 Kr segélyt juttatni. Azonban az amerikai magyarok támogatása hamarosan teljesen megszünt, minthogy az Egyesült Államokkal való közlekedés rendkívüli nehézségekbe ütközött.

Már sokkal közelebb esik hozzánk, s égetőbb is volt a szomszédos *bukovinai* magyarok szorongatott helyzetének enyhítése. Az orosz hadsereg áradata 1914 őszén elborította a szerencsétlen tartományt, úgyhogy az ott élő magyaroknak többször kellett elszenvedniök az orosz betörések szörnyűségeit. Bukovina a világháború idején valóságos harctér volt. 1917-ben a harcvonal Hadikfalva és Istensegíts között vonult el. Hadikfalvát még a harci cselekmények megkezdése előtt kiürítették, úgyhogy az orosz ágyúk a lakosságban kárt nem tettek. Annál szomorúbb látványt nyújtott a falu, melyet az oroszok annyira összelőttek, hogy a háború után csak nagy anyagi áldozat árán tudták ismét helyrehozni templomával együtt. Ezzel szemben Istensegítsnek nem történt különösebb baja. A Magyar tüzérütegek parancsnoka, Ács Zoltán őrnagy ugyanis meghagyta tüzéreinek, hogy 100 m-el rövidebbre lőjenek, nehogy a magyar testvérek falujában kárt okozzanak.[2] A harcok idején a politikai hatóság távozni kényszerült, de helyükön maradtak a derék magyar lelkészek és a be nem vonult idősebb tanítók, akik nagyrészben a Társulat korábbi neveltjei voltak. A szomorú és rendkívül válságos időben

---

[1] Az Isteni Szeretet Leányai Társasága a világháború kitörése előtt nagy tért hódított Amerikában. A Rendnek ekkor már négy háza volt, úgymint: New-Yorkban, Perth-Amboyban, New-Brunswickben és Trentonban. Az újabbak közül pedig a bridgeporti, south-betlehemi és passaici házak átvételéről folytak a tárgyalások. (Bővebben lásd: Miklósi László: Magyar hősök öt világrészben. Budapest, 1936. 194—201. l.

[2] Kis-Várday Gyula: A bukovinai csángók. Magyar Kultúra. 1941. évf. 15. sz.

a bukovinai tanítók és tanítónők nem juthattak rendszeresen fizetésükhöz. Ezért még jobban rászorultak a Szent László Társulat támogatására, mint valaha. A háború kezdetén még a Társulat rendelkezésére állottak a csángó alapok kamatai, ezek felhasználását sikerült az elnökségnek a kormánytól kieszközölnie, éppen úgy a Székesfőváros millenáris alapítványának kamatait is. Ezek segítségével, továbbá a tagdíjakból sikerült a folyamodók kérvényeit kielégíteni, ami nagyban előmozdította az összetartás kapcsolatainak kimélyítését.

Később a helyzet mind nyomasztóbb lett a segélyezések átadásának nehézségei miatt. Míg a háború kitörésekor a Társulat által fenntartott magyar iskolákban kétezer gyermek tanult húsz magyar tanító vezetése alatt, az összeomlás után megszüntek a magyar iskolák. 1918-ban a magyarországi tanítók repatriáltak. Kis-Várday Gyula hadikfalvi tanítónak[1] sikerült rövid időre visszatérnie Bukovinába,[2] a román hatóság sorozatos zaklatásai miatt azonban újból távoznia kellett. A románok ugyanis rájöttek, hogy az összeomláskor az utolsó segélyt ő vitette ki Kalocsáról Bukovinába.

A tanítás nyelve a bukovinai iskolákban a román imperium átvétele után egyideig még magyar volt. A román iskolai hatóságok azonban nem tudták kivárni, míg magyar tanítóink kihalnak, vagy nyugdíjba mennek, ezért nyelvvizsgára szólították fel őket. Akinek a nyelvvizsga nem sikerült, azt egyszerűen elbocsájtották és ezeknek még nyugdíjukat is perrel kellett kiverekedniök. Akiknek viszont a vizsga sikerült, azokkal a vizsgát addig ismételtették, míg okot találtak az elbocsájtásra[3] s helyüket a regátból hozott oláh tanítókkal pótolták. Ilyen rendszer mellett alig három év leforgása alatt minden községben csak egy-egy magyar tanító maradt. Magyarul azonban ezek sem taníthattak. Ilyen előzmények után természetes, hogy a bukovinai kis magyarok kénytelenek voltak románul tanulni. Magyarul még az utcán sem beszélhettek![4] Az édes honi nyelvet szüleik ajkáról lesték el. Szerencse, hogy templomaikban továbbra is magyar ének és szentbeszéd hangozhatott, bár az utóbbi évtizedben ott is mindinkább erőltették a román nyelvre való áttérést.

Nagy válságon ment keresztül a világháború folyamán az *ó-romániai* magyarság is, kik között a Társulat a század elején hasonlóan szép eredményeket ért el.

A háború kitörésekor a Szent László Társulatnak Bukarestben fiú és leány elemi iskolája, polgári leányiskolája, ipari tanfolyama és vegyes fiú-, leányiskolája volt összesen 800 magyar

---

[1] Jelenleg a budapesti csillaghegyi iskola igazgatója.

[2] Irattár: 12/1933. sz.

[3] Sebestyén Antal horthyvári lelkész jelentéséből a Szent László Társulat 1942. évi március hó 17-én tartott közgyűlésen.

[4] Kis-Várday Gyula: A bukovinai csángók. Magyar Kultúra. 1941. évf. 15. sz. 44—46. l.

tanulóval és 20 tanítóval. A tizenegy iskolaépület és a Szent Ilona templom a Társulat tulajdona volt. Ezenkívül még iskolákat tartott fenn a Társulat: Braila, Buscu, Krajova, Galac, Giurgiu, Pitest, Plojest és Targovisti városokban, ahol több mint 1000 tanulót 39 tanerő oktatott.[1] A háború után mindezek megszűntek a magyarság számára.

A háborús, zavaros időkben a külügyi helyzet bizonytalansága, az Entente hatalmak példátlan terrorja erős próbára tette az ó-romániai magyarság hazafiságát és a nemzethez való hűségét. De a próbát fényesen kiállották! A magyar hadkötelesek csaknem kivétel nélkül siettek a haza hívó szavát követni. Amikor a háború első éveiben a magyar honosokat felszólították útleveleik megujítására, tömegesen rohanták meg a bukaresti konzulátus épületét, hogy megszerezzék maguknak az okmányt, mely biztosítja számukra, hogy idegen földön továbbra is magyarok maradhatnak.[2] Figyelembe kell vennünk, hogy akikről szó van, nagyobbrészt szegény, egyszerű iparosok, napszámosok, cselédek, akiknél a hosszú utánjárás érzékeny pénz- és időveszteséget is jelentett.

A világháború kezdetén az elnökség bízott abban, hogy a harci zaj csakhamar elcsendesedik és a Társulat rövid zökkenő után ismét a régi mederben folytathatja sikeres munkáját. Ez a remény tükröződik vissza a városligeti «Jáki kápolna» 1915. évi ünnepélyes megnyitásával kapcsolatos közgyűlés hangjából is. Azonban minél tovább huzódott a háború, annál inkább halványult a remény, végül az 1918 végének eseményei összeroppanást jelentettek a Társulatnak is. A bukovinai és moldvai magyarok kénytelenek voltak elviselni a reájuk erőszakolt elnyomó kényszert anélkül, hogy a Társulattól valami segélyt várhattak volna. Romániában pedig meghiusította a további segélyezést az a körülmény, hogy a magyar iskolákat, továbbá a Társulatnak a Strada Cantuziano Filipescu, továbbá a Cuza Voda utcákban levő, mintegy 16 millió lei becsértékű ingatlanait mind lefoglalták.

Várady L. Árpád, élete végén már csak roncsait szemlélhette a reábízott, hajdan országoshírű Társulatnak. A nagybuzgalmú érsek kimagasló érdeme, hogy azt a legválságosabb időkben tekintélyével pártfogolta és a legmesszebbmenően támogatta. A Társulat iránt tanusított szeretetét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy végrendeletében 100.000 K-t hagyott reá. Bár az összeomlás után a Társulat célkitűzése egyszersmindenkorra befejezettnek látszott, mégis élt benne a remény, hogy eljön az idő, amikor a Szent László Társulatra nemzetmentő, nagy feladatok várnak.

---

[1] Vitéz Nagy Iván: Öt világrész magyarsága. Budapest, 1935. 46. l.
[2] Várady L. Árpád megnyitóbeszéde a városligeti «Jáki kápolna» felszentelésén. 1915.

HETEDIK FEJEZET.

A Szent László Társulat törekvései Trianon óta.

1.

Kényszerű pihenés a Trianon utáni években. Várady halála után dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök veszi át a Társulat vezetését. A püspökelnök személyével kapcsolatos politikai nehézségek. — A Társulat próbálkozásai az amerikai magyarok nemzetiségi érzésének felfokozására. — Váratlan fordulat a romániai magyarok segélyezése ügyében. — Glattfelder püspök lemondásával a püspöki kar megbízásából Shvoy Lajos székesfehérvári püspök vállalja az elnökséget.

A nehézségek közül, melyekkel a Szent László Társulatnak alapítása óta meg kellett küzdenie, egy sem volt annyira súlyos, majdnem végzetes, mint a nemzeti összeomlás okozta helyzet. A gyászos végű trianoni szerződés nemcsak az ország területét csonkította meg, hanem csirájában fojtotta el az idegenbe szakadt magyarok segítésére irányuló nemzeti törekvéseket is. Ezt a szomorú tényt mérlegelve könnyen elképzelhetjük, milyen sors várt a Szent László Társulatra, melynek alapításától kezdve legfőbb célja a haza testéről idők folyamán leszakadt tömegek gondozása és felkarolása volt.

Az összeomlás után a Társulatban hosszú időn át alig mozdult az élet. Közgyűlések tartása nem volt időszerű, az a néhány alkalom pedig, amikor a tagok összejöttek, inkább családias megbeszélésnek volt mondható, semmint közgyűlésnek. Több mint tíz kemény esztendő múlt el így, amíg a Társulat aléltságából felocsúdott és talpraállhatott. Nem csoda tehát, ha Várady L. Árpád elnökségének még hátralévő néhány esztendeje és az elnökségben őt felváltó dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök közel hatévi elnöksége (1923—1929) csupán a küzdelmes próbálkozás szomorú korszakának mondható.

A Társulatot ért csapásokhoz járultak még Glattfelder püspöknek a román kormánnyal való, főként a katolikus iskolakérdésekkel kapcsolatos gyakori összeütközései és az 1923-ban

bekövetkezett temesvári kiutasítása. Mindezek előre jelezték, hogy a Társulat vezetésére kevésbbé exponált egyéniség kívánatos. A püspökelnök is idejekorán észrevette a nehézségeket, s azt ajánlotta, hogy a Társulat válasszon más elnököt, mert a román kormánnyal fennálló ellentétei miatt a Társulat egyik fő célja, hogy az ott élő magyarok helyzetén könnyítsen és a társulati iskolákat visszaszerezze, — az ő elnökségével nem lesz elérhető.[1]

Ezek előrebocsájtása után lássuk, mit sikerült mégis elérnie a Társulatnak akár közvetlenül, akár közvetve, a távolba szakadt magyarok érdekében.

A huszas évek folyamán a moldvai és romániai, továbbá a a békekötés következtében román fennhatóság alá került bukovinai magyar telepek segélyezése a politikai feszültség miatt lehetetlen volt. Ezért az elnökség a biztosabb siker reményében *az amerikai magyarságot igyekezett felkarolni.* Ez a törekvés azért is jelentősnek mutatkozott, mert a világháború után az Újvilágba szakadt honfitársak lelke termékeny talajnak bizonyult arra, hogy benne a magyarság nemzeti öntudatát felébresszék és vallásos érzését fokozzák. A háború előtt megindult amerikai magyar missziók további rendszeres segélyezéséről, a Társulat időközben beállott pénzbeli teljes leromlása miatt egyelőre szó sem lehetett. Helyette más eszközökkel igyekezett a Társulat bennük a nemzeti összetartozás gondolatát éleszteni. Elsősorban kiküldötteinek missziós körútjaitól várta az óhazával való kapcsolat kimélyítését.

Várady L. Árpád felkérésére közvetlenül a világháború befejezését követő években elsőnek P. Bangha Béla S. J. ment ki Amerikába azzal a céllal, hogy az amerikai magyarság életét és életviszonyait tanulmányozza. Útjában különösképen a braziliai magyarokat kereste fel, s megtette a szükséges lépéseket az amerikai magyarok rendszeres misszióztatása érdekében.[2] P. Banghának több mint három hónapig tartó missziós körútján kívül a Társulat elnökségének felkérésére hasonló szándékkal jártak még Amerikában többek között: gróf Mikes János szombathelyi, uzdóci Zadravecz István tábori és Csiszárik János választott püspökök is. Azonban az amerikai magyarok számára az 1926. évi chicagói Eucharisztikus Világkongresszus jelentett legtöbbet. A kongresszuson megjelenő magyar papságnak ugyanis dr. Csernoch János hercegprímással az élen, bő alkalma nyílt arra, hogy az amerikai magyarok nemzeti öntudatát erősítsék. Maga az ősz egyházfejedelem fáradhatatlan lelkesedéssel járta be az Egyesült Államok magyar telepeit. Ennek a missziós körútnak érezhető eredményei csakhamar mutatkoztak. Hogy a hercegprímás lelkipásztori fáradozásai mit jelentettek az

---

[1] Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök úr szíves közlése. (1940. február 26-án a szerzőhöz intézett 658/1940. sz. a. leirat.)

[2] Bangha Béla: Amerikai missiós körutam. Budapest, 1923.

amerikaiak szemében, azt az ottani lapok vezércikkei bizonyítják legjobban. Az újságok ugyanis összevetve a magyar prímás és Kossuth Lajos szerepét, azt hangoztatták, hogy Csernoch János bizonyos szempontból többet használt Amerikában nemzetének, mint egykor Kossuth, hiszen «a bíboros hercegprímás fölrakta a magyarságot Amerika térképére».[1]

Ugyanakkor Hanauer Á. István váci püspök a kanadai magyarokat látogatta meg. Amit Csernoch percegprímás az Egyesült Államokban elért, ugyanazt a feladatot teljesítette ő Kanadában. Személyes látogatásával friss erőt öntött az ott élő magyarok lelkébe. Tapasztalatairól a katolikus nagygyűlésen számolt be.

A Társulat vezetősége örömmel figyelte az amerikai magyarok körében kifejtett eredményes nemzeti propagandát, azonban *a legnagyobb erőfeszítés mellett sem tudott segíteni a romániai magyarokon.* Tapasztalhattuk, hogy a romániai magyarok gondozását a háború előtti módszerrel folytatni lehetetlen. Hiszen a legcsekélyebb érdeklődés és az érdekükben kifejtett legkisebb propaganda is az ottani hatalom megtorlását zudította volna magyar hittestvéreinkre. Az összeomlás után egy évtized telt el kényszerű tétlenségben, mire a kedvező fordulat váratlanul bekövetkezett. Románia ugyanis 1927-ben Ferdinánd román király uralkodásának utolsó esztendejében konkordátumot kötött a Szentszékkel. Ebben többek között szabályozta katolikus alattvalóinak a román államhoz való viszonyát és rendelkezett az egyházmegyék új beosztása felől is.[2] Az 1929-ben jóváhagyott konkordátum értelmében a katolikusok Románia területén saját költségükön elemi és középiskolákat létesíthetnek és fenntarthatnak. Ennek az intézkedésnek életbeléptével felvillant a reménysugár, hogy a Társulat bukaresti ingatlanait visszaszerezheti, vagy legalább is részben megválthatja, továbbá az ottani, magyar pénzen épült Szent Ilona templomot a katolikus magyarság számára megkaphatja. Ekkor Glattfelder püspök elérkezettnek látta az időt, hogy a Szent László Társulat érdekében lemondjon.

A bukaresti ingatlanok visszaszerzésének kényes kérdése már az 1929. év tavaszán tartott püspöki konferencián is szőnyegre került. A püspöki kar egybehangzó véleménye csak megerősítette a püspökelnök nézetét, hogy abban a kecsegtető pilla-

---

[1] Magyar Katolikus Almanach. Dr. Meszlényi Zoltán hercegprímási titkár ismertetéséből a Chikágói Eucharisztikus Kongresszusról. Budapest, 1927.

[2] A román konkordátum értelmében a görög szertartású egyházmegyék feje a balázsfalvi érsek, aki alá négy püspök tartozik. A latin szertartású egyházmegyék feje a bukaresti érsek. Fennhatósága alá ugyancsak négy püspökség tartozik, éspedig: a gyulafehérvári, temesvári, az egyesített szatmár-nagyváradi és a jasi-i. (Dr. Scheffler János: A katolikus egyház jogi helyzete Romániában. Notter Antal emlékkönyv. 965—984. l. Budapest, 1941.)

natban a Társulat számára a legcélszerűbb lenne, ha teljesen új tisztikar, elsősorban pedig új elnök kezdené meg az újjáépítő munkát.[1]

A püspöki kar tavaszi konferenciájának határozatát dr. Glattfelder Gyula a Társulat 1929 április 22-iki ülésén jelentette be a választmánynak, mely alkalommal hivatalosan is lemondott az elnökségről. Ugyanakkor a püspöki kar jelöltjét, a nemrég kinevezett székesfehérvári püspököt ajánlotta utódául. Shvoy Lajost a Társulat tagjai nagy bízalommal fogadták, Glattfelder püspököt pedig megválasztották a Társulat tiszteletbeli elnökévé.[2]

2.

Shvoy Lajos püspökelnök a Társulat élén. Négyévi előkészület után 1933-ban megindult a világháború miatt félbeszakadt munka. — Javaslatok a Társulat fellendítése érdekében. — Shvoy püspök római útja. — Dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás a külföldön élő magyar katolikusok ügyeinek egységes vezetését a Szent László Társulatra bízza. — A Társulat anyagi helyzetének erősödése.

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök 1929-ben vette át a Társulat vezetését. Az új püspökelnökre komoly, felelősségteljes munka várt. Közel négy esztendő telt el lázas készülődésben. Az elnök vezetése alatt a Társulat első gondja a mult emlékeinek összegyüjtése, hiányzó levéltárának rendezése,[3] a Társulat vagyonának itthoni és külföldi leltározása, illetőleg megvédése volt. A munka befejezése után az elnökség már kész tervvel lépett a nyilvánosság elé. Az 1933. esztendő március 23-ik napja a Szent László Társulat történetében nem csekélyebb fontosságú időpont, mint az alakuló közgyűlés ideje. Ezen a napon ugyanis a Társulat mintegy újjászületve kezdte meg ismét munkáját. Shvoy püspök bejelentette a magyar társadalomnak, hogy bízva hathatós támogatásában, a Társulat ismét megkezdi a háború és az azt követő zavaros politikai állapotok miatt megszakadt működését.

A társulati élet megindulása időszerű volt, hiszen a megszállott országrészeken sinylődő magyarok ezrei mellett egy milliónál többre tehető a külföldre szakadtak száma. A világháború után ugyanis újabb tömegek hagyták el az országot és a megszállott területeket. Sokan telepedtek le Európa nagyobb városaiban és ipartelepein, s nagyszámmal vándoroltak ki Délamerikába. A harmincas évek elején a szomszédos Románián kívül sok magyar

---

[1] Irattár: 1/1930. sz.

[2] Jegyzőkönyv az 1929. április 22-iki ülésről.

[3] A Társulat levéltára a Központi Papnevelőintézet II. emeletén van elhelyezve. A megindulás első éveiből csak hiányos adatok maradtak. 1904—1907-ig, valamint a világháborús évekből az okmányok teljesen hiányoznak. (V. ö.: 72. old. 3. sz. jegyzet.)

élt különösen Beszarábiában, Bulgáriában, Németországban, Törökországban, Boszniában, Horvát-Szlavóniában, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában.[1] Az új világrészeken pedig az Egyesült Államokban, Kanadában, Braziliában, Kuba szigetén és Argentinában.[2] Az ország határán túl élő hatalmas tömegek szétszórtsága világosan igazolta, hogy *a társulati élet feleleventése nemcsak kívánatos, hanem egyszersmind elengedhetetlenül sürgős és fontos feladat volt.*

A feladatok sikeres megoldására széleskörű propagandára volt szükség. A Társulatra váró feladatokat az 1933. évi ünnepélyes megnyitó ülésen Krywald Ottó társulati alelnök a következő öt pontban foglalta össze.[3]

1. *Önzetlen munkaerőket* kell beállítani a világi és szerzetes papság köréből. A főpásztorok és elöljárók nyujtsanak módot arra, hogy a társulati munkára papjaik közül önként jelentkezzenek. Mivel egyelőre állandó kiküldés nem látszik lehetségesnek, eleinte csak *missziók* tartása legyen a főcél. Ott, ahol a magyarok nagyobb tömegben laknak, *vándormisszionáriusokat és hitoktatókat* alkalmazzon a Társulat.

2. A Társulat régi célkitűzéseihez híven először a *bukovinai, moldvai és ó-romániai* magyarokon kellene segíteni. Ezeknek érdekében a Társulat kérje a Szentszék támogatását.

Az ó-romániai magyar katolikusok érdekében legsürgősebb *a Társulat bukaresti ingatlanainak visszaszerzése.* E mellett leg-

---

[1] Belgium és Hollandia magyar telepeit a világháború utáni években, főként gróf Mikes János szombathelyi püspök látogatta.

[2] Dr. vitéz Nagy Iván kultuszminiszteri tanácsos összeállítása szerint («A magyarok világstatisztikája». Budapest, 1931.) a magyarság világlétszáma 1930-ban a következőkép oszlott meg:

Magyarországon	8,906.119	Svájzban	1.427
Belgiumban	6.000	Svédországban	90
Bulgáriában	3.000	Szlovákiában	90.000
Dániában	130	Európa többi részében	49
Észtországban	14	Oroszországban	20.000
Finnországban	45	Törökországban	1.830
Franciaországban	40.000	Japánban	23
Görögországban	239	Ázsia többi részében	732
Jugoszláviában	580.000	Délafrikában	150
Lengyelországban	1.000	Egyiptomban	1.000
Lettországban	61	Északafrikában	1.900
Luxemburgban	179	Amerikai Egy. Államok	580 000
Máltában	32	Argentinában	10.000
Nagy-Britannia és Irország	2.000	Braziliában	33.000
Németalföldön	2.826	Kanadában	50.000
Németországban	50.151	Kubában	4.000
Norvégiában	49	Mexikóban	550
Olaszországban	7.000	Uruguayban	3.000
Romániában	1,800.000	Amerika többi részében	507
Spanyolországban	700	Ausztráliában	325

[3] Irattár: 16/1933. sz.

alkalmasabb volna, ha az erdélyi ferencesek provinciája Bukarestben kolostort alapítana és átvenné a Társulat házait.

3. *A cseh, jugoszláv és osztrák megszállás alatt levő magyarokra is gondoljon a Társulat.* Gondoskodni kellene a papok és katolikus tanítók utánpótlásáról. A magyar papok száma e helyeken nagyon megritkult. Engedélyt kellene kieszközölni, hogy tisztán vallásos működésre, népmissziók, triduumok, konferenciák tartására csonkamagyarországi papok is átmehessenek. Az utódállamok újabban a papoknak csak azzal a záradékkal adnak beutazási engedélyt, ha minden egyházi ténykedéstől tartózkodnak. Ez ellen a Szentszék segítségét kellene igénybe venni.

4. A kisebbségi jogra való hivatkozással módját kellene találni annak, hogy *vallásos irányú könyveink, lapjaink és folyóirataink átküldése lehetségessé váljék.*

5. A püspöki kart fel kellene kérni, hogy *körleveleikben* a Társulatot és célját ismertessék, ajánlják, és a Szent László ünnepet megelőző vagy követő vasárnapra régebben elrendelt templomi gyüjtést megújítsák és szorgalmazzák.

Az elfogadott javaslatok után friss életerő pezsdült a Társulat munkájában. Hosszú évek múltán a Szent László Társulat végre kifelé is életjelt adott magáról. Ennek első megnyilatkozásául Shvoy Lajos 1933. októberében tett római útját kell tekintenünk. A püspökelnök ad limina útja kitűnő alkalom volt arra, hogy a Szentszéknél jelentést tegyen a külföldön, főkép pedig a Romániában élő magyarság szomorú helyzetéről. Jelentésének igazolására a Társulat olasz fordításban külön emlékiratot is terjesztett a Szentszék elé, melyben a bukovinai és moldvai csángók elhagyott, szomorú helyzetét tárta fel részletesen. Egyben segítséget kért a Szentszéktől a Társulat romániai ingatlanainak visszaszerzésére. Felterjesztésében az elnökség erősen hangsúlyozta, hogy törekvéseivel kizár minden politikai célt, csupán katolikus vallásában akarja megtartani és megerősíteni az odaszakadt magyarságot.[1]

A Társulat azért merészelt ily kérelemmel az Apostoli Szentszék elé járulni, mert a román kormány a Szent László Társulat segélyezési kísérleteit hosszú évek óta sorban meghiúsította. Ugyanekkor viszont a hasonló célt szolgáló, de egyben erősen nemzeti irányú Szent Bonifác Egyesület, a román állam területén már nagy lendülettel működött. Sőt a jasi-i püspök még külön pásztorlevélben is ajánlotta az egyházmegyéje területén lakó hiveknek az egyesület felkarolását.[2] Ennek hatására az ott élő német katolikusok 400.000 leit adtak össze. Ez az összeg a Szent Bonifác Egyesület németországi központjától kapott te-

[1] Irattár: 22/1933. sz.
[2] Schönere Zukunft: 1933. évf. 46. sz.

kintélyes segélypénzekkel együtt elegendő volt arra, hogy Czernovitzban német katolikus árvaházat és iskolát építhettek. A temesvári egyházmegyében pedig már 130 plébániai csoportjuk alakult, 40 iskolában megszervezték az Őrangyal Egyesületet és négy középiskolában a Szent Bonifác Egyesület ifjúsági tagozatait. Ezenkívül a Szent Bonifác Egyesület már német vándorhitoktatókat is alkalmazott Romániában, akik a hitoktatáson és egyházi ének tanításán kívül a német katolikus vallásos irodalmat is terjesztették a hivek között, színelőadásokat rendeztek, stb. A freiburgi érsek intézkedésére pedig három bádeni szerzetes ment a romániai németek közé, akik hat héten át összesen tizennégy népmissziót tartottak honfitársaiknak.

Ha a romániai német katolikusokat a Szent Bonifác Egyesület a romániai püspökök hathatós támogatásával így gondozhatta, jóllehet számuk kevesebb volt a magyarokénál, az egyenlő elbánás joga alapján méltányos volt a Társulat kérése, hogy az ott élő magyarok hasonló kedvezményben részesüljenek. Ez a kívánság már azért is jogosnak mondható, mivel a németek gondozását 17 pap végezte, míg ellenben a Moldvában élő magyarok tízezreinek egyáltalán nem volt magyarul tudó papja.[1]

Hasonló helyzet mutatkozott a nemzeti törekvések terén is. Fájdalmas tény, hogy amíg a háború után a különféle idegen tannyelvű iskolák, sőt még a magyar református iskola is megnyílhatott, a magyar katolikus iskolák megszűntek, épületeiket elvették. Igy történhetett meg azután az a különös eset, hogy amikor 1933-ban a bukaresti katolikusok az új nunciust ünnepélyesen fogadták, üdvözlések hangzottak el román, német, francia és olasz nyelven, csak épen magyarul nem.[2] Pedig a város katolikusainak nagyrésze magyar.[3]

*

Míg Shvoy Lajos fontos tárgyalásokat folytatott a Szentszéknél, ugyanakkor *hazai körökben is megkezdődött a nagyvonalú munka.* Külön körlevelekben értesítették a püspöki kart, a lelkészkedő papságot a Szent László Társulatnak a világháború után ismételten megkezdett munkájáról és munkatervéről. Mintegy négyezer példányt küldöttek szét még a katolikus társadalmi és politikai mozgalmak vezetőinek, a budapesti egyházközségi képviselőtestületek, a Bencés Diákszövetség, és a

---

[1] Irattár: 22/1933. sz.

[2] Irattár: 22/1933. sz.

[3] Az 1933. évi kimutatás szerint a Bukarestben élő magyarok száma 140.000, ennek mintegy hetven százaléka katolikus vallású. Egyébként az egész város és az egyházmegye katolikusai kevés kivétellel magyarok, többnyire bevándorolt szolgák, napszámosok, kisiparosok és cselédek. (1933-ban 12.000 magyar cselédleány szolgált Bukarestben!)

Szent Imre Szenátus tagjainak.[1] Tárgyalásokat folytattak a szerzetesrendek főnökeivel, akik megígérték közreműködésüket,[2] majd felvették a kapcsolatot a Julián Egyesülettel és a Magyarok Világkongresszusának vezetőségével.[3] Végül sikerült szorosabb összeköttetésbe lépni a magyar kir. külügyminisztériummal is. A külügyminiszterrel történt megállapodás értelmében dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás *a külföldön élő magyar katolikusok* ügyének egységes intézését a Társulatra bízta,[4] sőt néhány év mulva úgy határozott, hogy a Társulat megkerülésével a külföldi magyarokhoz sem világi, sem szerzetes pap nem küldhető.[5] A Társulat az 1933 óta kiszélesített feladatkörét szem előtt tartva, úgyszólván a világ minden tájára, — a szomszédos Románián kívül, Észak- és Délamerikába, Németországba, Franciaországba, Belgiumba, Bulgáriába és Törökországba — magyar munkaerőket, papokat és szerzetesnőket küldött.

A külügyminisztérium támogatása mellett az elnökségnek arra is kellett törekednie, hogy a Társulat pénztárát minél szilárdabb alapokra fektesse. Kiszélesedett munkaköre ugyanis az eddiginél jóval nagyobb áldozatokat követelt. Természetes, hogy ezek fedezésére a tagdíjak összege nem volt elég, ezért más pénzforrásról is kellett gondoskodni. Ezek közül első helyen említem az Unio Cleri pro Missionibus országos tanácsának évi 2000 pengős adományát, melyet a Társulat, Krywald Ottó alelnök szorgalmazására kapott.[6] Nagyjelentőségű volt továbbá a milleniumi Csángó Alapítvány kamatainak megszerzése. A közel évi 600 pengő értékű összeget a Székesfőváros polgármestere ismét a Szent László Társulat rendelkezésére bocsátotta.[7] Végül a püspöki kar elrendelte, hogy a Társulat támogatására a Szent László napját (június 27.) követő, vagy azt megelőző vasárnapon minden templomban gyüjtést rendezzenek. A gyüjtésre rádió útján is felhívták a hivek figyelmét.[8]

---

[1] Jegyzőkönyv az 1935. évi január hó 30-án tartott igazgatósági ülésről.

[2] Jegyzőkönyv az 1933. évi november 13-án tartott igazgatósági ülésről.

[3] Iratttár: 21/1934. szám. A Szent László Társulat körlevele az 1934. évi március 21-én tartott konferencia előtt.

[4] Esztergomi körlevél. 734/1934. sz. a.

[5] Püspökkari jegyzőkönyv. 1939. évf. október 3-án.

[6] Jegyzőkönyv az 1933. november hó 13-án tartott igazgatósági ülésről.

[7] Jegyzőkönyv az 1935. június 5-én tartott közgyűlésről.

[8] A rádiós felhívás szövege a következő: «A Szent László Társulat június hó 24-én, vasárnap az ország összes katolikus templomában gyűjtést tart a külföldi magyarok lelki gondozásának céljaira. Felkéretnek a hívek, hogy ezen nemzeti, hazafias és vallásos célra kiki saját tehetsége szerint adakozzék a templomokban.» (Irattár: 111/1934. sz.)

3.

A püspökelnök az amerikai magyaroknál. — Dr. Breyer István győri püspök tervezett látogatása Romániában. — A székesfehérvári vándorgyűlés. — A Társulat meghívása a Magyarok Világszövetsége Egyesületébe. A Szent László Társulat munkája a jelenben. Néhány szó a bukovinai csángók visszatelepítéséről.

A Szent László Társulatnak az alapítás óta folytatott küzdelmes életét figyelemmel kísérve, lassanként a jelenbe értünk. A legutóbbi esztendők munkájáról tárgyilagos véleményt mondani még korai volna. Csupán néhány mozzanatot szeretnénk kiemelni a Társulat életéből, hogy rámutassunk a jelenben elért eredményekre is. Főképen Shvoy püspök amerikai útját kíséreljük meg vázolni az olvasó előtt.

Mindnyájunk előtt ismeretes az 1938. évi kettős szentév, mely első szent királyunk halálának 900 éves évfordulójára s a XXXIV. Budapesti Eucharisztikus Világkongresszusra hatalmas tömegeket mozgatott meg. Az amerikai katolikus magyarok meghívását a püspöki kar az 1937. évi tavaszi konferencián a Szent László Társulat elnökére bízta. Székesfehérvár püspöke készséggel vállalta a feladatot, minthogy ez az út kiváló alkalomnak kínálkozott a katolikus magyarok lelki gondozásának megszervezésére.[1]

A püspökelnök 1937 tavaszán gr. Wenkheim Frigyes pápai prelátus és dr. Szabó János, az Amerikából hazatért svábhegyi plébános kíséretében utazott ki *Amerikába,* hogy az Egyesült Államok püspöki karát, katolikus híveit, valamint az ott élő magyar katolikusokat meghívja a kettős jubileumra. Bár főcélja a Budapesti Eucharisztikus Világkongresszus előkészítése volt, több mint négy hónapig tartó útján (1937. március 29—augusztus 8.) minden alkalmat megragadott, hogy a magyar telepeket meglátogassa és a Szent László Társulat hivatását, célkitűzéseit megismertesse az amerikai egyházi körökkel. Sikerült is e tárgyban 3 bíborossal, 7 érsekkel és 22 püspökkel tárgyalnia és a Társulatnak angol nyelvű ismertető füzetét a püspökök rendelkezésére bocsátania. Tárgyalásai folyamán a magyar papság utánpótlásának ügyében jelentős eredményeket ért el. Körútján örömmel tapasztalta, hogy az amerikai magyar papság elismerésre méltó odaadással teljesíti nehéz kötelességét.[2] Azonfelül az Isteni Szeretet Leányai, az Isteni Megváltó Leányai[3] és a

---

[1] Shvoy Lajos: Amerikai levelek. Székesfehérvár, 1938. 3. l.

[2] U. o. 206—207. l.

[3] Az Isteni Megváltó Leányai megelőzték az Isteni Szeretet Leányait Amerikában. Első házukat Mc. Keesportban 1912. október 12-én alapították. A közbejött világháború miatt azonban egyidőre megállt a fejlődés, úgyhogy csak 1925 után nyiltak meg a további házak. (Miklósi László: i. m. 201. skv. l.)

Szociális Testvérek magyar diasporái hasonló önfeláldozással végzik munkájukat.

Shvoy püspök útjának eredménye csakhamar mutatkozott. A Társulat felvette a hivatalos kapcsolatot Msgr. Ready-vel, az Északamerikában élő külföldi katolikusok gondozásával megbízott Actio Catholica főtitkárával. Vele érdemlegesen tárgyalt az amerikai magyarok közé küldendő lelkipásztorokról és magyar kispapok neveléséről.[1]

A Társulat az amerikai honfitársak felkarolása mellett nem feledkezett meg a szomszédos *Románia* területén élő magyarokról sem. Amióta az általa fenntartott iskolák megszűntek, a katolikus magyar családok hitükben meggyengültek, Egyházuktól elidegenedtek és nemzeti érzésükben megfogyatkoztak. A püspöki kar megbízásából dr. Breyer István győri püspök vállalkozott arra, hogy a Budapesti Eucharisztikus Világkongresszust a romániai magyarok körében előkészíti és egyben a brailai iskola eladásából befolyó összeget a bukaresti Szent Ilona templom melletti rendház felépítésére biztosítja. A bukaresti érsekkel folytatott tárgyalások eredményre vezettek ugyan, sőt a püspökelnök amerikai útjával egyidejűen 1937 májusára már ki is tűzték a romániai út időpontját, azonban a romániai valláspolitikai helyzet miatt az utat bizonytalan időre el kellett halasztani.[2]

*

A püspökelnök, hogy a haza határain belül is méltó tekintélyt szerezzen a Társulatnak, a multban jól kipróbált nyomdokokon haladva közel fél évszázados szünet után, 1938 tavaszára meghirdette *az ötödik vándorgyűlést Székesfehérvárra.*[3] A vándorgyűlés nagy erkölcsi sikere arra indította az elnökséget, hogy

---

[1] Jelentés a Szent László Társulat 1938. évi működéséről.

[2] Irattár: 12/1937. sz.

[3] A székesfehérvári vándorgyűlésen tárgyalták *az alapszabályok módosításának kérdését.*

A korviszonyok, továbbá az időközben beállott politikai események többízben sürgették már az alapszabályok módosítását. Az eredeti, 1861-ben megszövegezett alapszabályokon, mint tudjuk, idővel változtatott az elnökség, minthogy változott az alapítás óta a Társulat hatásköre is. Új munkakört és nagy anyagi megterhelést jelentett pl. a század elején az amerikai magyarok gondozásának elvállalása. Ezzel szemben viszont Őszentsége segélyezését, melyre még a világháború előtti években is 2000—3000 K-t tudott juttatni, a beállott anyagi nehézségek és a háborút követő pénzromlás miatt teljesen el kellett hagynia. Mind az említettek, mind pedig az utóbbi években kiszélesedett munkakör az alapszabályok ismételt módosítását sürgették.

A Társulat jelen célkitűzéseit a székesfehérvári vándorgyűlés a következőképen módosította: «A Szent László Társulat célja, hogy a *Magyarország területén kívül élő bármely szertartású római katolikus magyaroknak lelki gondozását biztosítsa,* őket vallásos életükben, anyanyelvük megtartásában istápolja, katolikus magyar papok küldésével, könyvekkel, folyóiratokkal, vallási és szociális intézmények megszervezésével őket a katolicizmusnak és a magyarságnak megtartsa.» (Alapszabályok, 1938. 4. §.)

ezentúl minden második esztendőben más-más vidéki városban tartson közgyűlést. Azonban már a Szegedre tervezett legközelebbi vándorgyűlést a küszöbön álló háborús események és a feszült politikai helyzet miatt békésebb időre halasztották. Hasonlóképen nyugodtabb időre vár a románok által elfoglalt ingatlanok és iskolák visszaszerzésének ügye is. Az összegyüjtött adatok és érvek már készen állnak a tárgyalásra.[1]

A székesfehérvári közgyűlést követő XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus és az azt követő Szent István jubileumi ünnepségek sok külföldön élő magyart hoztak haza néhány napra. Az országos ünnepségek önkénytelenül is ráterelték az itthoniak figyelmét a világszerte szétszórtan élő magyar véreink iránti kötelességekre. Különösen megható volt a hazától legmesszebbre szakadt észak- és délamerikai magyarokon kívül a bukovinai és moldvai csángók népies küldöttségének megjelenése, akik másfél század után végre egyszer hazai földön kísérhették az eucharisztikus Üdvözítőt.

A Társulat még a kettős szentév augusztusában testvéri jobbot nyújtott az akkor alakult Magyarok Világkongresszusa Szövetségének, melyben képviseletet kapott.[2] 1939 tavaszán pedig az eddigiek mellett a püspöki kar megbízásából a Németországba utazó mezőgazdasági,[3] 1941-ben pedig az ipari munkások lelki gondozását is magára vállalta. A Londonban élő, közel 2000 magyar háztartási alkalmazott pasztorációjának kérdését 1939-ben ugyancsak a Társulatra bízta a bíboros hercegprímás.[4]

Végül meg kell még emlékeznünk arról a történelmi jelentőségű mozgalomról, mely a Szent László Társulat alapításának nyolcvanadik évfordulóján hazahozta Bukovinából a több mint másfél évszázad óta külföldre szakadt székelyeket. Gróf Teleki Pál miniszterelnök, a Társulatnak 1934 óta világi elnöke, már korábban megtette a kezdeményező lépéseket a visszatelepítésre. Nagyrészt az ő érdeme, hogy a Társulat az alapításkor kitűzött egyik legfőbb célját elérhette. A bukovinai magyarság 1941 tavaszán, kevéssel a miniszterelnök tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála után, Sebestyén Antal józseffalvi plébános vezetése és a magyar kormány támogatása mellett Bácskába költözött. A 15.831 lélek 28 telepen nyert elhelyezést azon a 8600 holdnyi területen, amely a kalocsai érsekség javadalmához tartozott.[5]

---

[1] Kyrwald Ottó társulati alelnök szíves közlése.

[2] Jelentés a Szent László Társulat 1938. évi működéséről.

[3] Dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás erről a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumot a következőkben értesítette: «A lelkészek kiküldésének ügyét, a személyek kiválogatását, megfelelő instrukcióját, ez ügyben a német hatóságokkal való érintkezést a nagymélt. Püspöki Kar márc. 17-i határozatából kifolyólag a mai naptól fogva a Szent László Társulatra bízom.» (2331/1939. sz. a.)

[4] U. o. 3279/1939. sz. a.

[5] Jelentés a Szent László Társulat 1941. évi működéséről.

A bukovinaiak otthagyták őseik sírját, hazáját, földjét, mert kedvesebb és értékesebb volt számukra a magyar föld, a magyar nyelv és a nemzeti összetartozás tudata.[1]

A Szent László Társulat és vele együtt a magyar katolikus társadalom méltó büszkeséggel tekint ezekre az óhazába visszatért bukovinai magyarokra, mert az érdekükben hosszú éveken át hozott anyagi áldozat nem volt hiábavaló. *A bukovinai székelyek megmaradtak katolikusoknak és magyaroknak.*

Bárcsak ugyanezt mondhatnánk el a közeljövőben a moldvai magyarságról is!

*

Ezzel elérkeztünk a Társulat megalakulásának nyolcvanadik évfordulójához. A múlt sikerei alapján bízvást remélhetjük, hogy a világbéke helyreálltával a Szent László Társulat újult erővel áll majd az Egyház és a nemzet szolgálatába!

---

[1] Kis-Várday Gyula: A bukovinai csángók. Magyar Kultúra. 1941. évf. 15—16. sz.

Inhaltsübersicht.

Der St. Ladislaus Verein wurde 1861 mit einer dreifachen Zielsetzung gegründet. Der Verein wollte dem seiner Staaten zum Grossteil beraubten Papst geldliche Hilfe sichern, er gedachte arme Kirchen im Lande selbst zu unterstützen und schliesslich wollte er sich der ausserhalb der östlichen Landesgrenzen siedelnden Ungarn (Székler in der Bukowina und Csángók in der Moldau) tatkräftig annehmen. Gerade bei den Letzteren machte der Verein es sich zur Hauptaufgabe dieselben dem katholischen Glauben und dem Ungartum zu erhalten. In's Leben wurde der Verein vom Wahlbischof Johann Danielik gerufen, dem es gelang einflussreiche Männer dem vaterländischen und kirchlichen Zielen dienendem Verein zu gewinnen.

Der erste Vorsitzende des Vereins war der Erzbischof von Eger Joseph Lonovics (1861—1866). Seine Führerpersönlichkeit und sein politischer Einfluss halfen dem Verein über die Anfangsschwierigkeiten hinweg. Seiner keine Hemmnisse kennenden Arbeitsfreude war es zu danken, dass der Verein im ganzen Lande bald freudigen Anklang fand. Seine Nachfolger im Vorsitz des Vereins waren die Bischöfe Anton Peitler (1866—1877), Dr. Lorenz Schlauch (1877—1893), Dr. Philipp Steiner (1893—1900), Paul von Szmrecsányi (1900—1906), Dr. Wolfgang Radnai (1907—1912) und der Bischof von Győr und spätere Erzbischof von Kalocsa Leopold Árpád Várady. Unter ihrer bewährten Leitung war es dem Verein vergönnt in mehr als 50 Jahren bis zum Ausbruch des ersten Weltkriegs mit grösstem Erfolg zu arbeiten und dem Ungartum wertvolle Dienste zu leisten. Die Leitung des Vereins veranstaltete ausser der jährlichen Hauptversammlung in Budapest von Zeit zu Zeit sogenannte Wanderversammlungen in den Städten des Landes, um so den Verein und seine Zielsetzung in der breiten Öffentlichkeit bekannt zu machen. Glänzend verliefen Wanderversammlungen in Esztergom (1867), Győr (1868), Pécs (1869) und 1893 in Nagyvárad, als sich die Vereinsmitglieder anlässlich der 700 Jahrfeier

der Heiligsprechung ihres Patrons, des hl. Königs Ladislaus, an der Stelle trafen, wo er einst begraben wurde.

Ein nicht genug hoch zu würdigendes Verdienst des Vereins ist es, dass er die katholischen Ungarn der benachbarten Bukowina und Walachei nicht der Teilnamslosigkeit des Mutterlandes anheim fallen liess, sondern für Priester und Lehrer sorgte, für deren Ausbildung die Kosten trug und das kirchliche Leben wie die Erziehungstätigkeit zielbewusst und tatkräftig aufbaute. In der Moldau sah sich der Verein grösseren Schwierigkeiten gegenüber. Dort war es aus politischen Gründen unmöglich Schulen zu errichten. Der Verein war aber auch hier bestrebt, das Ungartum nach Möglichkeit zu unterstützen.

Als in den letzten Jahrzehnten des vorigen Jahrhunderts die Auswanderung nach Amerika einsetzte, da erweiterte der Verein seine Zielsetzung und dehnte seine Tätigkeit auch auf diese Auswanderer aus. Er sorgte für Entsendung von Priestern und Klosterfrauen. In den für die Auswanderung in Betracht kommenden grossen Häfen von Fiume, Bremen, Hamburg und New-York rief der Verein ungarische Seelsorgeposten in' s Leben um auf diese Weise den Landsleuten hilfreich beistehen zu können.

In der Heimat selbst förderte der Verein — insbesondere in den Jahren vor dem ersten Weltkrieg — die so dringende Errichtung von Notkirchen in der Hauptsadt um so dem Mangel an Gotteshäusern abzuhelfen. Sprechende Zeugnisse für diese Tätigkeit des Vereins sind unter anderen das St. Ladislaus-Haus im Angyalföldér Bezirk der Landeshauptstadt und die «Jáker» Kapelle im Stadtwäldchen.

Der erste Weltkrieg und seine Folgen unterbanden vorerst die bisher so blühende Vereinstätigkeit. Der rumänische Staat enteignete die wertvollen Liegenschaften des Vereins in Bukarest, was ein schwerer Schlag war. Gleichzeitig kamen die bisher auf österreichischen Boden lebenden Székler (auch Csángók genannt) der Bukowina unter rumänische Herrschaft. Schliesslich gestaltete sich die Verbindung mit den in Amerika lebenden Ungarn schwierig.

In diesem düsteren Zeitabschnitt des Vereins wurde nach dem Tode Váradys der Bischof von Csanád Dr. Julius von Glattfelder (1923—1929.) an seine Spitze berufen. Seiner harrte die überaus schweren Aufgabe in das stockende Vereinsleben wiederum frische Arbeitsfreude und Unternehmungslust zu bringen. Die verworrenen Zustände der Nachkriegszeit waren aber der Verwirklichung dieser Aufgabe nicht günstig. Als dann die rumänische Regierung den Bischof kurzer Hand aus seiner Residenz in Temesvár vertrieb und ihn des Landes verwies, legte er seine Betrauung als Vorsitzender zurück. Er handelte in kluger Voraussicht, dass seine Person aus politischen Rücksichten minder geeignet sei den Zielsetzungen des Vereins zu

dienen. An seiner Stelle betraute die Bischofskonferenz den Bischof von Székesfehérvár Ludwig Shvoy (seit 1929) mit der Leitung des Vereins.

Nach jahrelanger erzwungener Ruhepause begann der Verein seine gemeinnützige Tätigkeit neuerdings im Jahre 1933. Der Wirkungskreis nahm schon im folgenden Jahre nie gekannte Ausmasse an, als der Kardinal-Fürstprimas Dr. Justinian Serédi im Auftrage der Bischofskonferenz sämtliche seelsorgliche Angelegenheiten der im Auslande lebenden Ungarn in den Wirkungsbereich des Vereins überwies.

Der Verein konnte in den letzten Jahren bereits wiederum auf sehr schöne Erfolge hinweisen und erwies dem Ungartum grosse Dienste. Der Vorsitzende Bischof Ludwig Shvoy unternahm eine Reise in die Vereinigten-Staaten von Nordamerika um den eucharistischen Weltkongress von Budapest vorzubereiten aber auch um die Bedürfnisse der dort lebenden Ungarn kennen zu lernen. Im Jahre 1938 wurde wiederum eine Wanderversammlung abgehalten und zwar in Székesfehérvár.

In den acht Jahrzehnten seines Wirkens vergrösserte sich der Arbeitsbereich des Vereins. Nicht nur die Betreuung der Ungarn in anderen europäischen Ländern obliegt heute dem Verein, auch die seelsorgliche Erfassung der in Asien und Amerika lebenden Ungarn gehört zu seinen Aufgaben. Trotz alledem verlor er sein ursprüngliches Ziel niemals aus den Augen. Auch heute sorgt er insbesondere für die Betreuung der in Rumänien lebenden Ungarn. Die Rücksiedelung der Székler aus der Bukowina wurde 1941 Wirklichkeit. Heute gilt daher die Sorge des Vereins in erster Linie den Csángók der Moldau.

Hely-, név- és tárgymutató
(a jelentősebb adatokról).

A [ ] zárójel a megfelelő oldal jegyzetére utal.

Alapszabályok.
  Jóváhagyása 21, 25.
  Módosítása 60, 67—68, [86].
Al-Duna szabályozása 49.
Altona 70.
Amerika 74, 85, 87.
Andrásfalva 19, 50, 59, 62, 63.
Andrássy Gergely 37.
Antonio de Luca 25, 30.
Antwerpen 71.
Autonómiai kongresszus 38—39.
Ács Zoltán 74.
Állandó Csángó Bizottság 37.

Balogh Sándor dr. 42, 57.
Bangha Béla 78.
Baracia templom 51.
Bartakovics Béla 22.
Bácska 87.
Bákó 45.
Belgrádi iskola 47, 52.
Bencés Diákszövetség 83.
Bernát Felicián 52.
Bécs 21, 32.
Béla I. 23.
Béla II. 23.
Béla IV. 23.
Bihács 52.
Bogdányfalva 45.
Bolgárok 23.
Bonnaz Sándor 22.
Bornemissza Antal 41.
Borromeus Egylet 16.
Bosznia-Hercegovina [47].
Bőhm Károly [69].
Braila 37, [47], 51, 52, 76, 86.
Breyer István 86.
Bréma 69—71.
Bubla Károly 44.
Bukarest 60, 75, 76, 82, [83].
  Angolkisasszonyok intézete 27, 47, 52.
  Apostoli vikárius 36, 37.
  Érsekség 48, [48], 51, [79].
  Ingatlanok 76, 78, 79, 81, 82.
  Keresztény iskolatestvérek 27.
  Nuncius 83.
  Osztrák-magyar követség 46.
  Plébánia 51—52.
  Püspökség 46.
  Szeminárium 47, 58.
  Szent Ilona templom 76, 79.
Bukovina (Csángók) 18, 20, 23. 45—46, 48—51, 58—60, 62—63, 71, 74—75, 78, 82, 87—88.
  Csángó-magyarok visszatelepítése 48—50, 59, 87.
Buscu 76.

Cahensly Péter Pál 66—68.
Chateaubriand 15.
Celesztin III. 53.
Csángó alapítvány 59.
Csángó Magyar Egyesület 49, 50.
Császka György 44.
Csernoch János [69], 73. 78—79.
Csiszárik János 78.
Czernovitz 60, 63, 83.
Cziráky János 37.

Danielik János 18—24, 30.
Deák Ferenc 13.
Deym pk. vikárius 45—46.
Déva 49.
Dinkgrefe Bernát 70.
Donauzeitung 28—29.
Drusbaczky György Bonaventura 19, 51, 62.
Dulánszky Nándor 44.

Eger 26.
Egyesült Államok 64, 66, 69, 74, 78, 79, 85.
Egyházpolitikai harcok 55—56.

Eötvös József br. 13, 35.
Erdély 28.
Erdélyi püspökség 59, 61, 63.
Esztergom 34—36.
Eucharisztikus Világkongresszus
Budapest 85—87.
Chicago [69], 78.

Fábián János 68.
Ferdinánd román király 79.
Ferenc Ambrus 63.
Ferenczi Bálint 45—46.
Fiema Vince 70.
Fiume 68, 69, 71.
Fogadjjsten 50—59, 61.
Forrófalva [37].
Fogarassy Mihály 18.
Fóti templom 22.

Galac 76.
Giesswein Sándor 67.
Giurgiu 76.
Glattfelder Gyula 77—80.
Göndöcs Alajos 50, 62.
Görres 15.
Grozest 52.
Gusztáv Adolf Egylet 62.
Gyorok község 49.
Győr 34, 36—38.

Hadikfalva 19, 50, 59, 61, 62, 63, 74, 75.
Hajóstársaságok:
Cunard 69.
Hamburg-America-Linie-Gesellschaft 69—70.
Norddeutscher Lloyd 69—70.
Halaucesti (Halasfalva) 58.
Hamburg 69, 70, 71.
Hanauer Á. István 79.
Havasalföld 23, [48].
Haynald Lajos 22, 28, 44, 57.
Hám János 29.
Hercegovinai misszió 47, [47].
Hertelendyfalva 49.
Hidassy Kornél 44.
Horthyvára [50], [75].

Infallibilitas 37.
Ipolyi pk. 62.
Isteni Megváltó Leányai 85.
Isteni Szeretet Leányai [74], 85.
Istensegíts 19, 50—59, 61, 63, 74.

Jasi 46, 48, [79], 82.
Apostoli vikárius 37.
Püspökség 48, [48].
Püspöki vikárius 45.
Szeminárium 45.
Javaslatok a társulati élet fellendítésére 35, 42—44, 56, 81—82.
Jáki kápolna 73, 76.
Jászvásár lásd: Jasi.
Jeruzsálem 23.
Jó és olcsó könyvkiadó társulat 16, 29.
Józseffalva 50[50]—59, 62, 63, 87.
Julián Egyesület 84.

Kalocsa 75.
Kalocsai érsekség 87.
Kanada 79.
Katolikus autonómia 14, 38—39.
Katolikus sajtó 16.
Károlyi István gr. 20, 21.
Kecskeméti Ignác 37.
Ketteler 15.
Kiel 70.
Kilyen Ferenc 62.
Kilyen Géza 63.
Kikötői pasztoráció 16, 66—71.
Bréma 70.
Fiume 68—69.
Hamburg 70.
New-York 71.
Kimpolung 27.
Kis-Várday Gyula 75.
Kivándorlás (Amerika) 64—66.
Kivándorlók száma 65.
Kivándorlási ügynökök 65.
Klézse [37], 45.
Kolárcsik István 22.
Kolping 15.
Konstantinápoly 20, 23.
Kopácsi [35].
Kopsz József 26.
Korotnoky János [66].
Kossúth Lajos 79.
Kovács József 22.
Központi Oltáregylet 73.
Központi Papnevelőintézet 22, 39, 53, 61.
Krajova 52, 76.
Kriegs-Au Emil [72].
Krywald Ottó 81, 84, [87].
Kubassek János 61, 62.
Kubin község 49.
Kubinszky Mihály 33, 36, 45.
Kuczka Ágoston 60.
Kunszt József 22.

Lacordaire 15.
La Manche csatorna 16.
László Ambrus 62.
László István 61, 62.
Le Havre 67, 71.
Lembergi érsekség 50, 62—63.
XIII. Leo [47], [52].

Liberális sajtó 16, 28, [38].
Liegerhoffer János 37.
Lipótvárosi templom 23.
Lipovniczky pk. 62.
Lipthay András br. 22.
London 16, 27, 87.
Lonovics József 21—22, 25, 31—32, 62.

Magyarok Világstatisztikája (1931-ből) [81].
Magyarok Világkongresszusa 84.
Magyarok Világkongresszusa Szövetség 87.
Majláth Gusztáv gr. 61.
Majthényi Adolf dr. 26.
Maros-Ludas 49.
Mayer Ernő br. 47—48.
Mayer János 36.
Máté Jób 37.
Mátyás király 23.
Mihályfi László 48—49.
Mikes János gr. 78, [81].
Millenium 59, 60.
Millenáris alapítvány 75, 84.
Moldva (Csángók) 19—20, 23, 35—36, 37, 45—46, 49, 58, 60, 78, 82, 83, 87.
Molnár Géza 62.
Molnár János 63.
Montalembert 15, 35.
Mostari püspök 52.
Moyses István [24].
Muntenia [48].

Nagy Lajos 23.
Nagyvárad 18, [53], 53—54, 61.
Nemzeti Akadémia 23.
Nemzeti Múzeum 23.
Nemzeti Ujság 16.
New-yorki menház 71.

Odeschalchi Artúr 49.
Olasz papok 23, 37, [52].
Oláhország 19, 20, 35—37, 48.
Ozanam 15.
Őrangyal Egyesület 83.

Pancsova 49.
Paoli Ignác 52.
Parti pk. 19.
Paschalich Fülöp 20.
Pazmaneum 26.
Pápa 26.
Páris 16, 27.
Párvy Sándor 66.
Peitler Antal József 32—41.
Péter Bálint 63.
Petrás Ince 37, 50.
Pécs 38, 53.
Pitest 76.
Pius IX. 24—25, 30, 37—38, [52].
Plojest 27, 47, [47], 51, 52, 76.
Prachár Ferenc 71.
Presse 28—29.
Prohászka Ottokár 66.
Prokop Eugenia 63.
Prokop Natália 63.
Propaganda Kongregáció [48], 52, [52].
Provincia St. Jozif 58.

Radnai Farkas 68, 69, 73.
Rajna 16.
Ranolder János 22.
Ravenna 23.
Msgr. Ready 86.
Religio és Nevelés 16.
Répássy József 22.
Robitsek Ferenc 58—59, 68, 70, 71.
Róma 23—25, 38, [52].
Románia 45—47, 52, 58, 60, 75, 78, 79, 83, 86.
Román konkordátum [48], 79.
Romeiser József 52.
Rotterdam 71.
Rudnay [35].

Samassa József 44.
Sádeczky Lajos 49.
Sándoregyháza 49.
Sándorffy Nándor 69.
Schiffbeck 70.
Schlauch Lőrinc 40—54, 55, 58, 62.
Scitovszky János 19, 21, 25, 28, 30, 34, 62.
Sebestyén Antal [50], 62, [75], 87.
Serédi Jusztinián 84, [87].
Simmichen Albert 68, 69.
Simor János 22, 34.
Somssich Pál 49—50.
Stadler József [47].
Steiner Fülöp 55—60.
Shvoy Lajos 80—91.
Amerikai útja 85—86.
Római útja 82.

Szabó Imre 28.
Szabó János 85.
Szabófalva 45.
Szaniszló Ferenc 16.
Szatmári püspökség 41, 53, 59.
Szeged 87.
Szent Antal Kollégium 37.

Szent Bonifác Egyesület 15, 66, 82, 83.
Szent Erzsébet ünnepe 30.
Szent György zárda és kórház 20, 21, 27.
Szent Imre Szenátus 84.
Szent István 23.
Jubileum 87.
Társulat 16—22, 29, 62.
Szent József Egyesület 16.
Szent László 23.
Imakönyv, kép és érem 30.
Koponya ereklyéje 36.
Plébánia 73.
Temetkezési helye 53.
Ünnepe 30, 84.
Szent László Társulat.
Alapszabálytervezet, jóváhagyása 21, 25.
Alapszabályok módosítása 60, 67—68, [86].
Budapesti házának építése 72, 74.
Budapesti házának eladása [72].
Célja 22—24.
Elterjedése 24—27.
Levéltára [72], [80].
25 éves évforduló 44.
50 éves évforduló 72.
Megalakulása 22—23.
Működésének kiszélesítése 67, 84.
Segélyezése az első években 27.
Támogatására javaslatok 35, 42—44, 56, 81—82.
Teljes búcsút nyernek a tagok 30.
Szent Ráfael Egylet 66, 67, 70, 71.
Széchenyi István gr. 13, 21.
Székelykeve 49.
Székesfehérvár 86—87.
Székhelyi igazgatók 43.
Szmrecsányi Pál 60—63, 66.
Szociális Testvérek 86.
Szükségtemplomok építése 72—73.

Targovisti 76.
Teleki Pál gr. 87.
Torontál vm. 49.
Turnu-Severin 37, 52.
Trefort Ágoston 39, 46—47.

Ultramontanizmus 14, [38].
Ultraliberalisok 39.
Unio Cleri 84.
Ürge Ignác 52.

Vajda-Hunyad 49.
Varga István [50].
Vatikáni Zsinat 38.
Vay Péter gr. 69.
Vándorgyűlések:
I. Esztergom 34—36.
II. Győr 36—38, 68.
III. Nagyvárad 53—54.
IV. Pécs 38.
V. Székesfehérvár 86—87.
Várady L. Árpád 60, 61, 62, 63, 67, 68, 70, 71, 73—76, 77, 78.
Veszely Károly 36.
Világháború 60, 63, 67, 72—76, 78, 80.
Visszatelepítés 63.
Voss Hubert 71.
Weinkheim Frigyes gr. 85.
Wéber József 22.
Wilhelmsburg 70.
Würzburg 33.

Zadravecz István 78.
Zalka János 37.
Zichy Nándor gr. 54—57.
Zsák Godelfrid 37.

A Szent László Társulat választmánya.

Rendes tagok:

Gr. Andrássy Mihály II., Jégverem-u. 2.
Antal János S. S. Rákospalota, Szaléziánusok.
Dr. Artner Edgár I., Farkasvölgyi-u. 12.
Barkóczy György I., Dísz-tér 2.
Dr. Beresztóczy Miklós V., Gr. Klebelsberg Kunó-u. 16.
Böle Kornél O. Praed. XIV., Domonkos-u. 3/c.
Dr. Egyed István II., Lövőház-u. 22.
Esty Miklós I., Fortuna-u. 10.
Dr. Galla Ferenc I., Dísz-tér 16.
Dr. Gévay-Wolff Nándor I., Krisztina-körút 8.
vitéz dr. Haász Aladár I., Döbrentei-u. 12.
Dr. Hamvas Endre I., Lant-u. 2.
Dr. Ijjas József, Szabadka, Bercsényi-u. 8.
Dr. Incze Péter I., Szt. György-tér 1.
Dr. Jencs Árpád IV., Pázmány Péter-tér 1—1. Központi egyetem.
Dr. Kertész István XI., Szabolcska Mihály-u. 3.
Kisvárday Gyula, Csillaghegy, Lehel-u.
Dr. Kozma Ferenc, Szombathely, Szily János-u. 1.
Köhler Ferenc C. M. XI., Nagyboldogasszony-útja 26.
Dr. Kühár Flóris O. S. B. VIII., Baross-u. 62.
Dr. Luttor Ferenc Róma.
Dr. Mészáros János Esztergom.
Miller József Székesfehérvár.
Dr. Nyisztor Zoltán VIII., Horánszky-u. 20.
Dr. Papp József XI., Horthy Miklós-körtér 4.
Dr. Pfeiffer Miklós Kassa.
Dr. Suly László Győr.
Schlachta Margit XIV., Thököly-u. 69.
Dr. Szabó Árpád, Győr, Rákócziánum.
Dr. Székelyhidy Ferenc VII., Damjanich-u. 52.
Dr. Szőke Gyula IV., Veres Pálné. utca 28.
Dr. Szukováthy Imre IX., Üllői-út 7.
Dr. Tiefenthaller József XI., Horthy Miklós-út 17.
Dr. Várkonyi Fidel, Zirc.
Zimányi Mihály O. Praem. VIII., Horánszky-u. 13.
Dr. Zsembery István IV., Ferenciek-tere 7.

Póttagok:

Domokos Pál Péter, Kolozsvár, Eperjes-u. 25.
Jandik József VII., Damjanich-u. 50.
Hohmann Antal II., Csaba-u. 5.
Dr. Németh Kálmán, Bácsjózsefalva.
Dr. Molnár Gyula IX., Ráday-u. 59. III. 3.
Dr. Relkovic Néda VII., Damjanich-utca 45.
Dr. Rudai Dezső III., Kolostor-u. 30.
Sebestyén Antal Horthyvára, Bács-B. megye.
Dr. Solyomváry Károly I., Gömbös Gyula-út 39/a.
Szokolyi Alajos Resznek, Zala megye.
Dr. Tomek Vince Sch. P. IV., Váci-u. 33.
Br. dr. Vécsey Aurél, Kassa.

Számvizsgáló bizottság.

Rendes tagok:

Dr. Knébel Miklós I., Mészáros-u. 1.
Dr. Szabó János I., Diana-u. 15/a.
Dr. Temesy Győző II., Olaszfasor 25.

Póttagok:

Csemez Paula XIV., Törökőr-u. 55.
Pécb Aladár VI., Andrássy-út 86.